

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Ústav dějin křesťanského umění

Církevní dějiny

Radim Cigánek

Legalizace umělých potratů v Československu v roce 1957

Diplomová práce

Vedoucí práce: PhDr. Tomáš Petráček Ph.D., Th.D.

PRAHA 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a v seznamu literatury a pramenů uvedl veškeré informační zdroje, které jsem použil.

V Praze dne 24. 4 2010

Podpis

Obsah

1. Úvod.....	6
1.1. Umělý potrat v pohledu morální teologie	9
1.1.1. Učitelství úřad církve	9
1.1.2. Teologická reflexe	13
1.2. Umělý potrat v pohledu kanonického práva	22
1.2.1. Trestní právo hmotné	22
1.2.2. Zločin potratu jako iregularita ke svěcení a důvod propuštění z řeholní společnosti	27
1.2.3. Křest živých potracených dětí.....	27
2. Právní část.....	29
2.1. Právní dějiny	29
2.1.1. Trestní zákon 117/1852 říšského zákona.....	29
2.1.2. Trestní zákon č. 86/1950 Sb.	33
2.1.3. Zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství.....	35
2.1.4. Prováděcí předpisy.....	37
3. Historická část.....	44
3.1. Situace za první republiky.....	44
3.1.1. Parlament 1918 – 1938	46
3.2. Vývoj v sovětském Rusku.....	55
3.2.1. Porevoluční vývoj	56
3.2.2. Zákaz interrupcí 1936	60
3.2.3. Opětovné povolení interrupcí v SSSR v roce 1955	62
3.3. Další státy sovětského bloku.....	64
3.3.1. Bulharsko	64
3.3.2. Polsko.....	65
3.3.3. Maďarsko	66
3.3.4. Rumunsko	66
3.3.5. Jugoslávie.....	67
3.3.6. Německá demokratická republika (DDR)	67
3.4. Západní státy	72
3.4.1. Švédsko.....	72
3.5. Populační situace v poválečném Československu	73

3.5.1.	Činnost vládní populační komise.....	74
3.5.2.	Subkomise pro zdravotnická opatření a péči o ženu a dítě.....	78
3.5.3.	Popis situace v SSSR a dalších „lidově demokratických státech“.....	82
3.5.4.	Návrhy subkomise pro zlepšení populační situace.....	84
3.5.5.	Subkomise pro otázky populačního vývoje.....	87
3.5.6.	Práce dalších subkomisí.....	88
3.5.7.	Výstupy práce celé populační komise.....	88
3.5.8.	Dopis předsedy populační komise Dr. Františka Fejfara ve věci legalizace potratů	91
3.5.9.	Výzkum o rodičovství.....	94
3.6.	Příprava zákona v letech 1956 – 1957.....	99
3.6.1.	Průběh schvalování.....	100
3.6.2.	Návrh zákona o interrupcích.....	101
3.6.3.	Příprava zákona na Ministerstvu zdravotnictví.....	103
3.6.4.	Diskuse v tisku.....	105
3.7.	Přijetí zákona v Národním shromáždění v roce 1957.....	107
3.7.1.	Projednávání.....	109
3.8.	Další aktéři.....	117
3.8.1.	Postoj církve.....	117
3.8.2.	Josef Plojhar.....	118
4.	Závěr.....	120
5.	Použité zkratky:.....	124
6.	Prameny a literatura:.....	126
6.1.	Archivní fondy:.....	126
6.2.	Edice pramenů:.....	126
6.3.	Sbírky zákonů:.....	126
6.4.	Církevní dokumenty:.....	126
6.5.	Literatura a články ve sbornících:.....	127
6.6.	Články v periodickém tisku:.....	132
6.7.	Periodika.....	132
6.8.	Diplomové práce:.....	132
6.9.	Internetové zdroje:.....	133
7.	Přílohy.....	134

7.1.1.	Zákon ze dne 19. prosince 1957 o umělém přerušení těhotenství.....	134
7.1.2.	Nařízení prezidia Nejvyššího soudu z 23. 11. 1955.....	136
7.1.3.	Materiál pracovní skupiny Subkomise pro zdravotnická opatření a péči o ženu a dítě	137
7.1.4.	Votum separatum F Fejfara	143
8.	Dodatky.....	145
8.1.1.	Resumé.....	145
8.1.2.	Abstrakt.....	146
8.1.3.	Statistický přehled práce:.....	147

1. Úvod

V této práci bych rád zaměřil svou pozornost na zákon o „umělém přerušení těhotenství“, který byl v Československu přijat koncem roku 1957. Na tuto skutečnost se budu zaměřovat především z hlediska historického a náhled morální teologie a civilního i kanonického práva budou jen jistými vysvětlujícími doplněními. Historii vzniku tohoto zákona v naší zemi se také pokusím zasadit do mezinárodního kontextu.

Když jsem se během svého studia na Katolické teologické fakultě UK zamýšlel nad tématem své diplomové práce, napadala mě řada možností. Po prvním zvažování a přemýšlení jsem se, také se zřetelem na své dosavadní vzdělání a zájmy, rozhodl psát diplomovou práci z dějin. Vzhledem k tomu, že se zajímám především o novodobé a soudobé dějiny, hledal jsem nějaké téma z tohoto období.

Při výběru tématu hrál také roli můj zájem o kulturní a sociální dějiny. Dalším požadavkem bylo, aby téma bylo nějakým způsobem propojeno s dějinami církevními a s teologií. Za dvacet porevolučních let vznikla řada prací o dějinách církve, ale i některé práce o společenských dějinách českých zemí za socialismu. Přes toto množství knih, studií, článků i diplomových či seminárních prací jsem shledal, že ke společenským dějinám v době komunistické éry vyšlo dosud jen poměrně málo. Je pravda, že existují některé studie, které se však mnohdy věnují spíše dějinám hospodářským než přímo popisu vývoje společnosti.¹ Moje volba tedy padla na téma sociálních dějin, které však souvisí s dějinami církevními a vnitřně i se samotným obsahem křesťanského hlásání o člověku jako obrazu Božím (KKC 357), jehož život je nedotknutelnou hodnotou.

Téma, které jsem si nakonec vybral, je vznik zákona „68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství“. Když jsem se začal tematikou více zabývat, shledal jsem, že až na

¹) Např.: STEINER Jan, KROL Jiří: Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa, Karviná, 1997.

Nebo: KÁRNÍK, Zdeněk., MĚCHÝŘ Jan: K novověkým sociálním dějinám českých zemí. IV, zvraty a převraty 1939–1992, Praha, Karolinum, 2001.

malé výjimky neexistuje k této oblasti téměř žádná literatura, a nezbývalo, než začít se zkoumáním primárních pramenů, tedy především archivních materiálů.

Hlavní téma práce, které je naznačeno v názvu, jsem se pokusil zasadit do širších teologických, právních a historických souvislostí. Celou práci strukturuji do čtyř hlavních částí.

Do obsáhlejší úvodní pasáže jsem zahrnul i dva exkurzy, totiž do morální teologie a do kanonického práva. Obě tyto kapitoly jsem zpracoval především na základě dostupné literatury a v případě kanonického práva i příslušných komentářů.

Jako druhá část po zmíněném delším úvodu následuje právní kapitola, kde jsem se na základě zákonů, učebnic právních dějin i další literatury pokusil popsat příslušné právní normy, které se týkají otázek spojených s umělými potraty v jejich vývoji.

Následuje klíčová, historická kapitola, kde se snažím na základě dostupných pramenů popsat vznik zákona, který znamenal masivní rozšíření umělých potratů v Československu. V počáteční části, kde popisuji mezinárodní kontext a příčiny celého procesu, tedy zejména situaci v Sovětském svazu a dalších socialistických státech, jsem čerpal především ze zahraniční literatury. Některé z těchto knih jsou v České republice těžko dostupné, proto mi velmi pomohl jeden semestr, kdy jsem v rámci stipendia Erasmus mohl studovat na Katolické teologické fakultě v Erfurtu ve Spolkové republice Německo; tam jsem hojně využíval bohatě vybavenou knihovnu.

Během přípravných prací a samotné heuristiky v Národním archivu jsem zjistil, že archivní fondy obou klíčových ministerstev (zdravotnictví a spravedlnosti), která osnovu zákona připravovala a předkládala, nejsou zpracovány, a tudíž jsou běžným badatelům nepřístupné. (V případě Ministerstva zdravotnictví je zpracována aspoň část celého fondu, konkrétně se jedná o písemné materiály z jednání tzv. kolegia ministra, tedy z každotýdenních porad ministra zdravotnictví Josefa Plojhara s jeho náměstkou, eventuálně s dalšími vyššími úředníky.) Nezbývalo tedy, než svou pozornost zaměřit na jiné fondy, které jsou běžně dostupné. Největší část materiálu jsem tedy nakonec čerpal z fondu (NA 315/2 ÚPV-T), tedy z tajné spisovny Úřadu předsednictva vlády. Další prameny jsem

nalezl ve fondech ÚV KSČ a výše zmíněného kolegia ministra zdravotnictví. Vzhledem k pramenné základně jsem zaměřil svou pozornost na práci populační komise, kterou ustavila vláda ČSR ke zkoumání populačních otázek. V rámci této komise probíhala diskuse o tom, nakolik je možno uvolnit pravidla pro provádění umělých potratů, vzhledem k ne úplně dobré populační situaci v Československu.

Následuje popis vzniku osnovy, který je vzhledem k omezené pramenné základně jen všeobecný, v této části čerpám hlavně z fondů ÚV KSČ. Na základě těchto materiálů jsem zpracoval také část o přípravě zákona na Ministerstvu zdravotnictví. Kromě toho jsem se dotkl diskuse v dobovém tisku. Další část, která popisuje průběh projednávání zákona v parlamentu, jsem připravil na základě záznamů v elektronickém archivu parlamentu ČR, kde jsou pomocí internetové sítě dostupné stenografické záznamy z jednání parlamentu v naší zemi od roku 1848.

Na konci jsem přidal krátkou poznámku o některých aktérech, také na ní je patrný určitý nedostatek pramenů.

Do přílohy jsem připojil edici několika zajímavých dokumentů, ze kterých jsem citoval a jejichž obsah je zajímavý.

Doufám, že tato práce i přes omezenou pramennou základnu ukáže, jak probíhaly diskuse, přípravy a schválení zákona, který znamenal legalizaci interrupcí v naší zemi. Budu rád, pokud se tato práce stane malým příspěvkem k sociálním dějinám naší země a snad i jistým mementem, že některým zdánlivě jednoduchým řešením je lépe se vyhnout.

1.1. Umělý potrat v pohledu morální teologie

V této kapitole bych chtěl zaměřit svoji pozornost na to, jak otázku umělého ukončení těhotenství vnímala katolická morální teologie a jak tato disciplína tento zákrok chápe dnes. Kromě toho se také pokusím ukázat, jak otázku potratu vnímá církevní učitelský úřad (Magisterium). Vzhledem k tomu, že toto téma je velmi široké, bude následující kapitola jen malou sondou do celé problematiky.

Aristotelova koncepce oduševnění

Na konci novověku byly definitivně opuštěny teorie o tom, že k oduševnění plodu dochází v prvních stádiích těhotenství. Aristoteles tvrdil, že k oduševnění dochází asi po 40 dnech od početí u chlapců a zhruba po 80 dnech u dívek. Tyto Aristotelovy teze, které přijal Tomáš Akvinský, se ale v novověku pomalu opouštěly.

1.1.1. Učitelský úřad církve

Již v roce 1679, v době pontifikátu Inocence XI., se v dekretu Svatého oficia v dokumentu proti mravnímu laxismu odsuzují teze, které tvrdí, že je přípustné ze závažných důvodů provést potrat před oduševněním plodu.² Stejně tak je odsouzena sentence, která by tvrdila, že plod v mateřském lůně nemá rozumovou duši.³

Na přelomu 19. a 20. století vydalo Sv. officium několik dokumentů, kde se velmi jasně odmítá jakákoliv přípustnost potratů. Vesměs se jednalo o odpovědi na dotazy různých biskupů z celého světa.

²) DÖNZINGER Heinrichus, SCHÖNMETZER Adolfus: Enchiridion symbolorum / editio XXXVI./, Barcinone, Friburgi Brisgoviae, Romae, Herder, MCLXXVI, art. 2134, pag. 461. (DS 36. vydání, Fireiburg, Herder 1976.) **Dále jen DS.**

DS 2134 Licet procurare abortum ante animationem foetus, ne puella deprehensa gravida occidatur aut infametur.

Je dovoleno provést potrat před oduševněním plodu, když chycené dívky hrozí smrt nebo velká hanba. (a.s. – tedy kdo by toto tvrdil budiž vyobcován).

³) DS 2135 Videtur probabile, omnem foetum (quamdiu in utero est) carere anima rationali et tunc primum incipere eandem habere, cum paritur : ac consequenter dicendum erit, in nullo abortu homicidium committi. (a.s.)

Je viditelně vyzkoumané, že všechny plody jsou aktuálně v lůně a jsou bez rozumové duše než se začne porod: a v důsledku toho může být řečeno, že žádný potrat není spojen se zabitím člověka. (a.s. - tedy kdo by toto tvrdil budiž vyobcován).

Později byl potrat velmi jasně odsouzen v roce 1930 v encyklice Pia XI. Casti conubii v čl. 63 až 67.⁴ Pius XI. se vyjadřuje k tehdy probíhající diskusi o tom, které indikace jsou přípustné pro potrat. Papež jasně odmítá všechny tzv. indikace, tedy sociální, ekonomické i medicínské.

Jeho nástupce Pius XII. nevydal žádný dokument, který by se týkal přímo těchto otázek. Na druhé straně jsou často citovány jeho projevy a poselství, v této věci je zvláště důležitý projev k italským porodním asistentkám z roku 1951.⁵

Papež Jan XXIII. se ve svých encyklikách Mater et Magistra a Pacem in terris nikde nevěnuje přímo otázce potratu, ale mluví obecně o úctě k životu⁶ nebo o právu na život.⁷

Na druhém vatikánském koncilu se také o těchto otázkách diskutovalo na základě třinácté předlohy, která se po řadě zásadních úprav vyvinula v konstituci o církvi v dnešním světě nazvanou Gaudium et spes.⁸ Otázka potratu je zmíněna v kapitole, která se zabývá důstojností manželství a rodiny (čl. 47 – 52). Na koncilu probíhala poměrně živá diskuse o tom, jak se postavit k otázkám spojeným s užíváním umělé antikoncepce, a koncil se k této otázce nakonec konkrétně nevyjádřil. V 50. článku Gaudium et spes se pouze praví, že manželé se v této věci mají podřídit učitelskému úřadu církve. Církevní Magisterium se pak vyjádřilo o tři roky později v létě 1968 v encyklice Humanae vitae. Pokud však jde o otázku umělého potratu, byla na koncilu shoda o jeho nepřipustnosti, což se také promítlo do pastorální konstituce, kde se v čl. 51 říká: „*Život se má tedy s největší péčí chránit už od samého početí; potrat a usmrcení nemluvněte jsou hanebné zločiny.*“⁹

Další důležitý dokument, který se zmiňuje také o umělých potratech, je výše zmíněná encyklika Humanae vitae. V této encyklice o „správném řádu předávání lidského života“ se převážně pojednává o otázce užívání umělé antikoncepce. V čl. 14 se o potratu praví: „*Ve shodě se zásadami lidského a křesťanského pohledu na manželství musíme ještě jednou prohlásit, že je nutno naprosto vyloučit jako dovolenou cestu pro regulaci*

⁴) PIUS XI.: Encyklika Casti conubii z roku 1930, Velehrad, Dobrá kniha, 1948, čl. 63 - 67.

⁵) AAS 43 (1951), sekundární citace dle - Dokumenty 2. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2002. Nově též dostupné na:

[http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS%2043%20\[1951\]%20-%20ocr.pdf](http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS%2043%20[1951]%20-%20ocr.pdf)

⁶) JAN XXIII.: Encyklika Mater et Magistra, in: Sociální encykliky, Praha, Zvon, 1996, čl. 193.

⁷) JAN XXIII.: Encyklika Pacem in terris, in: Sociální encykliky, Praha, Zvon, 1996, čl. 11.

⁸) Srov. SKALICKÝ Karel: Radost a naděje, Řím, Křesťanská akademie, s. 115 – 200.

⁹) DRUHÝ Vatikánský koncil: Gaudium et spes, in. Dokumenty 2. vatikánského koncilu, Praha, Zvon, 1995, čl. 51.

porodnosti přímé přerušeni plodivého procesu již započatého a zvláště potrat zamýšlený a provedený třeba i z důvodu léčebných.“¹⁰

Tato encyklika tedy jasně odsoudila všechny způsoby regulace, které způsobují potrat byt' v nejranějším stadiu těhotenství. I přes poměrně živé diskuse o encyklice, které nastaly záhy po jejím vydání, Magisterium vydalo další dokumenty, jež potvrdily obsah této encykliky a především jednoznačné odmítnutí umělých potratů.

Na základě biskupské synody v roce 1980 byla připravena apoštolská exhortace *Familiaris consortio*. Tento dokument na začátku v článku, který popisuje aktuální situaci, potrat nazývá velmi rozšířeným zlem. Kromě toho se v tomto dokumentu o potratu říká: „*V souladu s tím se musí plně odsoudit každé násilné opatření těchto autorit směřující k zabránění početí nebo dokonce k sterilizaci nebo potratu a se vším důrazem se musí odmítnout.*“¹¹

Dále se k otázce umělých potratů vyjádřila instrukce Kongregace pro nauku víry dokumentem z počátku roku 1987 *Donum vitae*.¹² Hlavním tématem tohoto dokumentu je otázka postoje církve k novým metodám asistované reprodukce. „Běžný“ umělý potrat tedy není ústředním tématem, je ovšem na řadě míst zmíněn. Tyto zmínky jsou činěny především proto, že při oplodnění „in vitro“ bývá vytvořeno více zárodků, které jsou implantovány ženě do dělohy, a pokud se zahnízdí více zárodků, mnohdy se pak provádí tzv. redukce počtu embryí, což se rovná umělému potratu v raném stádiu těhotenství.

Nauku církve ve všech oblastech, tedy i v morálce, potvrdil a shrnul Katechismus katolické církve, který promulgoval papež Jan Pavel II. apoštolskou konstitucí *Fidei depositum* 11. 10. 1992. Katechismus pak byl vydán v roce 1993,¹³ resp. v druhém, mírně upraveném vydání v roce 1996. Otázka umělého potratu je pojednána v třetí části katechismu, která se zabývá morálkou. Tato část je systematizována podle starozákonního dekalogu, potratem se tedy zabývá část, která mluví o pátém přikázání – *Nezabiješ!*¹⁴ Text katechismu opakuje církevní nauku a kromě Písma se v citacích odvolává na církevní otce, na 2. vatikánský koncil a pak na řadě míst cituje z výše zmíněné instrukce *Donum vitae*. Kromě toho je zde také zmíněno, jak otázku potratu ošetřuje kanonické právo.¹⁵

¹⁰) PAVEL VI.: Encyklika *humanae vitae*, Praha, Scriptum, 1991, čl. 14.

¹¹) JAN PAVEL II.: Postsynodální apoštolská exhortace *Familiaris consortio*, Praha, Zvon, 1996, čl. 30.

¹²) KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: *Donum vitae*, Brno, Hippokrates, 2007.

¹³) Katechismus katolické církve, Praha, Zvon, 1995.

¹⁴) Konkrétně se jedná o články: 2270 – 2275 KKC.

¹⁵) V této práci k tomu více píše v příslušné kapitole.

Velmi důležitým dokumentem pro morální teologii je encyklika Jana Pavla II. z roku 1993 *Veritatis splendor*,¹⁶ o základech morálního učení církve. Tato encyklika je jistou odpovědí či slovem Magisteria v dlouhotrvající diskusi na poli obecné morální teologie mezi zastánci tzv. deontického zdůvodnění mravních norem a teleologickou odpovědí na otázku, proč zachovávat mravní normy.¹⁷ Papež se kriticky vyjádřil proti vyhraněným a jednostranným teleologickým pohledům, když definoval některé skutky jako samy v sobě špatné (*intrinsece malum*), tedy zlé za jakýchkoliv podmínek a okolností. V článku 80 této encykliky pak uvádí i některé příklady těchto skutků jedním z nich je i umělý potrat¹⁸ (dále vraždy, eutanazie, mučení, znásilnění, mrzačení atd.).¹⁹

Dalším významným dokumentem, který mluví o otázce umělého potratu, je encyklika o životě, který je nedotknutelné dobro – *Evangelium vitae* z roku 1995.²⁰ Papež Jan Pavel II. v ní pojednává o různých formách útoku na lidský život, mezi nimiž mají bohužel umělé potraty významné místo. Tato encyklika také reaguje na některé aktuální problémy a vyjadřuje se např. velmi ostře proti vyvíjení léku, které způsobí potrat v raném stádiu těhotenství bez chirurgického zákroku.²¹

Domnívám se, že encyklika *Evangelium vitae* je posledním významným dokumentem učitelského úřadu církve, zaměřeným přímo na otázku umělých potratů. Tématika je však zmíněna ve velké řadě dalších dokumentů, textů a projevů Jana Pavla II. i papeže současného, Benedikta XVI.²² Kromě nich se této zásadní morální otázce dotýká také řada dokumentů různých dikasterií římské papežské kurie.²³ Tyto novější dokumenty však spíše připomínají a opakují doktrínu obsaženou v předchozích, výše zmíněných dokumentech.

¹⁶) JAN PAVEL II.: Encyklika *Veritatis splendor*, Praha, Zvon, 1994.

¹⁷) Více k této otázce: WEBER Helmut, *Všeobecná morální teologie*, Praha, Vyšehrad, 1998.

¹⁸) JAN PAVEL II.: Encyklika *Veritatis splendor*, Praha, Zvon, 1994, čl. 80.

¹⁹) Tamtéž, celý výčet je však přebrán z konstituce 2. vatikánského koncilu *Gaudium et spes*, čl. 27.

²⁰) JAN PAVEL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, Praha, Zvon, 1995.

²¹) Tamtéž, čl. 13.

²²) O otázce úcty k životu mluví současný papež ve své první sociální encyklice v článku 28.

BENEDIKT XVI.: Encyklika *caritas in veritate*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2009, čl. 28.

²³) Jedná se kupříkladu o tyto dokumenty:

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: Instrukce o některých otázkách ohledně působení a chování katolíků v politickém životě, Praha, Sekretariát ČBK, 2003.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: *Dignitatis personae*, dokument z roku 2008 který se zabývá aktuálními otázkami bioetiky.

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_ge.html

PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRÁVEDLNOST A MÍR: *Kompendium sociální nauky církve*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2008, čl. 155, 233 a 570.

1.1.2. Teologická reflexe

V této krátké sondě bych chtěl krátce pohlédnout na to, jak otázky spojené s umělým potratem chápali teologové ve 20. století. Vzhledem k dostupnosti pramenů se zaměřím jen na několik jedinců, kteří své práce publikovali v Čechách nebo jejichž texty byly v naší zemi používány.

Nejprve se krátce zmíním, co k této otázce říkala tehdy všeobecně uznávaná autorita jezuita Hieronymus Noldin,²⁴ který spolu se svým řádovým spolubratrem Adolfem Schmittem²⁵ vydal některé práce z morální teologie. Tito autoři se ve své latinsky psané učebnici morálky²⁶ vyjadřují poměrně jasně. Na začátku definují, co to potrat je: „*Abortus est eiectio foetus immaturi ex utero matris. Duplex distinguitur abortus naturalis seu casualis, qui per causas naturales accidit, et artificialis seu voluntarius, qui de industria adducitur.*“²⁷ V dalším textu vysvětlují, kdy je předčasně narozené dítě životaschopné a kdy ne, přičemž tento výklad je zjevně podmíněn možnostmi dobové medicíny, neboť mluví o 7. měsíci jako o zlomu v možnosti dítěte žít mimo tělo matky. Dále odmítají Aristotelovy teorie o oduševnění po 40, resp. 80 dnech a praví k této věci: „*Verum hodiae recepta doctrina est, foetum humanum in ipsa conceptione vel non multo post ab anima rationali informari et vivificari; (...)*“²⁸ Když se v další části vyjadřuje k morálnímu hodnocení různého jednání, připomíná, že vyvolání předčasněho porodu, pokud je to opravdu nutné, je dovoleno. Dále mluví o nepřímém potratu vyvolaném například nutnou léčbou matky, kterou není možné realizovat jinak. Nepřímý potrat v takovéto situaci připouští z přiměřených důvodů na základě použití principu dvojího účinku. Jednoznačně a za jakýchkoli podmínek naopak odmítá přímý potrat. Cituje zde výše zmiňovaný dekret Inocence XI. o nedovolenosti potratu ani když dívka hrozí velké obtíže.

Další knihou, která se krátce otázce potratu věnuje, je Katolická mravouka,²⁹ určená pro širší veřejnost; jejím autorem je Karel Lev Řehák, farář v Praze u Sv. Ducha. Autor

²⁴) Jeroným Noldin byl rakouský morální a pastorální teolog, jeho „Summa morální teologie“ vyšla v řadě vydání. Více o jeho osobě na: http://www.bautz.de/bbkl/n/noldin_h.shtml (15. 4. 2010).

²⁵) Adolf Schmitt byl rakouský jezuita a morální teolog. Více informací o jeho osobě lze nalézt na: http://www.bautz.de/bbkl/s/sl/schmitt_a.shtml (15. 4. 2010).

²⁶) NOLDIN H., SCHMITT A.: Summa theologiae moralis, Oenipone, Frideicum Puseter, 1928, s. 331. (Summa morální teologie, Innsbruck, Fridrich Puset, 1928).

²⁷) Tamtéž, s. 331. Překlad: Potrat je vytržení nezralého plodu z dělohy matky. Složitější je rozlišování přirozeného (spontánního) potratu, který se stává z přirozených příčin, a umělého, tedy chtěného, provedeného nástroji.

²⁸) Tamtéž. Překlad: Dnes je však přijímána doktrína, že plod při samém početí nebo krátce po něm je vytvářen a ožíván rozumovou duší.

²⁹) ŘEHÁK Karel Lev: Katolická mravouka k obecnému vzdělání, Praha, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1898.

pod nadpisem „*Vraždy dětí nenarozených*“³⁰ mluví o tom, že tohoto hříchu se dopouští ten, kdo potrat dělá, i ti, kdo na tomto činu spolupracují. Dále připomíná, že vědecké autority se shodují, že duše je spojena s tělem dítěte od početí v těle matky, i když dítě není samo životaschopné. Pak zdůrazňuje, že při potratu se nezabývá jen život tělesný, ale i duchovní, neboť je tím znemožněn křest dítěte. Následuje popis, co je povinností matky i dalších osob, v první řadě autor zmiňuje vyvarování se jakékoliv aktivity proti životu dítěte. Kromě toho by se matka měla vyvarovat těžkých prací či nebezpečných léků. Dále Řehák připomíná, že rozhršení potratu je biskupský rezervát. Na konci kapitoly pak přidává pastorační poznámku, že moudrá matka před porodem přijme svátosti, neboť také její život může být ohrožen.

Další kniha, která se zabývá mravním posouzením umělého potratu, je „*Rukověť katolické mravouky*“³¹ od Antonína Vřešťála, která byla určena vzdělaným laikům. V této knize se v kapitole o „*Usmrcení lidského plodu*“³² jasně praví, že vražda nenarozeného dítěte je těžkým hříchem. Je zdůrazněno, že plod je člověk, který má lidská práva. Tato zmínka o lidských právech je zajímavá, neboť na počátku 20. let dvacátého století, kdy kniha vznikala, se o lidských právech mluvílo mnohem méně než dnes, pokud se vůbec zmiňovala. Stejně jako Řehák, tak i Vřešťál připomíná, že potrat je horším zločinem než jiná vražda, neboť díky nemožnosti dítě pokřtít je mu upírána cesta do věčné blaženosti. Autor zdůrazňuje, že potrat není dovolen z žádné příčiny, ani v případě nebezpečí ohrožení života ženy. Taktéž je zmíněna hříšnost podílnictví a pomoc i při tomto skutku. Pak autor mluví o nezaviněném (spontánním) potratu, který za hřích neoznačuje, event. snad za lehký v případě, že by to byl důsledek nedbalosti v péči či chování těhotné ženy nebo někoho z jejího okolí. Na konci kapitoly o potratu zdůrazňuje, že není dovoleno cokoliiv činit proti těhotné ženě, je naopak povinností ji chránit.

V období před druhou světovou válkou vyšly kromě těchto popularizačních knih také některé práce odborné. Poměrně podrobně se otázkou umělých potratů zabývá Karel Kadlec, profesor morální teologie na české teologické fakultě Univerzity Karlovy.³³ Tento muž byl také posledním děkanem Katolické teologické fakulty před jejím uzavřením

³⁰) Tamtéž, s 609.

³¹) VŘEŠŤÁL Antonín: *Rukověť katolické mravouky*, Praha, Kotrba, 1924.

³²) Tamtéž, s. 163.

³³) Podrobně se dějinám české teologické fakulty před druhou světovou válkou ve své diplomové práci věnuje Martin Vaňáč: VAŇÁČ Martin: *Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy 1891 – 1939*, diplomová práce obhájená na FF UK v roce 1999.

nacisty 17. 11. 1941.³⁴ Otázkami manželské morálky a také některými otázkami ochrany života (potrat, eutanazie) se Kadlec zabývá ve své, podle mého názoru velmi zdařilé, knize *Racionalizace života*.³⁵ Tato kniha vychází z tehdy nové encykliky *Casti conubii* (o mravní čistotě manželů) a církevní nauku o manželství shrnutou v této encyklice vysvětluje a komentuje. Kniha je na svou dobu psána velmi moderně a pěkně, neobsahuje již tolik klasické kazuistiky a vypočítávání, který konkrétní skutek je těžký a který lehký hřích. Naopak jasně stanovuje obecné principy a mravní normy.

Kadlec v kapitole o „*Vyhnání a usmrcení plodu*“ připomíná nauku *Casti conubii*, že bránění početí je nesprávné, ale mnohem větším zlem je zahubení plodu. Po úvodní části, kde se zabývá, tím jak tuto věc ošetřují československé zákony, velmi přesně definuje, co to je přímý potrat. V následující části jasně zdůrazňuje, že je to věc nikdy nepřípustná. Další výklad se jednoznačně vypořádává se scholastickými teoriemi o pozdějším oduševnění plodu (40. či 80. den). Dále autor naznačuje, že duše jako princip těla velmi těžko může vznikat výrazně později než tělo samotné. Pak jsou zmíněny argumenty lékařské, že totiž nenarozené dítě je samostatná lidská bytost s vlastním krevním oběhem atd. Je taktéž odmítnuta argumentace, že matka není povinna „propůjčit“ své lůno pro dítě, protože nevinné dítě nemůže být chápáno jako nepohodlný a ohrožující útočník.

Pak také Kadlec připomíná právo dítěte na život a označuje ho jako lidské právo, ale i jako jeho přirozené právo. Kromě toho připomíná, že potrat není možno provést ani v případě ohrožení života matky, a argumentuje morální zásadou, že není možno dělat jakékoli zlo, aby z toho vzešlo dobro (Řím 3). Na základě toho, že všichni lidé jsou si rovni, pak dovozuje, že nemůžeme jednoduše dávat přednost životu matky. Připomíná logickou zásadu, že lékaři se mají snažit zachránit dítě i matku.

Dále Kadlec píše o tom, že těžce hřeší nejen vykonavatel umělého potratu, ale i žena, která si zákrok nechá provést, stejně jako i další spolupracovníci. V dalších odstavcích se Kadlec vyjadřuje k různým důvodům (indikacím) pro umělý potrat a odmítá jako nepřípustné všechny indikace (eugenické, sociální i hospodářské).³⁶

Pokud jde o případ znásilnění, tam autor podává trochu obsírnější výklad. Kadlec uvádí, že v tomto případě je možno po tom, co žena tento zločin přestojí, odstranit z jejího těla semeno útočníka, neboť se jednalo o sexuální akt proti její vůli. Pak však autor

³⁴) NOVOTNÝ Vojtěch: *Katolická teologická fakulta 1939 – 1990*, Praha, Karolinum, 2007, s. 27.

³⁵) KADLEC Karel: *Racionalizace života, snahy o řízení vzniku lidského života a jeho konce s hlediska mravouky*, Praha, Dědictví sv. Prokopa, 1936.

³⁶) Tamtéž, s. 124.

zdůrazňuje, že je to možno jen v řádu hodin. Naopak jednoznačně odmítá případné vyhnání plodu v prvních dnech případného těhotenství a později.

Další výklad mluví o tom, že provedení interrupce je nebezpečnou operací pro ženu a její zdraví. V této souvislosti cituje dokumenty z všeuhradinského sjezdu gynekologů a porodníků z roku 1927. Uhradinskí lékaři mluvili o tom, že potraty jsou nebezpečné pro zdraví žen. V prohlášení uhradinských gynekologů se vypočítává velké množství různých nemocí žen v důsledku umělého potratu.³⁷ (Zde je na místě připomenout, že ve 20. letech byly v Sovětském svazu interrupce legální a velmi četné).

Další část Kadlecova pojednání o umělém potratu mluví dokonce o tom, že potrat je hřích do nebe volající (jakožto úmyslná vražda), v této souvislosti odkazuje na Gn 4. Toto pojetí jsem nenašel v jiné příručce morální teologie, je však pravda, že starší katechismy počítaly k hříchům do nebe volajícím právě úmyslnou vraždu.³⁸ Pak Kadlec vysvětluje, co k otázce umělého potratu říká kanonické právo.

Ke konci kapitoly zmiňuje potrat nepřímý, tedy přímo nikým nechtěný a nezaviněný, způsobený jako vedlejší nechtěný důsledek léčby ženy apod. Toto jednání v krajních případech připouští na základě jednání *cum duplicis effectus*, stejně jako Noldin a v podstatě všichni moralisté.

Na konci této části knihy pak již jen poukazuje na nutnost prevence potratů. Zmiňuje směrnici Kongregace propaganda fide z roku 1936 o tom, že ženské řeholní řády mají těmto otázkám věnovat velké úsilí. Kongregace vybízela, aby se řeholní sestry nebály získat školení a prováděly práci porodních asistentek a aby všestranně pomáhaly těhotným i dětem. Na konci mluví o třech rovinách prevence potratovosti. Nejprve zdůrazňuje, že je nutno vynucovat i mocensky dodržování stávajících zákonů. Kromě toho však velmi silně volá po tom, že stát musí zajistit lepší hospodářské a sociální podmínky zvláště pro nejchudší. Jako poslední pak neopomíjí ani rozměr náboženský, když připomíná vliv skutečné víry na lidské chování, které pak není tolik egoistické, ale spíš se snaží o obětavost.

Další významnější učebnicí morální teologie je Mravouka od dominikána Reginalda Dacíka.³⁹ Autor zařazuje poměrně krátký text o potratu do kapitoly o vraždě. Na

³⁷) Tamtéž, s. 125.

³⁸) Střední katechismus katolického náboženství, Praha, Státní nakladatelství, 1921, s. 148.

³⁹) DACÍK Reginald M.: Mravouka, Olomouc, Krystal, 1946.

začátku ukazuje, že jestliže klasická vražda není hříchem příliš častým, o umělém potratu toto říct nemůžeme. Dacík poukazuje na to, že mnozí lidé si lehce ospravedlní provedení interrupce různými důvody a zapomínají na to, že mravně špatný prostředek nemůžou ospravedlnit sebekrásnější cíle. Také připomíná právo dítěte na život, který dostalo od Stvořitele. Potrat je jasně odmítnut i v případě ohrožení zdraví či života matky. Trochu podrobněji píše Reginald Dacík OP o tom, jak mají jednat katoličtí lékaři. Za jasné je považováno, že lékař odmítne žádosti o provedení interrupce, složitější jsou případy, kdy je ohrožen život matky i dítěte. Dacík k tomu píše, že lékař by neměl přímo způsobit potrat ve snaze zachránit život druhého – tj. matky. Také však připouští léčbu ženy, která má za vedlejší nechtěný účinek také zahubení plodu, opět odkazuje na použití principu dvojího účinku.

Kromě výše zmíněných odborných prací pak vznikaly také popularizační brožury. Jedním z autorů byl Josef Mouřinovský. Text jeho sešitků, prodávaných v kostelech, byl značně expresivní, například v jedné brožuře mluví o ženách, které dobrovolně podstupují umělý potrat, jako o „*bestiálních vražednicích*“.⁴⁰ V jiné ze svých brožur pak potraty nazývá nejhanebnějšími a nejsurovějšími vraždami vůbec.⁴¹

V čase reálného socialismu z pochopitelných důvodů žádná systematická učebnice morální teologie u nás nevyšla. Přece však něco málo i k otázce potratu publikováno bylo. Mám zde na mysli slovníkové heslo v malém výkladovém teologickém slovníku určeném pro laiky.⁴² Hesla ve slovníku připravovali vyučující Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty v Praze se sídlem v Litoměřicích. Morálku tam tehdy vyučoval ThDr. František Panuška CSsR,⁴³ který také připravil heslo „potrat“, ve kterém však jen definuje přímý a nepřímý potrat a zmiňuje možnost připustit nepřímý potrat v krajních případech.⁴⁴

V následující části zaměřím svou pozornost na práce vydané po roce 1990, které jsou obecně dostupné v České republice.

Nejprve jako samizdat, později v devadesátých letech, vyšlo skriptum, dominikána Alberta Beneše.⁴⁵ Autor pokračuje v linii klasické katolické mravouky a zdá se, že čerpá hlavně z R. Dacíka. Opět je zdůrazněno, že přímý potrat je nepřípustný za jakýchkoliv

⁴⁰) MOUŘINOVSKÝ Josef Maria: Satanovo pirátství: Žena, Žďár nad Sázavou, vl. nákladem, 1936, s. 24.

⁴¹) MOUŘINOVSKÝ Josef Maria: Manželů, České Budějovice, Petrinum, 1946, s. 10.

⁴²) MERELL Jan a kol.: Malý bohovědný slovník, Praha, Česká katolická charita, 1963.

⁴³) Více o něm srov. NOVOTNÝ Vojtěch: Katolická teologická fakulta 1939 – 1990, op. cit., s. 378.

⁴⁴) MERELL Jan a kol.: Malý bohovědný slovník, op. cit., s. 408.

⁴⁵) BENEŠ Albert: Morální teologie, Praha, Krystal, 1994.

podmínek, neboť se jedná o zabití člověka. Pak mluví o potratu nepřímém, který v krajních případech připouští na základě principu dvojího účinku. Když pak rozebírá jednotlivé zvláštní případy, (mimoděložní těhotenství, rakovina dělohy nebo vyčištění dělohy po spontánním potratu), připouští provedení nepřímého potratu, vše však v mezích klasické katolické doktríny.

Dalším z českých autorů, který sepsal systematickou učebnici morální teologie, je Jiří Skoblík.⁴⁶ Tento autor se opírá především o nejnovější církevní dokument k těmto otázkám – encykliku Jana Pavla II. *Evangelium vitae*. Kromě toho ještě na jednom místě cituje odpověď Svatého oficía z roku 1898,⁴⁷ kde se v případě vyloučení jiné možnosti připouští vyjmout plod z těla matky v případě mimoděložního těhotenství. Také Skoblík se drží základního principu – přímý potrat lidského plodu není nikdy přípustný. Kromě tohoto obecného závěru však mluví o situaci, kdy se plod před narozením vyvíjí špatně (malformace). K tomuto případu píše, že pokud se zjevně nejedná o plod budoucího člověka, je přípustné plod odstranit. V případě malformací je situace složitější a není vždy možno jasně definovat, zda se vyvíjí člověk.⁴⁸ Obecně však platí základní výše zmíněný princip – nikdy není dovoleno přímé zabití člověka v jakékoliv fázi jeho života.

Nyní bych rád zmínil dvě díla přeložená z německého jazyka, jedná se o knihu Franze Furgera *Etika seberealizace osobních vztahů a politiky*⁴⁹ a o obsáhlou speciální morálku od německého verbisty Karla Heinze Peschkeho.⁵⁰

Kniha od Franze Furgera byla vydána v německém originále⁵¹ nakladatelstvím Herder, v roce 1985, čemuž také odpovídá její obsah. V kapitole o umělém potratu autor vychází hlavně ze situace, jaká byla ve SRN v první polovině osmdesátých let 20. století, tedy krátce po omezeném povolení interrupcí v roce 1976 (omezený indikační model).⁵² Kniha se také na rozdíl od ostatních méně věnuje pohledu katolické morální teologie a více se snaží o praktičtější reflexi ve vztahu ke společnosti. Furger tedy mluví o vztahu k zákonům a přemýšlí, jak jasný etický nárok na ochranu lidského života zdůvodnit všem. V uvažování nad širšími souvislostmi neopomíjí stále více zjevný problém tzv. šikmého

⁴⁶) SKOBLÍK Jiří: *Přehled křesťanské etiky*, Praha, Karolinum, 2004.

⁴⁷) DS 3338.

⁴⁸) SKOBLÍK Jiří: *Přehled křesťanské etiky*, op. cit., s.186.

⁴⁹) FURGER Franz: *Etika seberealizace osobních vztahů a politiky*, Praha, Academia, 2003.

⁵⁰) PESCHKE Karl Heinz: *Křesťanská etika*, Praha, Vyšehrad, 2004.

⁵¹) *Ethik der Lebensbereiche (Einscheidungshilfen) /doslova Etika oblastí života (pomoc při rozhodování)*.

⁵²) Srov. KLEIN-SCHONNEFELD Sabine: *Germany*, in *Abortion in the new Europe A Comparative Handbook*, Edited by ROLSTON Bill, EGGERT Anna: Greenwood Press, Westport, Connecticut, London 1994

svahu.⁵³ Hned na začátku kapitoly autor velmi pěkně popisuje různé názory na to, kdy vzniká lidský život (početí, zahníždění oplodněného vajíčka, individuace v cca 14. dnu po početí, vznik šedé kůry mozkové). Furger se odvolává na morálního teologa Alfonse Auera a jednoznačně odmítá teorie o vzniku člověka později než při početí. Když se zamýšlí nad etickým zdůvodněním, poznamenává, že zákonná úprava má spíše podpůrný charakter. Kromě toho se velmi trefně vypořádává s různými indikacemi a poznamenává, že můžeme mluvit o jisté legitimitě u indikace lékařské, přesněji řečeno vitální (přímé ohrožení života matky). V případě ostatních (eugenických, psychologických a sociálních) indikací ukazuje na to, že sám život má mnohem vyšší hodnotu, než jeho předpokládaná kvalita. Na konci se vyjadřuje k zákonné úpravě a poměrně jednoznačně naznačuje, že je pro stav, kdy jsou umělé potraty trestné, ale v některých výjimečných případech (indikacích) nejsou trestány. Na konci pak připomíná úlohu křesťanů na tomto poli, příklad úcty k životu na základě milostí, které plynou ze svátostí a křesťanského způsobu života.

Poslední knihou, kterou na tomto místě zmíním, je učebnice speciální morálky od K. H. Peschkeho. Tento autor se otázkou potratu zabývá poměrně obsírně asi na dvanácti stranách. Na začátku přesně vymezuje pojmy a definice (přímý potrat, nepřímý potrat, spontánní potrat, předčasný porod). Pak následuje část nadepsaná „*problém počátku lidského života*“⁵⁴, tato část je velmi zajímavá, neboť její obsah je dosti odlišný od všech předcházejících morálních teologů. Autor na jedné straně odmítá Aristotelovu koncepci oduševnění v 40., resp. 80. dnu po početí, na straně druhé úplně nepřijímá koncepci přímého oduševnění při početí. Peschke uvádí řadu biologických argumentů, proč nelze v období prvních čtrnácti dnů od početí mluvit o bytosti v přísném smyslu slova.⁵⁵ Autor na základě řady prací dalších autorů tvrdí, že o individuální bytosti můžeme mluvit asi od druhého týdne po početí, neboť od této chvíle je jasné, zda vznikne jeden, nebo více lidí. Sám Peschke však připouští, že ze zárodku nemůže vzniknout nic jiného než člověk, a proto je neetické ho zahubit. Podle Peschkeho však nelze v těchto prvních dnech mluvit o zahubení člověka a tedy ani o klasickém potratu. V této věci se tedy Peschke odlišuje od

⁵³) Při prvních diskusích o povolení interrupci se mluvilo o lékařských indikacích, v dalším vývoji se smysl společnosti pro mravní hodnoty oslabuje a autor připomíná čistě utilitární důvody pro interrupci (krása ženy by se díky těhotenství poškodila apod.), které bylo možno slyšet v době vzniku knihy. Srov. FUGER Franz: *Etika seberealizace osobních vztahů a politiky*, op. cit., s. 97.

⁵⁴) PESCHKE Karl-Heinz: *Křesťanská etika*, op. cit., s. 286.

⁵⁵) Když asi po sedmi hodinách doputují spermie k vajíčku, dojde k průniku jedné spermie, než se však obě buňky spojí a dojde k početí, trvá to dalších asi 24 hodin. Potom se vyvíjí zárodečné buňky, během prvních dvou týdnů může vzniknout jedno, nebo dvě, event. více embryí.

Dle: PESCHKE Karl-Heinz: *Křesťanská etika*, op. cit., s. 293.

předchozích autorů. Další část textu o potratu definuje jednotlivé indikace (eugenické, kriminologické, sociální a lékařské). U indikace kriminologické (znásilnění) cituje řadu autorů, kteří by v tomto případě povolovali použití „pilulky po“, neboť v prvních hodinách po pohlavním aktu ještě nedošlo k event. oplodnění. Ostatní indikace kromě přímého ohrožení života matky odmítá. V dalších odstavcích se poměrně podrobně věnuje negativním následkům umělého potratu pro ženu a mluví přímo o „postabortivním syndromu“.⁵⁶ Poslední část obsáhlého výkladu pojednává o problematice přímého terapeutického potratu. Zde autor připomíná, že počínaje Tertuliánem přes středověk až do devatenáctého století byl tento zákrok v krajních případech připouštěn. Svaté officium se v letech 1884 – 1902 vyjadřovalo v tom smyslu, že věc je nejistá a v žádném případě nelze tedy pozitivně říct, že potrat je v tomto případě dovolený. Úplné odmítnutí přímého potratu i v těchto krajních případech pak přišlo v encyklikách *Casti conubii* a *Evangelium vitae*. Na konci pak připomíná věc, která je v podstatě shodou katolických moralistů, že totiž v případě, kdy zjevně stojí proti sobě život matky a život dítěte (plodu), má se dát přednost životu dlouhodobě udržitelnému-tedy matce.

1.1.2.1. Závěr

Na základě předchozího popisu postojů Magisteria katolické církve myslím můžeme jasně říct, že odmítavý postoj církve k umělému potratu je věcí trvalou. I přes dílčí posuny především díky částečné recepci aristotelské koncepce pozdějšího oduševnění můžeme říct, že od starověku do dneška platí, že katolická církev považuje umělý potrat za zahubení nevinné lidské bytosti a tedy za vraždu.

Pokud jde o malou sondu do prací některých morálních teologů, také zde panuje v podstatných věcech shoda. Hlavní bod shody je myslím to, že není nikdy přípustný přímý potrat nenarozeného dítěte, které již má rozumovou duši. Jisté odlišnosti můžeme sledovat v posuzování krajních a sporných případů, zvláště v případě ohrožení zdraví a především života matky. Někteří autoři jsou v tomto poněkud přísnější (Řehák, Vřešťál, Beneš), jiní poukazují na to, že dnes převládá mínění, že v případě situace ohrožující život dítěte i matky zároveň, má se dát přednost životu matky, pokud nelze zachránit oba (Skoblík, Peschke).

⁵⁶) Tamtéž.

Na závěr je tedy nutno poznamenat, že v otázce umělého potratu je církevní nauka i mínění teologů v podstatných bodech shodné a také posun teologické reflexe nepřinesl výraznější změnu v hlavním principu – tedy v principu nepřípustnosti přímého umělého potratu nenarozeného dítěte.

1.2. Umělý potrat v pohledu kanonického práva

Dokonaný potrat je vnímán v celé katolické právní tradici jako velmi vážný zločin, takto ho také posuzuje kanonické právo. Nebudu se na tomto místě pouštět do starších právních textů a zůstanu jen u právních norem katolické církve západního obřadu, které byly a jsou používány během téměř celého 20. století. Mám tím samozřejmě na mysli především Kodex kanonického práva v jeho první verzi promulgované v roce 1917⁵⁷ papežem Benediktem XV. apoštolskou konstitucí *Providentissima Mater Ecclesia*. Po druhém vatikánském koncilu vzniká nový Kodex kanonického práva, který byl promulgován papežem Janem Pavlem II. apoštolskou konstitucí *Sacrae disciplinae leges* v roce 1983.⁵⁸ Zdá se, že kánony, které se týkají potratu, zůstaly v podstatě nezměněny a Kodex z roku 1983 je přebírá v téměř totožném obsahu.

Zločin potratu je v obou kodexech zmíněn v zásadě na dvou, resp. třech místech. Logickou prioritu má tento zločin jako skutková podstata zařazená mezi zločiny proti životu a svobodě (CIC 1917 kán. 2350 a CIC 1983 kán. 1398), kde se definuje tento zločin a jako sankce je použita samočinná exkomunikace. Kromě toho je tento zločin zmíněn v části týkající se svátostí, konkrétně svátosti svěcení, jako tzv. iregularita pro přijetí svěcení⁵⁹ a drobná zmínka je u kánonů o křtu, že je totiž vhodné křtít živé plody po potratech.

1.2.1. Trestní právo hmotné

Zločin potratu je v novém Kodexu zařazen mezi zločiny proti lidskému životu a svobodě na konci trestního práva hmotného⁶⁰ a za tímto kánonem již následuje jen, někdy diskutovaná, tzv. generální norma.⁶¹ Starý Kodex nazývá část, která se těmito záležitostmi zabývá, poněkud komplikovaně – *O deliktech proti lidskému životu, svobodě, vlastnictví, dobré pověsti a dobrým mravům*.⁶² Hned první kánon v této části se vztahuje právě ke zločinu potratu a jako hypotézu staví dokonaný potrat, dispozice mluví o trestu

⁵⁷) Codex iuris canonici (1917), BENEDIKTI papae XV. auctoritate promulgatus, Herder, Friburg 1918.

⁵⁸) Codex iuris canonici (1983) promulgován autoritou JANA PAVLA II. papeže, Zvon, Praha 1994.

⁵⁹) CIC 1917 Liber tertium, resp. CIC 1983 Kniha IV.

⁶⁰) Kán. 1398, CIC 1983.

⁶¹) Kán. 1399, CIC 1983.

⁶²) Cann. 2350 – 2359, CIC 1917.

bez výjimky a sankce je definována jako samočinná⁶³ exkomunikace vyhrazená ordináři. Kromě toho na konci tohoto kánonu⁶⁴ je krátká zmínka o klericích, kteří by se dopustili tohoto zločinu, tomu se bude více věnovat níže. Kodex Jana Pavla II. (1983) text kánonu ještě zjednodušil, přičemž skutková podstata i sankce zůstaly stejné.⁶⁵ Komentátoři k tomu poznamenávají, že všeobecné šíření tohoto zločinu v naší době bylo důvodem, proč nebyl snížen trest. Kanonisté také poznamenávají, že zákonodárce se přes některé žádosti nepokusil o definování, co to je potrat.⁶⁶ O jisté vyjasnění v této záležitosti se pokusila papežská Rada pro interpretaci legislativních textů, podala v roce 1988 v této věci autentický výklad, který vysvětluje pojem potrat poměrně rozšiřujícím způsobem a pod pojmem potrat rozumí jakékoliv zahubení plodu v těle matky.⁶⁷ Na otázky po definování potratu odpovídá také dosti rozšiřujícím způsobem Jan Pavel II. v encyklice *Evangelium vitae* v čl. 58: „*A přece žádné slovo nemůže změnit pravdu o věci: úmyslný potrat, jakkoliv provedený, je vědomé a dobrovolné přímé zabití člověka v prvních okamžicích jeho života, v období mezi jeho početím a narozením.*“⁶⁸ Problém nastává při zvažování, zda jako potrat vnímat některé formy antikoncepce s abortivním účinkem, němečtí kanonisté mluví např. o nitroděložním tělísku,⁶⁹ poukazují však na to, že není možné s jistotou říct, zda vajíčko, které doputovalo do dělohy, je již oplodněné.⁷⁰ Naopak v případě jistoty, že vajíčko je již oplodněné, se jedná o naplnění skutkové podstaty potratu. Za jasné naplnění skutkové podstaty je také nutno považovat potrat vyvolaný chemicky např. potratovou

⁶³) Jedná se o tresty, které nastupují jako důsledek provedení nějakého zločinu tzv. samočinně, tj. bez toho, aby je příslušný církvní představitel vyhlásil.

⁶⁴) CIC 1917 Can, 2350 - *Procurantes abortum, matre non excepta, incurrunt, effectu secuto, in excommunicationem late sententiae Ordinario reservatam; et si sint clerici, presterae deponantur.*

Překlad: *Ten kdo vykoná potrat, matku nevyjímaje, upadá, do exkomunikace late sententiae, činnem (samým), následující vyhrazené ordináři; a jestliže jde o klerika, bude propuštěn.*

⁶⁵) 1398 CIC 1983: Kdo provedl a nechal si provést dokonáný potrat, upadl do exkomunikace nastupující bez rozhodnutí představeného.

⁶⁶) Münstericher Kommentar zu CODEX IURIS CANONICI, Hg. LÜDICKE K., Ludgerus Verlag, Münster seit 1984, Band 5, s. 1398/1.

⁶⁷) „D. Utrum abortus, de quo in can. 1398, intellegatur tantum de eiectione fetus immaturi, an etiam de eiusdem fetus occisione quocumque modo et quocumque tempore a momento conceptionis procuretur.

R. Negatice ad primam partem; affirmative ad secundam“ (AAS 80 /1988/ 1818)

Překlad: „D. Pokud jde o potrat, o kterém je (řeč) v can. 1398, je shledáno, že nejde jen o vyhnání nezralého plodu, ale také o provedení (potratu), stejně tak i zabití plodu jakýmkoliv způsobem a v jakékoli době od chvíle početí.

R. Negativně na první část; souhlasně s druhou.“ (AAS 80 /1988/ 1818)

Tamtéž. (Sekundární citace).

⁶⁸) JAN PAVEL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, Praha, Zvon, 1995, čl. 58.

⁶⁹) Může se však pravděpodobně jednat i o některé typy pilulek hormonální antikoncepce, viz.: <http://www.prolife.cz/?a=8>

⁷⁰) Münstericher Kommentar zu CODEX IURIS CANONICI, Hg. LÜDICKE K., Ludgerus Verlag, Münster seit 1984, Band 5, s. 1398/2.

pilulkou RU - 486. Dále komentátoři mluví o tom, že v kán. 1398 se mluví o dokonaném potratu a poukazují na to, že skutek musí být dokončen, přičemž však není rozhodující, jaký prostředek je k tomu využit. To tedy znamená, že pouhý pokus o umělý potrat trestným činem není. K tomu, aby byla naplněna skutková podstata, musí také být zřejmý úmysl pachatele vykonat potrat; nutnou podmínkou toho je vědomí, že žena je těhotná. Komentář poukazuje na hypotetický případ, kdy je ženě, o níž není známo, že je těhotná, podán lék, který má jako nežádoucí účinek potrat. Tento nechtěně vyvolaný potrat lze považovat za nepřímý. Takovéto jednání je v krajních případech přípustné na základě tzv. principu s dvojitým účinkem (více k tomu v kapitole o potratu v náhledu morální teologie). V případě nepřímého potratu se však také nejedná o naplnění skutkové podstaty trestného činu dle kán. 1398, neboť ten, kdo např. podal lék, o těhotenství nevěděl a nemohl tedy zamýšlet potrat.⁷¹ Za potrat také není možno považovat zahubení „nadbytečných“ embryí vzniklých za účelem implantace při asistované reprodukci, pokud se tak děje mimo tělo ženy.⁷² Naopak proces poměrně častý při provádění asistované reprodukce v ČR, „redukce počtu embryí,“ je jasným dokonáným potratem. Je také nutno dodat, že pojem plod se chápe jinak v pohledu medicíny, která pod tímto pojmem rozumí nenarozené dítě v určité periodě jeho vývoje. Kanonické právo oproti tomu pojem plod chápe velmi široce a ve své podstatě tímto pojmem rozumí nenarozené dítě od početí do porodu.

Dále komentář poukazuje na obecné kánony, které se týkají udělování nápravných trestů. Je zdůrazněno, že podle kán. 1323 musí případný pachatel vědět, že porušuje zákon, aby na něho mohl být uplatněn samočinný trest exkomunikace. Na konci komentáře ke Kán. 1398 se mluví o tom, že od laiků nemůžeme očekávat znalosti církevního zákona,⁷³ což je myslím poněkud jednostranné vidění celé věci. Na konci této statě pak autoři komentáře naznačují, že by se o trestnosti potratu v kanonickém právu nemělo příliš mluvit, neboť tak uvádíme věřící do situace, kdy se mohou skutečně do samočinné exkomunikace za potrat dostat, zatímco pokud o této věci nic nevědí, tato situace jim nehrozí.⁷⁴ Osobně se domnívám, že toto je poněkud nesolidní přístup, který neodpovídá dnešní době, kdy je i velká část laiků mnohdy vysokoškolsky vzdělaná, a že je otázkou, zda tento přístup byl kdy vůbec vhodný.

⁷¹) Tamtéž.

⁷²) PIGHIN Bruno Fabio: *Diritto penale canonico*, Venezia, Marcinaum Press, 2008, s. 513. (Trestní právo kanonické).

⁷³) Tamtéž.

⁷⁴) Tamtéž.

Vzhledem k tomu, že zločin potratu je na jedné straně velmi rozšířen a na straně druhé může mnohdy způsobit samočinný trest exkomunikace, byly pro tyto případy vydány normy partikulárního práva. Münsterský komentář popisuje také tyto partikulární normy, jak jsou platné v Německu a Rakousku. Já svou pozornost zaměřím na právní stav v pražské arcidiecézi. Nutno poznamenat, že je velmi podobný situaci v německy mluvících zemích, jak ji popisuje zmíněný komentář.

Partikulární právní norma vyšla pro pražskou arcidiecézi znovu v roce 1998, je nadepsána „Absoluce od exkomunikací.“⁷⁵ Tato norma se zabývá exkomunikacemi rezervovanými Svatému otci a pak tzv. nevyhrazenými, které může prominout ordinář. Do této druhé skupiny patří dvě skutkové podstaty, které znamenají samočinnou exkomunikaci: jedná se o odpad od víry, herezi nebo schizma (kán. 1364 §1 CIC) a o dokonáný potrat (kán. 1398 CIC), přičemž se tento trest vztahuje jak na ženu, která si potrat nechala provést, tak na toho, kdo zákrok provedl.⁷⁶ Zmíněným partikulárním zákonem delegoval pražský arcibiskup pravomoc sejmout tuto cenzuru všem zpovědníkům na poutních místech a také všem ostatním zpovědníkům s tím, že penitent musí vyznat hříchy minimálně z doby posledního roku a zpovědník ho poučí, že se jedná o velmi vážné provinění. Zpovědník také v tomto případě má uložit přiměřeně větší pokání.

Zde je myslím vhodné znovu připomenout to, co zmiňují němečtí kanonisté v Münsterském komentáři. Jedná se totiž o to, že samočinná exkomunikace nastupuje jen za podmínek vymezených v obecnějších normách, které stanoví trestní způsobilost osob.⁷⁷ Z tohoto hlediska je důležitý především kán. 1323, který ve svých sedmi odstavcích stanoví, kdo žádným trestům nepodléhá. Pro otázku potratů jsou důležité především odst. 2 a 4,⁷⁸ které v některých případech snad mohou vyloučit trestní způsobilost pachatele. Kromě toho zde přichází ještě do úvahy uplatnění Kán. 1324, který upravuje snížení trestu

⁷⁵) Absoluce od exkomunikací, ACAP (Acta curiae archiepiscopalis pragensis) 2/ 1998, resp. Sbíрка právních norem arcidiecéze pražské z let 1945 – 2009, Arcibiskupství pražské (pro vnitřní potřebu), Praha 2009.

⁷⁶) Někteří komentátoři mluví však o tom, že tresty se vztahují na všechny přímé a blízké spolupracovníky (anesteziolog, sestry), bez kterých by zločin nebyl spáchán. Dle Kán 1329 § 2 CIC 1983.

Srov. PIGHIN Bruno Fabio: *Diritto penale canonico*, op. cit., s. 515. (Trestní právo kanonické).

⁷⁷) Stať III – Osoby podléhající trestům (Kan. 1321 – 1330 CIC 1983).

⁷⁸) Kán. 1323 CIC 1983: *Žádnému trestu nepodléhá ten, kdo v době, kdy porušil zákon nebo příkaz: odst. 2 bez vlastní viny nevěděl, že porušuje zákon nebo příkaz; na roveň nevědomosti se klade nepozornost a omyl;*

odst. 4 porušil zákon nebo příkaz donucen vážným strachem, i když pouze relativně vážným, nebo z nutnosti nebo závažné nesnáze, pokud však skutek nebyl vnitřně špatný nebo nesměřoval ke škodě duše.

v některých případech. Otázky potratu by se mohly dotýkat především odst. 5, 8 a 9.⁷⁹ Pokud by platila na některé případy potratů zmírňující norma, pak by pachatel nebyl samočinně exkomunikován a mohlo by mu hrozit jen event. trestní pokání či jiný nižší trest. Poněkud sporné asi bylo po vydání Kodexu v roce 1983 vysvětlení poznámky „vnitřně špatné“. Dnes po tom, co Jan Pavel II. ve své encyklice *Veritatis splendor*⁸⁰ v roce 1993 definoval některé hříchy jako samy v sobě špatné (*intrinsece malum*), je věc poněkud jasnější. V článku 80 této encykliky je vypočítáno několik příkladů a explicitně jsou uvedeny kromě jiného také potraty. Pokud tedy je potrat jasně definován jako vnitřně špatný skutek, nevztahuje se na tento delikt odst. 4 kán. 1323 ani odst. 5 kán. 1324. Tím pádem zbývá pouze nezaviněná nevědomost, která by vylučovala trestní odpovědnost katolíka v této věci. Tezi německých kanonistů o tom, že od laiků nemůžeme očekávat znalosti kanonického práva, jsem již výše zmiňoval. Jak jsem již naznačil, tato teze podle mého soudu trochu „kulhá“, neboť o věci se poměrně často mluví a věřící o ní tedy často velmi dobře vědí. Za této situace musí zpovědník, pokud se s takovým případem setká, posoudit, nakolik měl pachatel povědomí o trestnosti potratu v církevním právu, a podle toho se zachovat. V případě, že penitent o trestnosti skutečně nevěděl, dostane náležité poučení, přiměřeně těžší pokání a běžné rozhřešení. Pokud zpovědník shledá, že penitent je trestně způsobilý a nachází se v exkomunikaci, má z něho před udělením rozhřešení sejmout exkomunikaci. Může tak učinit buď přímo předepsanou formou: „*Z pravomoci, která mi byla svěřena, tě zbavuji trestu exkomunikace. Ve jménu Otce i Syna+i Ducha svatého.*“⁸¹ Touto formou je tento právní úkon možno vykonat i mimo svátost smíření. Druhou možností je, že zpovědník má úmysl tuto cenzuru sejmout a udělí kajícíkovi řádným způsobem rozhřešení.⁸²

⁷⁹) Kán. 1324 CIC 1983: § 1 *Pachatel není zbaven trestu, avšak zákonem nebo příkazem stanovený trest se musí zmírnit nebo místo něj použít trestního pokání, jestliže zločin spáchal:*

odst. 5 *ten, kdo byl donucen velkým strachem, i když pouze relativně velkým, nebo z nutnosti nebo velké nesnáze, jestliže zločin byl vnitřně špatný nebo směřoval ke škodě duše;*

odst. 8 *ten, kdo se na základě omylu, který si sám zavinil, domníval, že jedná za některé z okolností, o nichž v kán. 1323 odst. 4 nebo 5;*

odst. 9 *ten, kdo bez vlastního zavinění nevěděl, že k zákonu nebo příkazu je připojen trest.*

⁸⁰) JAN PAVEL II.: Encyklika *Veritatis splendor*, Zvon, Praha 1994.

⁸¹) Obřady pokání, Sekretariát české liturgické komise 1982, Praha 1982, s. 152.

Resp. : „ *Z pověření otce arcibiskupa rozhřešuji tě z exkomunikace za umělý potrat –Ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého.*“ *Poněvadž nejde o svátost, možno tuto absoluci formulovat i vlastními slovy, pokud smysl zůstane zachován.* In: Absoluce od exkomunikací, ACAP (Acta curiae archiepiscopalis pragensis) 2/ 1998, resp. Sbirka právních norem arcidiecéze pražské z let 1945 – 2009, Arcibiskupství pražské (pro vnitřní potřebu), Praha 2009.

⁸²) Vysvětlení v rubrikách (tj. vysvětlujících poznámkách pro udělování), in: Obřady pokání, Sekretariát české liturgické komise, Praha 1982, s. 152.

1.2.2. Zločin potratu jako iregularita ke svěcení a důvod propuštění z řeholní společnosti

Zločin vraždy a dokonaného potratu je jednou z iregularit pro přijetí svátosti svěcení,⁸³ jedná se tedy o důvod pro odmítnutí udělení svátosti svěcení, který je však možno dispenzovat.⁸⁴ Výklad v komentáři doplňuje, že se musí jednat o skutečně aktivní účast na těchto zločinech.

Kromě toho je v novém Kodexu tento zločin zmíněn v kánonech, které se týkají řeholního práva, jako jeden ze závažných zločinů, který může být příčinou k propuštění z řehole, sekulárního institutu, nebo ze společnosti apoštolského života.⁸⁵ Kodex z roku 1917 zmínku o tomto propuštění kleriků obsahoval jako poslední větu v kánonu, který v trestním právu hmotném definoval zločin potratu a stanovil za něj sankci. Na konci tohoto can. 2350 § 1⁸⁶ je zmínka, že pokud jde o klerika, bude propuštěn. Tato sankce propuštění se tehdy vztahovala na všechny řeholní i diecézní kleriky, protože v novém pojetí práva se na diecézní seminaristy díváme jako na laiky, byla tato sankce přesunuta do „řeholního práva.“⁸⁷

1.2.3. Křest živých potracených dětí

Další kánon, který se nepřímou týká potratů, je v části kodexu, týkající se svátostí, konkrétně křtu. V kapitole o křtěncích je krátká zmínka, že plody z potratů se křtí, pokud žijí a je to možné.⁸⁸ Starý kodex k tomu ještě dodával, že pokud je pochybnost o tom, zda plod žije, má být pokřtěn pod podmínkou.⁸⁹ Jak se z dikce tohoto kánonu zdá, jedná se jak o plody ze spontánních potratů, tak i z eventuelních umělých potratů. Stejně tak je možno

Obřady pokání, Sekretariát české liturgické komise 1982, Praha 1982, s. 152.

⁸³) CIC 1917, Can. 991 resp. CIC 1983, Kán. 1041.

⁸⁴) Münstericher Kommentar zu CODEX IURIS CANONICI, Hg. LÜDICKE K., Ludgerus Verlag, Münster seit 1984, Band 3, s. 1041/3

⁸⁵) Kán. 695, resp. (729 a 746) CIC 1983.

⁸⁶) CIC 1917.

⁸⁷) Kán. 695, resp. (729 a 746) CIC 1983.

⁸⁸) Kán. 871 CIC 1983.

⁸⁹) CIC 1917, Can. 747. „*Curandum ut omnes fetus abortivi, qouvis tempore editi, si certo vivant, baptizentur, absolute; si dubie sub conditione.*“

Překlad: *Je pečováno o to, aby všechny plody z potratů, které se „narodily,“ jestliže jistě žijí, byly pokřtěny, v případě pochybností pod podmínkou.*

sem řadit plody po předčasném porodu.⁹⁰ Komentář se k této záležitosti vyjadřuje poměrně krátce. Prakticky se však ve vysvětlení k tomuto kánonu počítá především s případy předčasně narozených dětí. Je silně zdůrazněno, že křtít se může jen živý člověk a pokud je pochybnost, zda je dítě živé, je možné ho pokřtít podmíněčně⁹¹. Pak komentář praví, že předčasným porodem se rozumí dítě narozené cca od 6. měsíce těhotenství, které tedy při našich současných podmínkách má velkou šanci na přežití. O dětech narozených ještě výrazně dříve mluví právě Kodex jako o potratech. V případě, že je velká šance na přežití dítěte, je asi možno počkat a později dítě normálně pokřtít. V případě, že je šance na přežití dítěte malá nebo mizivá, pokřtí se bez průtahů⁹² podle kán. 850⁹³ a 861⁹⁴. Pokud je to možné, může tedy pokřtít dítě kdokoliv jednoduchou formou, která postačuje k platnosti. Komentátoři ale také připomínají, že není nutno dítě pokřtít za každou cenu a je také vhodné přihlédnout k podmínkám a celkové situaci. Toto je přístup poměrně odlišný od toho co stanovil Kodex 1917 v Can. 746, kde se mluvilo o křtu, ev. podmíněčném křtu i za situace, kdy dítě ještě částečně zůstalo v těle matky a při komplikovaném porodu hrozilo úmrtí dítěte, matky nebo obou. Do práva se zde zjevně promítl poněkud jiný přístup a důraz na možnost spásy nepokřtěných dětí, které se uplatňují v druhé polovině 20. století.

⁹⁰) Pohled medicíny, morální teologie a kanonického práva je zde mírně diferencovaný. Pokud dojde k samovolnému ukončení těhotenství před 20. týdnem těhotenství, mluvíme o spontánním potratu, pokud až po 20. týdnu, mluvíme již o předčasném porodu. Dle: PESCHKE K. H.: Křesťanská etika, Vyšehrad, Praha 2004, s. 286. Komentář k CIC mluví o tom, že zabití životaschopného dítěte v mateřském lůně po 180. dnu těhotenství již nemá být posuzováno a trestáno jako potrat (dle kán. 1398), ale jako vražda podle kán. 1397. Dle: Münstericher Kommentar zu CODEX IURIS CANONICI, Hg. LÜDICKE K., Ludgerus Verlag, Münster seit 1984, Band 5, s. 1398/1.

⁹¹)Dle kán. 869 CIC 1983.

⁹²) Kán. 867 CIC 1983: „ § 2 Jestliže je dítě v nebezpečí smrti, pokřtíš e bez průtahů.“

⁹³) Kán. 850 CIC 1983: „Křest se uděluje obřadem ve schválených liturgických knihách, kromě případu naléhavé nutnosti, kdy je nutno zachovat pouze to, co se vyžaduje k platnosti svátosti.“

⁹⁴) Kán. 861 CIC 1983: „ § 1 Řádným udělovatelem křtu je biskup, kněz a jáhen při zachování ustanovení kán. 530 odst. 1.

§ 2 Za nepřítomnosti nebopři zaneprázdnění řádného udělovatele uděluje dovoleně křest katechista nebo jiný k tomu úkolu místním ordinářem pověřený a v případě nutnosti dokonce i kterýkoliv člověk, který má náležitý úmysl; pastýři duší, hlavně farář, se starají o to, aby věřící byli poučeni o správném způsobu udělení křtu.“

2. Právní část

2.1. Právní dějiny

V této kapitole bych chtěl zaměřit svou pozornost na pozitivní právo,⁹⁵ které tradičně otázku umělých potratů řadilo do trestního práva. Většinou se provedení umělého potratu, nebo jak se také říkalo „vyhnání plodu,“ systematicky řadilo pod delikty proti lidskému životu. Teprve vývoj ve 20. století, zvláště v sovětském Rusku, předznamenal nové trendy. Tento vývoj začal povolením umělých potratů v sovětském Rusku v roce 1920 a po zákazu (1936) vedl k opětovnému povolení v roce 1955 v Sovětském svazu a záhy v dalších zemích socialistického bloku. V 70. letech 20. století byly interrupce za více či méně přísných podmínek povoleny i ve většině západních států.⁹⁶ Po tzv. sexuální revoluci⁹⁷ se začíná častěji používat terminologie, která dosud převládala v zemích reálného socialismu a začíná se např. mluvit o osvobození ženy. Dnes někteří autoři a autorky ovlivnění feministickou ideologií používají pojmy „*osvobození v reprodukčních otázkách*,“⁹⁸ když mluví o legalizaci umělých potratů.

2.1.1. Trestní zákon 117/1852⁹⁹ říšského zákona

Tento zákon byl důležitým trestním kodexem, neboť jeho ustanovení platilo na našem území téměř sto let. (Na Slovenku byl právní stav v letech 1918- 1950 poněkud odlišný, já zde svou pozornost soustředím jen na české země).¹⁰⁰ Jak známo, v říjnu 1918 při vzniku Československé republiky byl jako první normativní právní akt vydán tzv.

⁹⁵) GERLOCH Aleš: Teorie práva, Plzeň, Aleš Čeněk 2009, s. 21.

⁹⁶) Přesněji k tomu např.: ESER Albin, KOCH Hans Georg(Hg.): Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden Nomos Verlagsgesellschaft, 1988.
Resp. ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press,1994.

⁹⁷) Srov. http://de.wikipedia.org/wiki/Sexuelle_Revolution

⁹⁸) HAVELKOVÁ Barbara: Genderová rovnost v období socialismu, in: BOBEK Michal, MOLEK Pavel, ŠIMÍČEK Vojtěch (Ed.) Komunistické právo v Československu, Brno, Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 191.

⁹⁹) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

¹⁰⁰) Na Slovensku byla zákonná úprava trestního práva stanovena až do roku 1950 v Uherském trestním zákoně z roku 1878.

Více k tomu: VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, Brno, Masarykova univerzita, 2006.

resp. KÚHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu (Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR), Praha, Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s 14.

recepční zákon č. 11/1918 Sb., který zachoval právní jistotu a znamenal převzetí právních norem habsburského soustátí v Československé republice.¹⁰¹ Stalo se tak 28. 10. 1918 odpoledne v Obecním domě, text připravil A. Rašín.¹⁰² To prakticky znamenalo, že také trestní právo zůstalo v kodifikaci z roku 1852, přičemž zákon 117/1852 prošel během první republiky, za protektorátu i za tzv. třetí republiky¹⁰³ řadou novelizací. Tento zákon byl derogován (zrušen) až v roce 1950 novým trestním kodexem.¹⁰⁴

Zákon 117 vycházel ze staršího „Zákoníku o zločinech těžkých policejních přestupcích“ z roku 1803.¹⁰⁵ Tento zákon byl na svou dobu velmi moderní a dobře použitelný, protože delikty jasně rozdělil do skupin a byl dost obecný. Trestní zákon 117 z roku 1852 byl vlastně novelizací tohoto staršího trestního kodexu. Ze zákona z roku 1803 byly vypuštěny procesní části, a hmotná část¹⁰⁶ upravena tak, že delikty rozdělila: na zločiny, přestupky a přečiny. Na začátku zákona byly důležité obecné paragrafy, které stanovily vymezení osob, na které se zákon vztahuje, tedy osoby starší 14 let, které mají plné užívání rozumu a jsou přičetné. Také hned na počátku (§ 3) byla zdůrazněna obecná právní zásada, že neznalost tohoto zákona neomlouvá.¹⁰⁷ Trestný mohl být i pokus o nějaký zločin (§ 8), pokud však se jednalo jen o úmysl bez jakéhokoliv jednání, ten zůstal beztrestný (§ 11). Dále jsou důležité §§ 5 a 6, které stanoví trestní odpovědnost spolupachatelů, návodců a pomocníků při nějakém deliktu.¹⁰⁸

¹⁰¹) VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, op. cit., s. 36.

¹⁰²) KLIMEK Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII 1918-1929, op. cit., s. 18.

¹⁰³) Třetí čs. republika je termín nově zaváděný některými historiky. Je to období od zahájení činnosti tzv. košické vlády do únorových událostí roku 1948, resp. do přijetí Ústavy 9. května na jaře 1948.

¹⁰⁴) Zákon 86/1950 Sb.

¹⁰⁵) Tamtéž, s. 30.

¹⁰⁶) GERLOCH Aleš: Teorie práva, op. cit., s. 128.

¹⁰⁷) Tamtéž, s. 31.

¹⁰⁸) § 5 O spoluvinících a účastnících zločinů

Netoliko přímý pachatel sám stává se vinným ze zločinu, nýbrž i každý, kdo rozkazem, radou, poučením, pochvalou zlý skutek nastrojil, k němu úmyslně podnět dal, k vykonání jeho úmyslným opatřením prostředkův, odvrácením překážek, anebo jakýmkoliv způsobem nadržoval, pomáhal, k bezpečnému vykonání jeho přispěl; i kdož se jen napřed s pachatelem o pomoc, kterou mu po vykonaném skutku poskytnouti má, neb o podíl v zisku a užitku srozuměl.

Okolnosti omluvné, pro něž zločin nějaký vzhledem k pachateli nebo některému ze spoluviníků nebo účastníků toliko pro jeho osobní poměry trestným býti přestává, nemají se vztahovati na ostatní spoluviníky a účastníky.

§ 6 Pomoc po spáchání zločinu

Kdo dříve se nesrozuměv teprve po spáchaném zločinu pachateli pomáhá a ho podporuje, neb ze zločinu, o němž zvěděl, zisk a užitek bere, nedopouští se sice téhož zločinu, ale ovšem dopouští se zločinu zvláštního, jak dále v zákoníku tomto ustanoveno bude.

Dle: <http://www.systemaspi.cz> (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

V tomto kontextu je tedy nutné číst jednotlivé hlavy kodexu, kde jsou stanoveny konkrétní skutkové podstaty. Hlavy IX. až XIX. pojednávaly o násilné kriminalitě, s jistou výjimkou hlavy XVII, která definovala zločin odložení dítěte,¹⁰⁹ hlava XV byla nadepsána „*O vraždě a zabití*.“ Hned v následující, tedy XVI. hlavě se stanovily dvě skutkové podstaty „*Vyhnání plodu vlastního, Vyhnání plodu cizího*,“¹¹⁰ které byly spolu s příslušnou sankcí definovány v §§ 144-148.¹¹¹ Jak je zjevné, sankce byla relativně přísná a vztahovala se na ženu, která si zákrok nechala provést. Stejná sankce, ovšem se zостřeným trestem,¹¹² hrozila otci, který byl na tomto zločinu spoluviníkem. Dále trest podle výše zmíněných §§ 5 a 6 hrozil také všem pomocníkům při tomto zločinu.

Jak jsem již řekl, tento zákon platil v Československu do konce července 1950. Za první republiky sice došlo k několika pokusům o novou kodifikaci trestního práva,¹¹³ žádný z nich však nakonec nebyl realizován. Jednalo se o tzv. profesorskou osnovu v roce 1926, další přípravné práce probíhaly počátkem 30. let, a v roce 1937 se ještě uvažovalo o tzv. úřednické osnově.¹¹⁴ V tzv. profesorské osnově i v dalším materiálu, s kterým se pracovalo na Ministerstvu spravedlnosti v roce 1932, se počítalo s možností pravidla pro

¹⁰⁹) Hlavy IX. – O veřejném násilí; XV: O vraždě a zabití; XVI. O vyhnání plodu; XVII. O odložení dítěte; XVIII. O zločinu těžkého poškození na těle; XIX O souboji.

¹¹⁰) Srov. KÚHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu, op. cit., s 13 .

¹¹¹) § 141 Vyhnání plodu vlastního

Žena, která obmyslně podnikne jakékoliv jednání, jímž způsobí vyhnání svého plodu, anebo jímž se přivodí takový porod, že dítě mrtvé na svět přijde, dopustí se zločinu.

§ 145 Trest

Stane-li se pokus vyhnání, ale toto nenastalo, vyměřen buď trestem žalář mezi šesti měsíci a jedním rokem; uskutečněné vyhnání však trestáno buď těžkým žalářem mezi jedním rokem a pěti lety.

§ 146

K témuž trestu, avšak zостřenému, odsouzen buď otec dítěte ze života vyhnáno, je-li spoluviněn na zločinu.

§ 147 Vyhnání cizího plodu

Zločinu toho dopustí se i ten, kdo z jakéhokoliv obmyslu matce, proti její vůli a bez vědomí jejího, plod ze života vyžene, anebo vyhnati se pokusí.

§ 148 Trest

Zločinec takový potrestán buď těžkým žalářem mezi jedním rokem a pěti lety; a byla-li zároveň matka tím zločinem uvedena v nebezpečství života, anebo bylo-li jí ublíženo na zdraví, mezi pěti a deseti lety.

¹¹²) Zostření trestu stanoví § 19 tohoto zákona a bylo možné ho provést různým způsobem.

§ 19 Zostření trestu žaláře

Trest žaláře zостřiti se může mimo to:

- a) postem;
- b) vykázáním tvrdého lože;
- c) přidržením v samovazbě;
- d) uzavřením o samotě v temné komůrce;
- e) zrušeno

f) vypověděním ze země po vystálém trestu.

¹¹³) GRIVNA Tomáš: Trestní právo hmotné, in: BOBEK Michal, MOLEK Pavel, ŠIMÍČEK Vojtěch (Ed.) Komunistické právo v Československu, Brno, Masarykova Univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, s. 559.

¹¹⁴) VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, op. cit., s. 38.

provádění umělých potratů výrazně liberalizovat.¹¹⁵ Přes všechny tyto obsáhlé diskuse nedošlo ke shodě na nové podobě trestního kodexu.¹¹⁶ Nakonec však zůstal v platnosti zákon 117/1852 Sb., který byl ještě po druhé světové válce několikrát novelizován. Několik úprav prodělal tento zákon také po komunistickém převzetí moci v únoru 1948. Nejznámější poúnorová novelizace byla provedena zákonem č. 231/1948 Sb. na ochranu republiky.¹¹⁷

Názory právníků na otázku potratů za první republiky lze shrnout do tří hlavních skupin, tyto skupiny se vytvořily již v roce 1925 na sjezdu čs. právníků v Brně v sekci pro trestní právo. Jednalo se o restriktivní názor, jeho zastánci se domnívali, že je vhodné ponechat stávající stav. Druhou skupinu tvořili tzv. reformisté, kteří volali po vyloučení trestnosti umělého potratu z důvodů různých indikací (kriminologických, hygienických, eugenických a sociálních). Tento názor zastávali ti, kdo vypracovali obě výše zmíněné osnovy trestního kodexu. Třetí skupinou byli tzv. abolicionisté, tedy ti se domnívali, že žena by měla být úplně beztrestná za interrupci, kterou si sama provede, nebo do konce 3 měsíce těhotenství nechala provést.¹¹⁸

Když se nedařilo v předválečném Československu liberalizovat ustanovení trestního zákona o umělých potratech, byla tato záležitost řešena judikaturou. Nejvyšší soud ve 20. letech rozhodl, že pokud se jedná o ochranu bezprostředně ohroženého života matky, nelze mluvit o naplnění skutkové podstaty vyhnání plodu.¹¹⁹ Ve 30. letech se začal také na případy ohrožení života nebo zdraví ženy aplikovat institut o krajní nouzi,¹²⁰ podobně jako v judikaturách soudů ve výmarském Německu, kde byl potrat také trestný podle § 218 říšského trestního zákona.¹²¹

¹¹⁵) KADLEC Karel: Racionalizace života, Praha, Dědictví sv. Prokopa, 1936, s. 113.

¹¹⁶) KÜHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu, op. cit., s 15.

¹¹⁷) VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, op. cit., s. 48.

¹¹⁸) NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenje tehotenstva v československom trestnom práve, op. cit. , s. 79.

¹¹⁹) KÜHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu, op. cit., s 14 .

¹²⁰) Jde o to, že pokud je nějaký jinak trestný čin vykonán v případě krajní nouze, kde není jiná možnost řešení, není tento čin trestně postižitelný.

¹²¹) KLEIN-SCHONNENFELD Sabine: Germany, in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by) Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994, S. 113- 114. (SSSR in: Potraty v nové Evropě, srovnávací příručka).

Resp. VON SODEN Kristine: § 218 - streichen nicht ändern! Abtreibung und Geburtenregelung in der Weimarer Republik, in: Unter anderen Umständen - Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene – Museum, Dresden, Argon Verlag Berlin 1993. (§ 218 – škrtnout, ne měnit! Potrat a regulace porodnosti ve Výmarské republice, in: Za jiných okolností – k dějinám potratů) /Kolektiv autorů katalog k výstavě/.

2.1.2. Trestní zákon č. 86/1950 Sb.

Tento zákon vznikl během tzv. právníké dvouletky, poté co bylo v létě 1948 rozhodnuto československou vládou o nové úpravě trestního práva. 12. 7. 1950 schválilo Národní shromáždění čtyři zákony, které novým způsobem kodifikovaly trestní právo.¹²² Z mého hlediska je nejdůležitější zákon č. 86/1950 Sb.,¹²³ který upravoval trestní právo hmotné.¹²⁴ Tímto zákonem byly do našeho právního řádu zavedeny některé principy socialistické zákonnosti podle sovětského vzoru.¹²⁵ Šlo především o tzv. materiální pojetí trestného činu, tedy stav, kdy byl jako trestný definován výsledek nějakého jednání a za trestné se považovalo to, co k němu vedlo.¹²⁶ Dále se jednalo například o to, že zájmy státu a společnosti byly prioritní a zločiny proti nim byly stíhány těžšími tresty než delikty proti soukromým osobám a jejich majetku. Velmi dobře jsou principy socialistické zákonnosti vidět v posuzování majetkové trestné činnosti,¹²⁷ za krádež majetku v socialistickém vlastnictví hrozilo až pět let vězení, za krádež věcí v soukromém či osobním vlastnictví až dva roky.¹²⁸

Pokud jde o uspořádání zákona č. 86/1950 Sb., tento kodex obsahoval obecnou a zvláštní část.¹²⁹ V obecné části byly stanoveny obecné principy, způsoby trestů, vyloučení trestnosti apod., zvláštní část byla rozdělena do 10 hlav, které definovaly jednotlivé skutkové podstaty utříděné do tematických skupin. Definování skutkových podstat bylo poměrně široké a formulace poměrně volné,¹³⁰ což mnohdy umožňovalo soudcům rozšiřující výklad. V první hlavě byly definovány trestné činy proti republice, následovala druhá hlava obsahující hospodářské delikty atd.¹³¹

¹²²) Stenografické záznamy z jednání parlamentu jsou dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047010.htm> (28. 3. 2010).

¹²³) <http://www.systemaspi.cz> (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

¹²⁴) Kromě toho se jednalo o trestní řád (č. 87/1950 Sb.), trestní zákon správní (č. 88/1950 Sb.) a trestní řád správní (č. 89/1950 Sb.).

¹²⁵) GRÍVNA Tomáš: Trestní právo hmotné, op. cit. s. 563.

¹²⁶) VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, op. cit., s. 48.

Tato zásada byla stanovena v § 2 tohoto zákona:

„Trestný čin.

Trestným činem je jen takové pro společnost nebezpečné jednání, jehož výsledek uvedený v zákoně pachatel zavínil.“

¹²⁷) GRÍVNA Tomáš: Trestní právo hmotné, op. cit. s. 577.

¹²⁸) Tamtéž., s. 49.

¹²⁹) Obecná část §§ 1 – 77 a zvláštní část §§ 78 – 308.

¹³⁰) VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, op. cit., s. 49.

¹³¹) Hlava třetí – trestné činy proti veřejnému pořádku, hlava čtvrtá – trestné činy obecně nebezpečné, hlava pátá – trestné činy proti rodině a mládeži, hlava šestá – trestné činy proti životu a zdraví, hlava sedmá – trestné činy proti svobodě a důstojnosti člověka, hlava osmá – trestné činy majetkové, hlava devátá – trestné činy proti branosti, hlava desátá – trestné činy vojenské.

Kriminální potraty spadaly do hlavy šesté tohoto zákona. Na začátku této části byl paragraf, který se týkal vraždy (§ 216), hned po něm pak byla definována skutková podstata „vraždy novorozeného dítěte matkou.“ Paragraf 218¹³² byl nadepsán „Usmrcení lidského plodu“ a týkal se právě umělých potratů. Na rozdíl od předcházejícího rakouského trestního zákona (117/1852 Sb.) byl umělý potrat umožněn v případech, kdy by další těhotenství ohrožovalo život nebo zdraví matky. Indikace k interrupci mohly být také eugenické, tedy situace, kdy jeden z rodičů trpěl těžkou dědičnou chorobou. Potrat z jiných než těchto, tedy medicínských a eugenických indikací byl nelegální. Trestní sazba byla však u tohoto deliktu snížena, zvláště u ženy, která si tento zákrok nechala provést: hrozilo jí vězení v trvání do jednoho roku. U spolupracovníků a pomocníků zůstala trestní sazba v rozmezí 1 – 5 let, v případě, že by zákrok měl těžké zdravotní následky, event. i smrt, hrozilo 3–10 let vězení. Stejně přísně mohl být postihnut potratář, který tyto zákroky prováděl výdělečně. Po tom, co zákon vstoupil v platnost, využívání možnosti zdravotnických a eugenických indikací¹³³ bylo zpočátku málo známé, proto těchto případů nebylo mnoho. Později však počet legálně provedených umělých přerušení těhotenství narůstal.¹³⁴ Přesto však nedosahoval vysokých čísel a někteří si dokonce stěžovali na to, že

¹³²) § 218. Usmrcení lidského plodu.

(1) Těhotná žena, která úmyslně usmrtí svůj plod nebo někoho jiného o usmrcení svého plodu požádá nebo mu to dovolí, bude potrestána odnětím svobody až na jeden rok.

(2) Kdo se souhlasem těhotné ženy úmyslně usmrtí její plod, nebo kdo těhotnou ženu k činu uvedenému v odstavci 1 svede nebo jí k takovému činu pomáhá, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

(3) Odnětím svobody na tři až deset let bude pachatel potrestán,

a) dopustí-li se činu uvedeného v odstavci 2 výdělečně, nebo

b) má-li čin za následek těžkou újmu na zdraví těhotné ženy nebo její smrt.

(4) Usmrcení lidského plodu lékařem ve zdravotním ústavu se souhlasem těhotné ženy není trestné, je-li jiným lékařem, a to úředním, zjištěno, že by donošení plodu nebo porod vážně ohrozily život těhotné ženy nebo že by jí způsobily těžkou a trvalou poruchu zdraví anebo že některý z rodičů trpí těžkou dědičnou nemocí; souhlas těhotné ženy může být nahrazen souhlasem jejího zákonného zástupce jen tehdy, je-li těhotná žena zcela zbavena svéprávnosti nebo není-li schopna se vyjádřit.

¹³³) KÜHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu, op. cit., s 16.

¹³⁴) Statistika počtu umělých přerušení těhotenství se provádí od roku 1953.

V roce 1953 to bylo 1.265 případů, 1954 šlo o 2.268 umělých potratů, 1955 již 2.430 případů, v roce 1956 bylo potratů téměř stejně jako rok před tím, tedy 2.420. V roce 1957, tedy v době, kdy se již velmi mluvilo a jednalo o legalizaci potratů také v Československu, bylo evidováno legálních interrupcí 5.742. Od začátku ledna 1958 začal platit zákon 66/1950 Sb. o umělém přerušení těhotenství a v prvním roce jeho účinnosti došlo k 49.035 interrupcím.

Údaje o vývoji obyvatelstva v českých zemích jsou dostupné v tabulkách na webových stránkách Českého statistického úřadu na adrese:

[http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (27. 3. 2010).

lékaři mají strach zdravotní a eugenické indikace potvrzovat, neboť se pořád bojí obvinění z nadřezování trestnému činu, které v minulosti hrozilo podle § 5 zákona 117/1852 Sb.¹³⁵

V roce 1952 došlo k tomu, že se začalo více počítat s legálně provedenými umělými potraty ze zdravotních a eugenických důvodů. Ministerstvo zdravotnictví vydalo seznam nemocí, které mohly být medicínskou indikací pro provedení legálního potratu,¹³⁶ podle odst. 4 § 218 trestního zákona 86/1950 Sb. Také se začalo se statistickou evidencí takto provedených interrupcí, díky tomu máme statistická data o legálních umělých potratech od roku 1953. Strmý nárůst však začal až po vydání zákona 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství, který začal platit od 30. prosince 1957.¹³⁷ V prvním roce platnosti tohoto zákona bylo provedeno téměř padesát tisíc umělých přerušení těhotenství.¹³⁸

2.1.3. Zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství

Jak jsem již naznačil, tento zákon, poté co byl na konci roku 1957 schválen, nabyl účinnosti hned dnem vyhlášení (30. 12. 1957). (Celý text zákona je v **příloze 1**). Zákon obsahoval jen 9 paragrafů. První paragraf byl jakýmsi úvodem a obsah poněkud připomínal jakousi preambuli nebo důvodovou zprávu. Meritum zákona obsahoval paragraf druhý, který stanovil, že interrupci lze provést jen se souhlasem ženy a po předchozím povolení; odstavec 2 pak povoloval tyto zákroky provádět jen v nemocnicích. V paragrafu třetím se mluvilo o interrupčních komisích a bylo naznačeno, z jakých důvodů mohou být zákroky povoleny. Následující ustanovení (§§ 4 – 6) upravily případy nedovolených potratů a sankce vůči pachatelům. paragraf 7 stanovil, že Ministerstvo zdravotnictví vydá prováděcí předpisy. V paragrafu 8 bylo v prvním odstavci ustanovení, které znamenalo novelizaci trestního zákon (86/1950 Sb.), byl jím totiž derogován (zrušen)

¹³⁵) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

¹³⁶) Tamtéž.

¹³⁷) Sběrka zákonů republiky Československé, roč. 1957, s. 289, zákon 68/1957 o umělém přerušení těhotenství, publikován 30. 12. 1957.

¹³⁸) Tabulky na:

[http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf8bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf8bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (27. 3. 2010).

dosavadní § 218.¹³⁹ V osmém paragrafu pak následoval druhý odstavec, který zrušil již vynesené tresty pro ty, kteří byli podle dosavadně platného zákona za trestný čin usmrcení lidského plodu odsouzeni. Jedná se vlastně o zpětnou účinnost zákona, která se uplatňuje prakticky pouze v trestním právu ve prospěch subjektu práv.¹⁴⁰ Konečně třetí odstavec obsahoval podobné ustanovení, které pravilo, že na odsouzené za tento delikt se má hledět, jako by vůbec nebyli odsouzeni. Tento paragraf v podstatě znamenal, dnešní terminologií řečeno, zahlazení trestu za daný delikt. Poslední paragraf 9 již jen specifikoval účinnost, kterou stanovil na den vyhlášení (tj. vydání ve sbírce zákonů). Podstatné části tohoto zákona platily až do konce 1986, kdy byl nahrazen ještě liberálnější zákonem č. 66/1986 Sb. o umělém přerušení těhotenství, který zrušil tzv. interrupční komise a povolil potraty do 3 měsíce těhotenství bez omezení.

Zákon 68/1957 Sb. prošel jen jednou novelizací, ta byla provedena do dnes platným trestním zákoníkem (č. 140/1961 Sb.) přijatým během roku 1961 a účinným od 1. 1. 1962. Tato novelizace znamenala zrušení §§ 4–6 o nedovolených potratech a jejich přenesení do zmíněného trestního kodexu (§§ 227–229).¹⁴¹ Dosavadní § 4 byl přenesen jako § 227 a byla jen snížena trestní sazba za provedení potratu nebo svedení ženy k tomuto skutku z dosavadních až dvou let na max. 1 rok, v případě, že by nedovolený zákrok způsobil těžké poškození zdraví nebo až smrt, hrozilo (a dosud hrozí) pachateli až 5 let vězení

¹³⁹) GRIVNA Tomáš: Trestní právo hmotné, op. cit. s. 567.

¹⁴⁰) Je to tzv. pravá retroaktivita používaná téměř výhradně v trestním právu. Srov.: GERLOCH Aleš: Teorie práva, op. cit., s. 97.

¹⁴¹) Nedovolené přerušení těhotenství, §§ 227- 229 trestního zákona 140/1961 Sb., který je dosud v platnosti.

§ 227 (1) Kdo těhotné ženě pomáhá nebo ji svede k tomu, aby

a) své těhotenství sama uměle přerušila, nebo

b) jiného požádala nebo jinému dovolila, aby jí bylo těhotenství uměle přerušeno jinak než způsobem přípustným podle zákonných předpisů o umělém přerušení těhotenství, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok.

§ 227 (2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví nebo smrt.

§ 228 (1) Kdo se souhlasem těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství jinak než způsobem přípustným podle zákonných předpisů o umělém přerušení těhotenství, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

§ 228 (2) Odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán,

a) získá-li činem uvedeným v odstavci 1 značný prospěch,

b) páchá-li čin uvedený v odstavci 1 soustavně, nebo

c) způsobí-li činem uvedeným v odstavci 1 těžkou újmu na zdraví nebo smrt.

§ 228 (3) Stejně jako v odstavci 2 bude potrestán, kdo bez souhlasu těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství.

§ 228 (4) Odnětím svobody na pět až dvanáct let bude pachatel potrestán, způsobí-li činem uvedeným v odstavci 3 smrt.

§ 229 Těhotná žena, která své těhotenství sama uměle přeruší nebo jiného o to požádá nebo mu to dovolí, není pro takový čin trestná, a to ani podle ustanovení o návodci a pomocníkovi.

(odst. 2 § 227). Obsah dosavadního § 5 byl převzat do § 228, který byl však ve 2. odstavci rozšířen. V prvním odstavci zůstala hrozba až 5 let vězení pro toho, kdo provedl nedovolený potrat. Dosavadní dva body druhého odstavce (výdělečné potratářství, zdravotní újma /smrt/ při nedovoleném potratu) byly změněny na 3 body: a) značný prospěch, b) soustavné provádění, c) zdravotní újma /smrt/ při nedovoleném potratu; přičemž trestní sazba byla snížena z 3–10 let na 2–8 let. Kromě toho byly v § 228 přidány odst. 3 a 4, které stanovily tresty za provedení potratu bez souhlasu těhotné ženy, za který hrozilo za taktěž 2–8 let vězení (odst. 3). Odstavec 4 pak stanovil, že za potrat bez souhlasu ženy, který by měl za následek smrt, hrozí 5–12 let vězení. Konečně § 229 o beztrestnosti ženy, která si sama vyvolá potrat, nebo si ho (byť nedovoleně) nechá provést, převzal obsah dosavadního § 6 zákona 68/1957 Sb., jen ho poněkud jinak formuloval.

2.1.4. Prováděcí předpisy

Zákon 68/1957 Sb. byl za dobu své existence jen jednou nepřímo novelizován. Mnohokrát se naopak změnilы prováděcí předpisy k tomuto zákonu. Jako první prováděcí předpis vyšla Vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 249/1957¹⁴² Sb. Tato vyhláška měla jen sedm paragrafů, ale obsahovala dlouhou přílohu, která taxativně vypočítávala seznam diagnóz, které jsou lékařskou indikací pro provedení interrupce, jednalo se o 13 skupin diagnóz. Následujících několik bodů je nutno chápat jako výčet demonstrativní:¹⁴³ pod písmenem g se skrývaly indikace kriminologické,¹⁴⁴ ostatní příklady indikací je možno všechny označit jako sociální (pokročilý věk ženy, víc dětí, ztráta manžela nebo jeho invalidita, rozvrat rodiny, starost o výživu rodiny by ležela převážně na ženě, těžká situace nastalá těhotenstvím nevdané ženy). Dále vyhláška specifikovala, co se v zákoně rozumí pod pojmem „*důvody hodné zvláštního zřetele*.“ V odstavci 3 § 2 byly naopak taxativně stanovené zdravotnické kontraindikace pro interrupci (těhotenství starší než 3 měsíce, akutní či chronické zápalové onemocnění pohlavního ústrojí, hnisavá ložiska, akutní infekční choroba, interrupce provedená v posledních 6 měsících). Potrat však mohl být

¹⁴²) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Ústřední list Československé republiky 1957, Vyhláška č. 249/ 1957 Sb. ministerstva zdravotnictví, kterou se provádí zákon o umělém přerušení těhotenství, částka 132, s. 857.

¹⁴³) NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenie tehotenstva v československom trestnom práve, op. cit., s. 91-94.

¹⁴⁴) „okolnosti, které nasvědčují, že otěhotnění nastalo znásilněním nebo jiným trestným činem.“

vykonán i přes tyto kontraindikace, pokud byl ohrožen život ženy.¹⁴⁵ Interrupce z důvodů eugenických (některý z rodičů trpí dědičnou chorobou) mohla být vykonána i po 3. měsíci těhotenství. Čtvrtý paragraf stanovil podmínky práce okresních a krajských interrupčních komisí. Vymezil obecnější kriteria pro posuzování jednotlivých případů interrupční komisí a pravil, že je nutno kromě hlavního důvodu přihlídnout k celkové situaci a sociálním podmínkám. Kromě toho zde bylo řečeno, jak má být komise složena. Komise byly tříčlenné, předsedou byl vždy ředitel příslušného OÚNZ (Okresní ústav národního zdraví), druhým členem byl přednosta gynekologického oddělení nemocnice či polikliniky. Třetí členku jmenoval Okresní národní výbor (ONV) a to tak, aby šlo o: „ženu zkušenou, požívající důvěry a vážnosti.“¹⁴⁶ Paragraf 5 stanovil poplatky za umělé přerušování těhotenství ve výši 200–500 Kčs,¹⁴⁷ jako příspěvek na ošetření v nemocnici. Tento poplatek však mohla komise v případě interrupce z lékařských ev. i jiných důvodů, zvl. velké sociální nouze ženy, prominout. Konečně šestý paragraf stanovil mlčenlivost členů interrupční komise, a také s dokumentací komise se muselo nakládat jako s důvěrným materiálem.¹⁴⁸ Poslední sedmý paragraf již obsahoval jen přechodná ustanovení.

V roce 1960 došlo k novelizaci prováděcí vyhlášky z roku 1957, stalo se tak vyhláškou č. 129/1960 Sb.¹⁴⁹ Novelizace upravila několik drobnějších věcí, v § 2 stanovila, že dosavadní indikace „*víc dětí*“ se mění na „*nejméně tři žijící děti*.“ Kromě mírného upřesnění směrnic pro práci interrupčních komisí tato vyhláška zrušila poplatky za provedení umělého potratu.

V září 1961 vyšla pod č. 104/1961 Sb.¹⁵⁰ nová vyhláška, která opět mírně měnila podmínky pro interrupce. Text vyhlášky však byl téměř totožný jako v roce 1957. V demonstrativním výčtu sociálních indikací bylo opět potvrzeno, že více dětmi se rozumí

¹⁴⁵) NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenie tehotenstva v československom trestnom práve, op. cit., s. 57-58.

¹⁴⁶) § 3 vyhlášky č. 249/1957 Sb.

¹⁴⁷) Průměrná mzda byla v roce 1957 cca 1250 Kčs. Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1962, s. 121.

¹⁴⁸) § 6 vyhlášky č. 249/1957 Sb.

¹⁴⁹) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Vyhláška 129/1960 Sb. ministerstva zdravotnictví ze dne 26. července 1960 o změně vyhlášky, kterou se provádí zákon o umělém přerušování těhotenství, částka 51, s. 402.

¹⁵⁰) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Vyhláška č. 104/1961 Sb. ministerstva zdravotnictví ze dne 13. září 1961, kterou se provádí zákon o umělém přerušování těhotenství, částka 49, s. 361.

3 a více. Změna proběhla u eugenických indikací, kde bylo možno zákrok provést i před uplynutím 6 měsíců od poslední provedené interrupce. Do § 2 byl také přidán odstavec 2, který nabádal k zpřísnění práce komisí v případě žen, které jsou poprvé těhotné.¹⁵¹ Další výraznější změna se týkala složení interrupční komise. Předsedou komise zůstal ředitel nemocnice s poliklinikou resp. jeho zástupce, druhým členem i nadále byl přednosta ženského a porodnického oddělení příslušné nemocnice. Změna však proběhla na třetím, nelékařském, postu v komisi. Místo „zkušené ženy“ ho měl zaujmout některý z poslanců okresního resp. krajského národního výboru. Interrupce zůstaly i nadále bezplatné. K dílčí úpravě došlo v § 6, kde se stanovilo, že komise může k jednání přizvat manžela ženy resp. otce dítěte, kromě toho se zde pravilo, že komise se má snažit přesvědčit potencionální svobodnou matku, aby dítě porodila a pak ho svěřila do kojeneckého ústavu nebo do adopce.¹⁵²

Další větší novelizace prováděcích předpisů byla realizována vládním nařízením č. 126/1962 Sb.¹⁵³ Toto nařízení nově a jasně stanovilo složení a podmínky práce interrupční komise. Předchozí vyhlášky totiž vždy stanovily, že žena se s žádostí o interrupci obrací na ředitele příslušného OÚNZu a ten si zřídí komisi (vedoucí gynekolog a žena z lidu resp. poslanec). Tato nová úprava posílila v komisích nelékařský hlas, když jediným lékařem zůstal vedoucí příslušného oddělení ženského lékařství. Další dva členové komise byli voleni ONV, a to tak, že předseda byl vybírán z řad poslanců ONV, nejlépe z jeho zdravotní komise. Druhý člen pak měl být člen okresní populační komise, pokud tato neexistovala pak některý poslanec městského nebo místního národního výboru, event. členka svazu žen či člen okresní odborové rady. (Analogicky byly voleny odvolací instance – krajské interrupční komise.) Tímto nařízením byl také zaveden institut náhradního člena interrupční komise. Zdravotní i sociální indikace zůstaly v podstatě stejné; pokud jde o lékařské kontraindikace, tak dosavadní 3 měsíce, kdy bylo možno standardně interrupci provést, byly změněny na 12 týdnů.¹⁵⁴ Paragrafy 8–13 tohoto vládního nařízení nově upravily směrnice pro práci komisí. Zjevně se počítalo s jistým

¹⁵¹) § 2 odst. 5 – „U žen, které dosud nerodily, je třeba zvlášť bedlivě uvážit všechny zdravotní i jiné důsledky s ohledem na nebezpečí vzniku neplodnosti po prvním přerušení těhotenství.“

¹⁵²) § 6 vyhlášky č. 104/1961 Sb.

¹⁵³) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, vládní nařízení č. 126/1962 Sb. ze dne 21. prosince 1962, kterým se zřizují interrupční komise a provádí se zákon o umělém přerušení těhotenství, částka 69, s. 596.

¹⁵⁴) § 6 Vládního nařízení č. 126/1962 Sb.

zprísňením při posuzování, neboť v § 9 se stanovilo, že pokud žena na žádosti o interrupci trvá i po rozhovoru s příslušným ženským lékařem, je věc postoupena okresní interrupční komisi. V případě, že komise žádost zamítla, měla za povinnost poučit ženu o proceduře odvolání ke krajské komisi, pokud žena na své žádosti trvá. V § 11 se opět obnovil poplatek za provedení interrupce ve výši 200–500 Kčs.¹⁵⁵ Zbývající paragrafy potvrzovaly již dříve stanovené skutečnosti (možnost pozvat otce dítěte k jednání a doporučení ev. svobodným matkám ponechat výchovu dítěte na kojeneckém ústavu) a potvrdily povinnost mlčenlivosti pro členy komise.

Tento předpis byl opět mírně novelizován po dvou letech, stalo se tak opět vládním nařízením, a to č. 95/1964 Sb.¹⁵⁶ Tato novela pouze stanovila, že KNV volí za člena krajské interrupční komise „jednoho lékaře a to krajského odborníka pro gynekologii a porodnictví.“¹⁵⁷ Kromě toho se tímto vládním nařízením umožnilo zvýšit poplatek za interrupci, který mohl být v rozmezí 200–800 Kč.¹⁵⁸

Po dalších dvou letech, v roce 1966, následovalo opět vládní nařízení,¹⁵⁹ které provedlo přesnější definici a rozšíření možností, na kterou komisi se žena mohla obrátit. Dosud to byla jen komise v okrese bydliště nyní, i komise v místě pracoviště nebo školy.

K další výraznější změně v prováděcích předpisech k zákonu 68/1957 Sb. došlo v roce 1973, a jak je z dikce předpisů zřejmé, bylo to v souvislosti s populačními opatřeními prováděnými vedením státu v čele s Gustavem Husákem. Celkově se jednalo o čtyři normativní právní akty.¹⁶⁰ Konkrétně to byla vládní nařízení č. 69 a 70/1973 Sb.,¹⁶¹

¹⁵⁵) Průměrná mzda byla v roce 1962 cca 1 400 Kč. Srov. Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1966, s. 117.

¹⁵⁶) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky. Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Vládní nařízení č. 95/1964 Sb. ze dne 27. května 1964, jímž se mění vládní nařízení č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušení těhotenství, částka 41. s. 524.

¹⁵⁷) Čl. 1 vládního nařízení č. 95/1964 Sb.

¹⁵⁸) Průměrná mzda byla v roce 1964 cca 1 440 Kč. Srov. Čísla pro každého (malá statistická ročenka), op. cit., s. 117.

¹⁵⁹) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky. Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Vládní nařízení č. 54/1966 Sb. ze dne 6. července 1966, jímž se mění vládní nařízení č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušení těhotenství, ve znění vládního nařízení č. 95/1964 Sb., částka 20, s. 241.

¹⁶⁰) Po přijetí zákona o Československé federaci v roce 1968 se resorty zdravotnictví přesunuly na národní úroveň, což z hlediska legislativy logicky znamenalo určitou duplicitu.

¹⁶¹) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

kterými se zrušila předchozí vládního nařízení z roku 1962 o zřízení interrupčních komisí a provádění umělého přerušeni těhotenství. Na místo zrušených vládních nařízení byly vydány vyhlášky obou národních ministerstev zdravotnictví ve shodném znění. Jednalo se o vyhlášky č. 71 a 72/1973 Sb.¹⁶² Hlavní struktura a obsah vyhlášky zůstal shodný jako v předchozích předpisech. V několika věcech však došlo ke změnám a některé podmínky byly zpřísněny. Konkrétně se jednalo především o tyto změny: Ve výčtu sociálních indikací¹⁶³ byla první dosavadní indikace „pokročilý věk ženy“ změněna na „věk ženy nad 40 let“. O důvodech vypočtených v písmenech e až g se pravilo, že u vdaných žen, které jsou bezdětné nebo mají jen jedno dítě, bude interrupce z těchto důvodů povolována jen výjimečně. Dalším novým ustanovením byl odst. 4 § 2, kde se stanovilo, že interrupce z jiných než lékařských indikací se neprovádějí cizinkám, pokud nemají v ČSSR dlouhodobý pobyt. Třetí paragraf opakoval kontraindikace, které byly již v předchozích předpisech. Pod písmenem c bylo uvedeno, že interrupci ze sociálních indikací nelze provést ženě, která tentýž zákrok podstoupila v posledních 12 měsících, přičemž však toto pravidlo neplatilo pro ženy, které měly již 4 a více žijících dětí. V paragrafu 5 se definoval pojem interrupční komise a v § 6 bylo stanoveno její složení. Předsedou tříčlenné komise byl opět některý poslanec příslušného národního výboru (nejlépe člen zdravotní a sociální komise), druhým členem byl úředník odboru péče o rodiny, sociální pracovník, sociolog apod., třetím členem byl opět vedoucí gynekologického oddělení příslušné nemocnice s poliklinikou. Paragrafy 8–10 stanovily postup při projednávání žádosti o interrupci. Žena se obrátila s žádostí na svého ošetřujícího ženského lékaře, ten byl povinen ji poučit o rizicích. Pokud žena i nadále na svém přání trvala, předal žádost okresní interrupční komisi, v případě zamítnutí se žena opět mohla odvolat ke komisi krajské. Obě komise

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Nařízení vlády České socialistické republiky č. 69/1973 Sb. ze dne 16. května 1973, kterým se částečně zrušuje vládní nařízení č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušeni těhotenství, částka 20, s. 205.

Resp. Nařízení vlády slovenské socialistické republiky č. 70/1973 Sb. ze dne 16. května 1973, kterým se částečně zrušuje vládní nařízení č. 126/1962 Sb., kterým se zřizují interrupční komise a provádí zákon o umělém přerušeni těhotenství, částka 20, s. 206.

¹⁶²) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, Vyhláška č. 71/1973 Sb. ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky ze dne 16. května 1973, kterou se provádí zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušeni těhotenství, částka 20, s. 207.

¹⁶³) § 2 odst. 2: „Za jiné zvláštního zřetele hodné důvody k umělému přerušeni těhotenství se považují okolnosti, které mohou vyvolat obtížné podmínky pro život ženy nebo jejich dětí, zejména:

a) věk ženy nad 40 let; b) nejméně tři žijící děti; c) otěhotnění v důsledku násilného, nebo jiného trestného činu; d) obtížná situace vzniklá otěhotněním u ženy neprovdané; e) ztráta manžela nebo jeho těžký zdravotní stav; f) bytová, nebo finanční tíseň vážně ohrožující životní úroveň rodiny, zvláště nezletilých dětí; g) prokázaný rozvrat rodiny.“

měly stanoveny poměrně krátké lhůty pro vyřizování žádostí, aby se provedení interrupce stihlo do 12. týdne těhotenství. Paragraf 11 potvrdil poplatek za interrupci v rozmezí 200–800 Kčs,¹⁶⁴ který výjimečně mohl být prominut, nikoliv však cizinkám. Dále vyhláška opět stanovila mlčenlivost členů komise a jako místo provedení zákroku nemocnici s poliklinikou, porodnici jen výjimečně. Nové instrukce byly stanoveny v § 13, který zavazoval komise každý rok provést rozbor příčin interrupcí a projednávat s příslušnými orgány, jak je odstraňovat. Paragraf 15 pak zavedl povinnost lékaře ohlásit VB. Případy, kdy by zjistil provedení interrupce jinak než dle předpisů a také hlásit každé úmrtí v důsledku interrupce. Příloha vyhlášky pak opět obsahovala obsáhlý seznam diagnóz, které platily jako lékařská indikace k interrupci.

Posledním prováděcím předpisem, který byl vydán na základě § 7 zákona 68/1957 Sb. o umělém ukončení těhotenství, byla vyhláška č. 80/1980 Sb.,¹⁶⁵ která však prakticky byla jen drobnou novelizací předchozí vyhlášky z roku 1973. Tato vyhláška platila pro české země a podle obsahu sbírky zákonů z roku 1980 se zdá, že neexistoval slovenský ekvivalent. Tato vyhláška přinesla tři změny: stanovila, že ženám, které vychovávají nejméně 3 děti (předchozí úprava pravila 4 děti), je možno provést interrupci již po 6 měsících od předchozího zákroku. Druhou změnou bylo, že v obzvlášť těžkých případech eugenických indikací (postižení plodu) je možno zákrok provést do konce 26. týdne těhotenství (dosud do konce 24. týdne). Třetí výraznější změnou byla úprava § 3, kde se v přidaném odstavci 6 pravilo:

*„V případech, kdy k otěhotnění došlo v důsledku selhání intrauterální¹⁶⁶ antikoncepce nebo kdy těhotenství a porod může vést k podstatnému zhoršení tělesného nebo duševního zdraví ženy nebo k mimořádnému zhoršení sociální situace rodiny, se umělé přerušování těhotenství povolí, i když této ženě již bylo v posledních 12 měsících těhotenství umělé přerušeno.“*¹⁶⁷ Kromě těchto změn vyhláška upravila seznam genetických chorob, které byly indikací pro interrupci. Tato poslední novelizace vyšla po zastavení populačního

¹⁶⁴) Průměrná mzda byla v roce 1973 cca 2200 Kčs. Srov. Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1972, s. 129.

¹⁶⁵) <http://www.systemaspi.cz>, (Automatizovaný systém právních informací), placené stránky.

Resp. Sbírka zákonů Československé socialistické republiky, vyhláška č. 80/1980 Sb. ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky ze dne 6. června 1980, kterou se mění a doplňuje vyhláška č. 71/1973 Sb. ministerstva zdravotnictví České socialistické republiky ze dne 16. května 1973, kterou se provádí zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušování těhotenství, částka 20, s. 342.

¹⁶⁶) Nitroděložní. Tehdy se začaly v ČSSR používat nitroděložní tělíška pod názvem DANA.

¹⁶⁷) Čl. 1. vyhlášky č. 80/1980 Sb.

boomu 70. let (tzv. „husákových dětí“) a zase poněkud uvolnila zpřísnující směrnice vyhlášky z roku 1973.

Tento právní stav trval až do konce roku 1986, kdy byl v České národní radě projednán a schválen nový zákon č. 66/1986 Sb. o umělém přerušení těhotenství, který začal platit od 1. ledna 1987. Tento zákon znamenal zrušení interrupčních komisí a úplné uvolnění přístupu k umělým potratům. Díky této liberalizaci stoupl počet interrupcí o víc než dvacet pět tisíc ročně.¹⁶⁸

¹⁶⁸) V roce 1986 bylo provedeno 83 564 interrupcí, v roce 1987 to bylo 109 626 a v roce 1988 dokonce 113 730 interrupcí. V dalších letech pak počet pomalu klesal a počátkem 90. let 20. století klesal i poměrně výrazně.
Srov.
[http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf6bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf6bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (28. 3. 2010).

3. Historická část

3.1. Situace za první republiky

Po tom, co 28. října 1918 vznikla Československá republika, musel se tento nový stát vypořádat s množstvím problémů. Velká část těchto obtíží byla důsledkem 1. světové války a těžké hospodářské situace, která panovala ve frontovém zázemí.¹⁶⁹ Bída a hlad byly zvláště koncem této války především ve větších městech těžší než za 2. světové války a v letech po ní, neboť přidělový systém, sociální a zdravotní péče ještě nebyly tak rozvinuty. S válkou souvisela řada negativních společenských jevů, kromě jiného také mnoho nežádoucích těhotenství. Na druhé straně, tím že velká část mladších mužů byla na frontě, se porodnost spíše snížila. Celková porodnost se výrazně snižovala od doby již před 1. světovou válkou a za války se díky velkým ztrátám na životech situace ještě zhoršila.¹⁷⁰ Porodnost se výrazně zvýšila v letech 1921 – 1925 a potom do konce 30. let zase pomalu klesala, zvláště pak za hospodářské krize na konci 30. let 20. století.

Pokud jde o počty potratů, je nutno kalkulovat s relativně velkým počtem spontánních potratů, pod něž asi spadá i část potratů uměle navozených - zvláště v situaci, kdy se nelegální zákrok nepodařil, a žena se o násilný potrat pokusila sama či došlo k nějakým komplikacím. Mnohdy žena v takové situaci vyhledala pomoc u ženského lékaře a tvrdila, že se jedná o potrat spontánní.

Kromě toho je nutno počítat s tím, že se vždy prováděly umělé potraty nelegální, tedy ty, které byly vesměs označovány jako kriminální, neboť tento čin byl kvalifikován podle trestních zákonů jako delikt proti lidskému životu. Pokud jde o počet těchto činů, existují vždy jen odhady, které se velmi liší. Uváděné počty osob, které byly za tyto delikty odsouzeny,¹⁷¹ jsou jen zlomkem skutečného počtu, v čemž se shodují víceméně všechny prameny. V zásadě však platí, že počet ilegálních potratů byl vyšší v době hospodářských

¹⁶⁹) PRŮCHA Václav a kolektiv: Hospodářské dějiny Československa, 1. díl 1918 - 1945, Brno, Doplněk 2004, s. 30.

¹⁷⁰) KUČERA Milan: Populace české republiky 1918 – 1991, Praha, Česká demografická společnost 1994, s. 9.

¹⁷¹) V roce 1913 to bylo 119 osob, roku 1922 již se jednalo o 530 osob.

Srov. KÜHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu (Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR), Praha, Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998, s 14.

obtíží, krizí a nejistot. Dá říct, že počet uměle vyvolaných potratů odpovídal nějaké části z počtu živě narozených dětí v příslušném roce. Na území českých zemí byla celková porodnost před rokem 1914 cca 300 tisíc dětí ročně.¹⁷² Jen v dobách velmi krizových se snad mohl počet kriminálních potratů blížit počtu porodů.¹⁷³ Domnívám se, že se prakticky vždy jednalo o menší počet než počet porodů. Prameny se v těchto odhadech velmi různí. Mnohdy se do odhadů, zvláště těch velmi přemrštěných, promítal názor jejich pisatelů. Typický je případ, který popisuje Dr. Bernard Nathanson ve filmu „Němý výkřik“,¹⁷⁴ kdy zastánci legálních potratů záměrně mluvili o mnohonásobně nadsazeném počtu ilegálních potratů.

Z českých autorů je to Dr. Radim Uzel, který ve svém článku ve srovnávací příručce uvádí, že před vznikem Československa se počty umělých potratů odhadují na 100 tisíc ročně.¹⁷⁵ Toto by ovšem znamenalo, že by počet ilegálních potratů tvořil více než 30% počtu živě narozených dětí a v letech 1. světové války by se počet porodů a umělých potratů blížil k poměru 1:1, což je, vzhledem k dalším pramenům velmi nadsazené. Další prameny mluví dokonce o tom, že za první republiky se provádělo velmi mnoho kriminálních potratů a jejich počet se zvyšoval.¹⁷⁶ Solidnější prameny, však uvádějí, že v období první ČSR se ročně provádělo několik desítek tisíc kriminálních potratů.¹⁷⁷ Je však faktem, že zvláště v letech hospodářské krize a jejich dozvuků (1931-37) výrazně

¹⁷²) Počty živě narozených dětí v českých zemích v letech 1895 až 1925 přibližně podle tabulek na [http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (28. 3. 2010):

V letech 1895 – 1899 cca 330 000 ročně,
v letech 1900 – 1905 cca 325 000 ročně,
v letech 1906 – 1910 cca 305 000 ročně,
v letech 1911 – 1915 cca 280 000 ročně,
v letech 1916 – 1920 cca 130 000 ročně,
v letech 1921 – 1926 cca 230 000 ročně.

¹⁷³) Taková byla pravděpodobně situace v revolučních letech v sovětském Rusku, více k tomu v příslušné kapitole. Těžko však k takové situaci došlo na našem území před legalizací interrupcí. K počtu 1:1 vůči počtu porodů se u nás počet vykonaných potratů přiblížil až na konci 80. let 20. století po úplném uvolnění potratové legislativy v roce 1986.

¹⁷⁴) Americký dokumentární film – „The Silent Cry,“ v němž je zobrazen průběh umělého potratu. Ve filmu také mluví Dr. Bernard Nathanson, americký gynekolog, který byl jedním z iniciátorů legalizace interrupcí v USA v 70. letech 20. století. Nathanson později interrupce přestal vykonávat a stal se jejich odpůrcem. Ve filmu popisuje situaci na začátku 70. let v USA, kdy bylo známo, že se ročně provádí cca 100 tisíc kriminálních potratů. Skupina, která se snažila o povolení potratů, otevřela veřejnou diskusi, ve které všude mluvila o 1 milionu kriminálních potratů ročně. Také na základě těchto živých informací byly potraty v roce 1973 v USA povoleny.

¹⁷⁵) UZEL Radim: Czech and Slovak republics, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (edited by.): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1994, s. 55.

¹⁷⁶) NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenie tehotenstva v československom trestnom práve, Bratislava, Slovenska akademia vied, 1971, s. 77.

¹⁷⁷) KUČERA Milan: Populace české republiky 1918 – 1991, op. cit., s. 25.

poklesl počet porodů a tedy velmi pravděpodobně zároveň vzrostl počet kriminálních potratů. Na vyšší počet ilegálních potratů v letech 1. světové války a v letech po ní, i v době hospodářské krize by poukazovala také reakce církve. Konkrétně se jedná o delegování pravomoci snímat samočinnou exkomunikaci za provedení umělého potratu. Stalo se tak dekretem pražského arcibiskupa, který delegoval tuto pravomoc zpovědníkům pražské arcidiecéze. Dekrety vyšly v ordinariátním listu v letech 1920 a 1931.

3.1.1. Parlament 1918 – 1938

V předválečném parlamentu bylo třikrát neúspěšně navrhováno povolení interrupcí. Ani jeden z návrhů na tuto právní úpravu parlamentem neprošel. První dva návrhy začátkem 20. let pocházely od radikálního levého křídla Československé strany socialistické.

3.1.1.1. Socialistická strana

Tato strana vznikla transformací České strany národně sociální, jejíž předseda Václav Klofáč se vrátil z internace na politickou scénu po obnově politického života v Rakousku-Uhersku v květnu 1917.¹⁷⁸ V dubnu 1918 se konal sjezd, kde došlo ke spojení této strany s českými anarchokomunisty v čele s Bohuslavem Vrbenským, s některými členy České strany pokrokové (realistické) a se skupinou Česká demokracie, kterou tvořili odštěpenci od mladočeské strany. Takto vzniklá strana přijala název Česká strana socialistická, od ledna 1921 Československá, (dále jen ČS).¹⁷⁹ Toto spojení mělo více důvodů, přičemž jedním z nich bylo, že B. Vrbenský a další se z časů věznění v prvních letech 1. světové války znali s některými představiteli strany národně sociální. K dalším příčinám pak patřila jistá zkompromitovanost Sociální demokracie spoluprací s rakousko-uherskou vládou v letech války.¹⁸⁰ Tato strana hlavně její komunistické křídlo, by jinak byla nejpřirozenějším spojencem anarchistů.

¹⁷⁸) PERNES Jiří: Poslední Habsburkové, Brno, Barrister & Principal, Knižní klub, 1999, s. 166.

¹⁷⁹) HARNA Josef: Český národní socialismus, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, Brno, Doplněk 2005, s. 263.

¹⁸⁰) MAREK Pavel: Čeští anarchokomunisté, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, Brno, Doplněk 2005, s. 747.

Vrbenského anarchokomunistická frakce získala v českém anarchistickém hnutí rozhodující vliv na úkor syndikalistického křídla i ortodoxně anarchistického proudu¹⁸¹ v čele s Michaelem Káchou.¹⁸² Vrbenský tedy prosadil spojení anarchistického hnutí s národními socialisty na tzv. likvidačním sjezdu anarchistů v únoru 1919.¹⁸³ Díky tomuto spojení získali čeští anarchokomunisté 4 poslanecké mandáty (kromě B. Vrbenského, L. Landové-Štychové a V. Draxla i spisovatel S. K. Neumann, který však v roce 1920 již nekandidoval).¹⁸⁴ Kromě toho se B. Vrbenský stal ministrem zásobování ve vládě Karla Kramáře a dvou dalších vládách.¹⁸⁵ Do konce roku 1920 sice Vrbenského skupina¹⁸⁶ tvořila levé křídlo v Socialistické straně, ale nedocházelo k zásadním sporům. V tomto období se také upevňuje levé křídlo v Socialistické straně tvořené Vrbenského skupinou spolu s antiklerikální frakcí Socialistické strany (ta byla tvořena členy a příznivci sdružení Volná Myšlenka v čele Theodorem Bartoškem) a skupinou inteligence kolem Prof. Františka Krejčího a mládežnickou frakcí.¹⁸⁷

Sdružení Volná myšlenka byl antiklerikální a proticírkevní spolek, který vznikl v Čechách v roce 1906.¹⁸⁸ Po vzniku ČSR se jedním z jejích hlavních programových bodů stala odluka církve od státu. Návrh na odluku byl i jedním z paragrafů předlohy ústavy, která byla přijata v roce 1920, tento článek byl však nakonec na návrh poslance ČSL Jana Dostálka vypuštěn a k odluce nedošlo. V dalších letech patřily k hlavním aktivitám organizovaných volnomyšlenkářů snahy o prosazení tzv. volné školy.¹⁸⁹ Když se jim ani tento bod programu nedařilo realizovat, začali prosazovat koncepci tzv. nekofesní mravní

¹⁸¹) Blíže k typologii anarchismu: TOMEK Václav, SLAČÁLEK Ondřej: Průvodce anarchismem, myšlenky, proudy, osobnosti, Praha, Manibus proprius, Praha, 2006, s. 23 – 104.

¹⁸²) TOMEK Václav, SLAČÁLEK Ondřej: Anarchismus, svoboda proti moci, Praha, Vyšehrad 2006, s. 296.

¹⁸³) Tamtéž, s. 297.

¹⁸⁴) Sjezd českých anarchistů komunistů, in: TOMEK Václav (ed.): Český anarchismus (edice dokumentů), Praha, Filosofia 1996, s. 667.

¹⁸⁵) Bohuslav Vrbenský byl ministrem zásobování v Kramářově vládě (25. 5. 1920 – 15. 9. 1920), později ministrem veřejných prací v II. Tusarově vládě (25. 5. 1920 – 15. 9. 1920) a ministrem veřejného zdraví a tělesné výchovy v Benešově vládě (26. 9. 1921 – 7. 10. 1922).

Dle: <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/default.htm>

¹⁸⁶) B. Vrbenský byl členem ústředního výboru strany, ministrem zásobování a poslancem, V. Draxl, L. Landová-Štychová, T. Bartošek byli poslanci. V. Borek šéfredaktor ranního vydání Českého slova.

¹⁸⁷) MAREK Pavel: Čeští anarchokomunisté, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany. vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, op. cit. s. 748.

¹⁸⁸) Více k tomu: KUDLÁČ Antonín K. K.: Příběh(y) Volné myšlenky, Praha, Lidové noviny, 2005.

¹⁸⁹) Tamtéž, s. 23.

výchovy (nebo laické morálky) pro děti bezvěrců ve školách na místo relativně povinného náboženství.¹⁹⁰

Poslanec Theodor Bartošek byl důležitou postavou obou těchto hnutí, podobně i poslankyně Luisa Landová-Štychová.¹⁹¹ Koncem roku 1920 začaly narůstat spory anarchokomunistů s vedením Socialistické strany (V. Kofáč, J. Stříbrný), které pak eskalovaly v první polovině 20. let. V roce 1923, po atentátu na Aloise Rašína, byl v Národním shromáždění projednáván zákon na ochranu republiky, ten tito poslanci odmítli podpořit, což vedlo k jejich vyloučení ze Socialistické strany¹⁹² a zbavení poslaneckých mandátů.¹⁹³ Tato skupina po vyloučení založila Nezávislou socialistickou stranu. Již před tím spolupracovali s radikálními sociálními demokraty pod společnou střešovou organizací – Socialistické sjednocení (dále SS). Po poněkud komplikovaných vnitřních sporech v rámci této organizace a založení Nezávislé socialistické strany dělnické v létě 1924 směřovala Vrbenského skupina do KSČ, kam formálně vstoupila až v září 1925.¹⁹⁴

3.1.1.2. První návrh

Vůbec první návrh na změnu trestního zákona ve věci vyhnání plodu byl podán skupinou poslanců v říjnu 1920.¹⁹⁵ Hlavními předkladateli byli poslanci Luisa Landová-Štychová, MUDr. Bohuslav Vrbenský a Dr. Theodor Bartošek (všichni ČS, SS).¹⁹⁶

¹⁹⁰) Více k tomu: CIGÁNEK Radim: Mons. Bohumil Stašek a školské otázky, in: KOTOUS Jan, PEHR Michal: Bohumil Stašek, život a doba 1886 – 1948, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2009, s. 101.

¹⁹¹) Např. v roce 1946 vyšla její přednáška proslovená na kursu pro bezvěrecké učitele.

Srov. LANDOVÁ-ŠTYCHOVÁ Luisa: Výchova dětí v bezvěrecké rodině, Praha, život a práce, 1947.

¹⁹²) KLIMEK Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII 1918-1929, Praha, Litomyšl, Paseka 2000, s. 387.

¹⁹³) Byli to poslanci: T. Bartošek, V. Draxl, L. Landová - Štychová a B. Vrbenský.

¹⁹⁴) MAREK Pavel: Čeští anarchokomunisté, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, op. cit. s. 761.

¹⁹⁵) Návrh poslanců Landové-Štychové, MUDr. Boh. Vrbenského, Dr. Bartoška a společníků na novelizaci ustanovení XVI. hlavy I. dílu všeobecného trestního zákona ze dne 27. května 1852 o vyhnání plodu ze života. Poslanecká sněmovna 1920 – 1925, tisk 694. Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0694_00.htm (27. 3. 2010).

¹⁹⁶) Všichni tři byli původně členy Československé strany socialistické, v roce 1923 byli z této strany vyloučeni za hlasování proti zákonu na ochranu republiky. Dříve než byli zbaveni mandátů působili ve sněmovně krátce jako poslanci Socialistického sjednocení. Předsedou této strany byl B. Vrbenský, který v roce 1925 vstoupil s celou touto skupinou do KSČ.

Dle: TOMEŠ Josef a kolektiv: Český biografický slovník, Praha – Litomyšl, Paseka 1999, díly I. – III.

Kromě toho se k návrhu připojilo ještě dalších 19 poslanců.¹⁹⁷ Není úplně jasné, nakolik všichni podepsaní s takto radikálním návrhem souhlasili, ale částečně určitě. Podle zákona o jednacím řádu poslanecké sněmovny muselo totiž každý poslanecký návrh podpořit alespoň 20 poslanců.¹⁹⁸ V předloze se v podstatě jednalo o návrh na zrušení §§ 144 – 148 říšského trestního zákona, které se týkaly právě potratů. V návrhu zákona byl klíčový § 4,¹⁹⁹ který by povoloval vykonávat interrupce beztrestně. V prvních třech paragrafech se definovala trestnost umělého potratu, který by byl vykonán proti vůli těhotné ženy. Jako přečin byla definována situace, kdy by interrupci prováděl někdo jiný než lékař, žena však, která si však potrat navodila sama, by podle tohoto návrhu byla beztrestná. Návrh zákona byl oznámen poslancům 9. 11. 1920 a vyšel v parlamentním tisku č. 694.²⁰⁰ Tento návrh zákona však nebyl nikdy projednáván a v březnu 1922 bylo projednávání tohoto návrhu přerušeno.²⁰¹ Poměrně zajímavé je však zdůvodnění návrhu, které nám více osvětlí motivace navrhovatelů. Předkladatelé kladou důraz především na aktuální bídu a sociální nouzi řady žen a rodin. Také zde zaznívá argument, který ještě mnohokrát uslyšíme, že ilegální potraty prováděné neodborně jsou nebezpečím pro zdraví žen. Autoři pak dodávají, že pokud by se ženám umožnil přístup k interrupcím prováděným lékaři, tak by kromě jiného mohly své problémy s lékaři konzultovat a ti by jim vhodným způsobem radili a snad jim jejich záměry někdy i rozmluvili.²⁰² Kromě toho tito socialisté (anarchokomunisté) poukazovali na to, že ženy z vyšších vrstev, které mají dost prostředků, se stejně proti dalším těhotenstvím úspěšně brání zatím co chudé ženy jsou hmotnou nouzí hnány k nezákonným potratům.

¹⁹⁷) Igor Hrušovský (ČS), Josef Netolický (ČS), Václav Draxl , (ČS, SS) Dr. Emil Franke (ČS), Františka Zeminová (ČS), Václav Sladký (ČS), Jan Hrizbyl (ČS), František Buřival (ČS), Ludmila Pechmanová (ČS), Rudolf Laube (ČS), Vladimír Drobný (ČS, Ž-hosp.), František Langr (ČS), Jiří Stříbrný (ČS), Josef Sajdl (ČS), Jan Slavíček (ČS), Jindřich Trnobranský (ČS), Emil Špatný(ČS), Alois Tučný (ČS), Dr. Antonín Uhlíř (ČS). /Podtržena jsou jména poslanců, kteří nepatřili k předkladatelům návrhu v roce 1922/.

¹⁹⁸) § 19 odst. 1 Zákona č. 325/1920 Sb. o jednacím řádu poslanecké sněmovny Národního shromáždění. Dle: <http://www.systemaspi.cz> (placené stránky).

¹⁹⁹) „Vyjímaje případy v §§ 1—3 uvedené, není vyhnání plodu at' vlastního neb cizího (do tří měsíců těhotenství) předmětem trestního stíhání.“

²⁰⁰) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0694_00.htm (27. 3. 2010).

²⁰¹) Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/rejstrik/vecny/vh.HTM> (27. 3. 2010), heslo „vyhnání plodu“.

²⁰²) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t0694_00.htm (27. 3. 2010).

3.1.1.3. Druhý návrh

Vzhledem k tomu, že návrh se nedostal ani do prvního čtení, téměř stejná skupina poslanců podala skoro tentýž návrh zákona znovu. Druhý návrh na povolení umělých potratů byl předložen v Poslanecké sněmovně 8. 11. 1922 opět trojicí poslanců jako v roce 1920 (L. Landová-Štychová, B. Vrbenský, T. Bartošek), jen skupina dalších spolupředkladatelů byla trochu jiná.²⁰³ Předkladatelé text z roku 1920 jen trochu pozměnili, přičemž struktura zůstala stejná a klíčovým byl tedy opět § 4.²⁰⁴

Poněkud jinak ale bylo formulováno zdůvodnění, které je již lépe propracované a kromě dříve zmíněné sociální nouze a bídy mluví o indikacích eugenických. Toto zdůvodnění kromě sociálních akcentů zdůrazňuje nebezpečí od pokoutných potratářů, které nazývá „fušery.“ Vícekrát se autoři zdůvodnění odvolávají na článek lékaře z Františkových Lázní Dr. Wassermanna, který byl publikován v brožurce „*Ženským Slovem*“ pod názvem „*O indikacích eugenických a sociálních k zavedení potratů.*“ Kromě jiného uvádí zmiňovaný lékař, že ročně se v Československu provádí asi 65 000 nelegálních potratů, při nichž je prý asi 50 000 žen poškozeno na zdraví a asi 2 600 umírá.²⁰⁵ Osobně se domnívám, že vzhledem k tomu, že tato čísla uvádějí zastánci legalizace umělých potratů, jsou možná mírně nadhodnocena. Tvzení, že velké procento žen v důsledku ilegálního potratu trpí zdravotními následky, je opět asi trochu účelové zveličení a myslím, že paradoxně spíše nabádá k ponechání zákazu potratů. Zdá se totiž pravděpodobné, že nemalou část pokoutných interrupcí prováděli lékaři. Pokud by tedy informace o 50 000 (tj. 77%) případů poškození zdraví žen byly pravdivé, pak by se tím implicitně přiznávalo, že také potraty prováděné lékaři mají mnohdy za následek zdravotní postižení. To je velmi pravděpodobné, neboť interrupce se tehdy prováděly téměř výhradně

²⁰³) Václav Draxl (ČS, SS), Jan Slavíček (ČS), Emil Špatný (ČS), Josef Netolický (ČS), Ferdinand Prášek (ČS), Jindřich Trnobranský (ČS), František Langr (ČS), Josef Sajdl (ČS), Igor Hrušovský (ČS), Josef David (ČS legion. posl. od 1921), Igor Hrušovský (ČS), Ludmila Pechmanová (ČS), Františka Zeminová (ČS), Rudolf Laube (ČS), Jan Pelikán (ČS), Dr. Antonín Uhlíř (ČS), Dr. Josef Patejdl (ČS legion. posl. od 1921), František Buřival (ČS). /*Podtržena jsou jména poslanců, kteří nepatřili k předkladatelům návrhu v roce 1920.*

²⁰⁴) „*Vyjímaje případy v § 1-3 uvedené, není vyhnání plodu at' vlastního nebo cizího do 3 měsíců těhotenství předmětem trestního stíhání, stalo-li se na žádost ženy z ohledů zdravotních, eugenických nebo sociálních, nebo i tehdy, kdy jedná se o následky znásilnění, jakož i v případech svedení mladistvých do 16 let.*“

²⁰⁵) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3851_00.htm (27. 3. 2010).

chirurgicky (tzv. kyretáží).²⁰⁶ Odhad více než dva a půl tisíce mrtvých žen ročně je též velmi vysoký. Je jistě pravda, že v době, kdy neexistovala antibiotika, byl každý větší zánět apod. velmi nebezpečný, přesto se mi zdá nevěrohodné, že by na následky interrupcí v tehdejší Československu denně umíralo cca 7 žen.

Tento návrh také obsahoval jisté kontrolní mechanismy pro prozkoumání oprávněnosti žádosti o umělý potrat u nějakého lékaře: „*Uvádí-li žena důvody sociální, má lékař v případě oprávněných pochybností právo žádati na ní buď příslušné doklady o chudobě, nebo v případě velké početnosti rodiny o jejích příjmech a nutné spotřebě, o bytových poměrech a pod.*“²⁰⁷ Nakonec však ani tento druhý, v něčem snad lépe připravený návrh legalizace umělých potratů nebyl schválen a jeho projednávání skončilo ve výborech.

3.1.1.4. Třetí návrh

Poslední, třetí, asi nejlépe připravený návrh na povolení umělých potratů předložili v roce 1925 poslanci německé sociální demokracie.²⁰⁸ Návrh byl datován 25. 6. 1925 a do rukou poslanců se v písemné podobě dostal počátkem srpna 1925. Hlavními předkladateli byli poslankyně Franziska Blatny, Irene Kirpal, Marie Deutsch a poslanec Dr. Arnold Holitscher, všichni členové německé sociální demokracie.²⁰⁹ Kromě těchto čtyř podpořilo předkládanou předlohu dalších 20 poslanců téže strany.²¹⁰ Tento návrh počítal se zavedením komisí, které by měly za úkol posoudit, nakolik je žádost o interrupci

²⁰⁶) <http://de.wikipedia.org/wiki/Abtreibung>, resp. <http://cs.wikipedia.org/wiki/Interrupce>, event. <http://www.gyn.cz/tree.php?up=113>, <http://www.haltprolife.com/abortion-methods> (28. 3. 2010).

²⁰⁷) http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/T3851_00.htm (27. 3. 2010).

²⁰⁸) Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei in der Tschechoslowakischen Republik (DSDAP)
Srov. ŠEBEK Jaroslav: Německá sociálně demokratická strana v československé republice, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, op. cit. s. 863.

²⁰⁹) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5300_00.htm (27. 3. 2010).

²¹⁰) Dr. Ludwig Czech (NSD), Adolf Pohl (NSD), Karl Schuster (NSD), Eduard Löwa (NSD), Theodor Hackenberg (NSD), Paul Wittich (MNSD, NSD), Anton Fischer (NSD), Franz Palme (NSD), Rudolf Heeger (NSD), Dominik Leibl (NSD), Hans Jokl (NSD), Franz Kaufmann (NSD), Wilhelm Häusler (NSD), Julius John (NSD), Franz Beutel (NSD), Max Hoffmann (NSD), Josef Schweichhart (NSD), Franz Schiller (NSD), Siegfried Taub (NSD), Johann Uhl (NSD).

oprávněná. To nejpodstatnější bylo řečeno hned v 1 §²¹¹ a znamenalo by opět zrušení §§ 144 – 148 rakouského trestního zákona. Komise pro posouzení jednotlivých případů měly být tříčlenné, návrh zákona je v § 2 popsán takto: *„Komisi jmenuje okresní správa politická a skládá se z úředního lékaře jako předsedy, z jednoho lékaře působícího ve veřejné péči a z jedné ženy jako přísedící. Podle potřeby může pro jeden okres být jmenováno několik komisí.“*

Je zřejmé, že idea interrupční komise a její složení bylo velmi podobně upraveno v pozdějším zákoně 68/1957 Sb., (resp. v prováděcích předpisech), není tedy vyloučeno, že legislativci se v 50. letech inspirovali také tímto návrhem. Návrh také upravoval sankce pro případ, že by někdo vykonal nebo si nechal vykonat umělý potrat bez písemného dovolení příslušné komise. Jako sankce za tento nedovolený zákrok bylo stanoveno vězení od jednoho do šesti měsíců a v případě, že by potrat vedl ke smrti ženy, vězení od šesti měsíců do jednoho roku. Poměrně přísnější trest, od jednoho do pěti let, byl navrhován pro řemeslné potratáře. Zbývající paragrafy pak již jen stanovily způsob jednání komise a mlčenlivost jejích členů.

Poměrně obsírné a dobře propracované je také zdůvodnění celého návrhu, které svým obsahem v jistém smyslu předjímá hlavní body případných prováděcích předpisů. Zdůvodnění začíná poměrně chytře formulovanými vývody, že současný stav, kdy se umělé potraty provádějí velmi často a občané je nevnímají jako zločin nebo něco příliš špatného, způsobuje snižování vážnosti zákonů. Pak následuje hlavní bod téměř každého zdůvodňování proč potraty legalizovat, tedy popis nedobrého stavu, kdy velká část žen podstupuje nebezpečné ilegální potraty mnohdy prováděné neodborně a nebezpečně. Následující pasáž odůvodnění mluví o tom, že argumentace populačním vývoje je v této věci cestou špatným směrem: *„Znamenalo by to zkrucovati celou otázku, kdyby se měla posuzovati přípustnost vyhánění plodu se stanoviska politiky lidnatosti. Zde nelze vůbec*

²¹¹) § 1. Die Unterbrechung der Schwangerschaft ist nicht strafbar, wenn sie von einem approbierten und zur Praxis zugelassenen Arzte auf Grund einer schriftlichen Genehmigung der im § 2 bezeichneten Kommission ausgeführt wird.

Překlad: Přerušeni těhotenství není trestné, provede-li je aprobovaný lékař a k praxi připuštěný na základě písemného schválení vydaného komisí uvedenou v § 2.

*rozebíratí otázky, zdali a pokud s hlediska státu a společnosti omezení počtu porodů, promyšlená regulace potomstva je žádoucí a nutná; na tuto otázku dají jednotlivci a strany velice různou odpověď podle svého světového názoru a podle svého stanoviska k nynějšímu státu.*²¹² Jak se zdá, poslední poznámka o vztahu ke státu naznačuje dost možná cosi o chladnějším vztahu sudetských Němců k Československému státu. To je poměrně pochopitelné, neboť aktivistická linie německé politiky v Československu se formovala teprve v průběhu 20. let a představovaly ji hlavně německé křesťanské strany.²¹³

Autoři návrhu mluví o tom, že potrat považují za věc špatnou a krajní řešení v nouzové situaci, v žádném případě nechtějí zvyšovat jejich počet. Kromě toho je v tomto zdůvodnění řeč o používání prostředků proti početí: *„Vyhánění plodu ubývá, čím více se rozšiřuje znalost jistě působících prostředků k zamezení oplodnění; a přece počet dětí klesne. Nebezpečí, že některý národ vymře, nelze čeliti nesmyslnými tresty na vyhánění plodu; to jest možné jen zásadní změnou sociálních a hospodářských poměrů.*“²¹⁴ Dále zdůvodnění připomíná, že by nebylo správné, aby jednání komise, která by o povolení interrupce rozhodovala, mělo soudní charakter, *„nýbrž má se podobati důvěrné a upřímné poradě.*“²¹⁵ Tato idea je jistě pěkná, a byť ne tak expresivně vyjádřena, byla obsažena i v materiálech při přípravě potratového zákona v roce 1957, jak se však později ukázalo, počáteční idea a syrová každodenní realita byly pak dosti odlišné. Nakonec navrhovatelé ve zdůvodnění vysvětlují, proč jejich návrh nepočítá s povinností provádět umělé potraty jen v nemocnicích (jak s tím počítal druhý návrh poslankyně Landové-Štychové a spol. Autoři to zdůvodňují tím, že jejich návrh, na rozdíl od předchozího, počítá s komisemi, které každou žádost individuálně posoudí. Stejně tak předkladatelé objasňují, proč nejsou specifikovány konkrétní zdravotní, eugenické nebo sociální indikace. Pokud jde o časovou hranici pro výkon interrupce, není taktéž stanovena, což je zdůvodněno tím, že se mohou vyskytnout případy, kde bude nutno zákrok provést i ve 4. měsíci těhotenství. (Přičemž, však zdůvodnění počítá s tím, že naprostá většina zákroků by byla provedena již v 6. – 8. týdnu těhotenství). Na konci odůvodnění se zmiňuje, že je sice navrhována i trestní sazba pro ženu, která si nechá vykonat potrat, přičemž se však předpokládá, že soudy ji budou uplatňovat mírně a v případě prvního deliktu tohoto typu půjde o podmínku.

²¹²) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5300_00.htm (27. 3. 2010).

²¹³) ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem, Brno, CDK 2005, s. 81.

²¹⁴) Dostupné na: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t5300_00.htm (27.3. 2010).

²¹⁵) Tamtéž.

Tento návrh byl v září 1925 poslán do zdravotního výboru Národního shromáždění, k dalšímu projednávání však nedošlo. Zdá se, že nově zvolený parlament, který se sešel v druhé polovině roku 1925, se tímto návrhem dále nezabýval. Za první republiky tedy přes tyto tři pokusy nedošlo k jakékoliv změně a paragrafy 144 – 148 trestní zákona z roku 1852 platily až do roku 1950, kdy vstoupil v platnost nový trestní zákon.

3.2. Vývoj v sovětském Rusku

Metodologická poznámka:

*V této kapitole čerpám vesměs ze zahraniční literatury. Jistým problémem je, že v popisu situace v Sovětském svazu po roce 1920 se prameny na řadě míst liší. Domnívám se, že důvodů je více, za jeden z klíčových považuji nepořádky a nejasnosti v ruské a sovětské legislativě resp. při jejím uplatňování. Důsledkem těchto nepořádků je mj. nedostatek pramenů pro autory, kteří se problematikou zabývají. Čerpám z dvou hlavních pramenů je to článek A. A. Popova ve sborníku **Abortion in the new Europe A Comparative Handbook**, London 1994 a články: Schittenhelm U.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Stand, a Šavgulidze T.: Einige Straf und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR. Oba články ve sborníku **Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleichen**: rechtliche Regelungen – soziale Rahmenbedingung – empirische Grunddaten, Teil 1.*

Za hodnověrnější považuji článek A. A. Popova, neboť vyšel až po pádu komunismu – byť ve sborníku hájícím volný přístup k interrupcím. Texty v německém sborníku vznikaly ještě za komunismu, a proto jim přiřkládám menší hodnověrnost.

Poprvé v novodobých dějinách byly umělé potraty legalizovány v sovětském Rusku krátce po komunistickém převzetí moci v listopadu 1917. Poměrně záhy došlo k zásadním společenským změnám. V Rusku byl zákonem povolen rozvod manželství (rozvod měl být uzákoněn dočasně, realita však byla jiná a rozvod zůstal).²¹⁶ Také umělé potraty byly běžně vykonávány a tolerovány, tyto zákroky často prováděly nekvalifikované osoby v nehygienických podmínkách, což mělo za následek velkou úmrtnost žen. To bylo hlavním důvodem k legalizaci umělého potratu na požádání v roce 1920.²¹⁷

Před bolševickou revolucí, tedy v carském Rusku a později v Rusku po únorové revoluci,²¹⁸ platil trestní zákon podobný trestním kodexům v dalších evropských státech. Jednalo se o trestní zákon z roku 1845, který posuzoval umělý potrat jako delikt proti

²¹⁶) PIPES Richard: Dějiny ruské revoluce, Praha, Argo, 1998, s. 313.

²¹⁷) Tamtéž.

²¹⁸) Po povstání v Petrohradě v únoru 1917 a neúspěšném pokusu carských jednotek potlačit revoluci silou byl car Mikuláš II. nucen abdikovat a moc převzal prozatímní výbor Dumy v čele s knížetem Lvovem. Později se předsedou prozatímní vlády stal Alexandr Kerenský. Dle: PIPES Richard: Dějiny ruské revoluce, op. cit.

lidskému životu. Sankce byla podobná jako u řady dalších kriminálních i jiných přestupků: v Rusku velmi často využívaný trest – transport na Sibiř.²¹⁹

V roce 1903 vstoupil v Rusku v platnost nový trestní zákon. Tento kodex byl na svou dobu poměrně moderní, umělý potrat umožňoval ze zdravotnických indikací, přičemž se na takové případy uplatňoval právní institut tzv. krajní nouze. V prvních letech 20. století byl v Rusku prováděn relativně velký počet nelegálních potratů. Mělo se jednat zhruba o 20% všech těhotenství, které končily nelegálním umělým potratem.²²⁰

3.2.1. Porevoluční vývoj

Záhy po komunistické revoluci byly odvolávány (derogovány) „staré“ zákony týkající se různých záležitostí. V letech tzv. „válečného komunismu“ (zhruba do roku 1921) bylo právo vytvářeno na „nových“ základech. K legalizaci umělých potratů došlo nařízením z 18. 12. 1920, které bylo vydáno Lidovým komisariátem pro zdraví společně s Lidovým komisariátem pro spravedlnost.²²¹ (Někteří autoři uvádějí datum 16. 12. 1920,²²² nebo mluví o listopadu 1920).²²³ V nařízení o „Ochraně zdraví ženy“ byla stanovena pravidla pro legální provádění umělých potratů. Již obsah preambule je poměrně důležitý, neboť se stal jakýmsi vzorem pro další podobné zákony a nařízení vydávané v budoucnosti v Sovětském svazu a po druhé světové válce i ve státech tzv. Východního

²¹⁹) SCHITTENHELM Ulrike.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Stand, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.) Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden Nomos Verlagsgesellschaft, 1988, S. 1583. (Interrupční právo v SSSR v historickém vývoji a současný stav, in: Interrupce v mezinárodním srovnání, část 1 Evropa).

²²⁰) Tamtéž, s. 1584.

²²¹) Lidové komisariáty byly v porevolučním bolševickém Rusku nejvyšší státní úřady na úrovni ministerstev. V jejich čele stál tzv. lidový komisař. Všichni lidové komisaři dohromady tvořili tzv. Radu lidových komisařů (Sovnarkom – „Sověť narodních komisarov“) což byla v podstatě vláda sovětského Ruska. S názvem lidový komisař přišel Lev Trockij, který se inspiroval u jakobínů. Dle: FIGES Orlando: Lidská tragédie, ruská revoluce 1891–1924, Praha, Plzeň, Beta, 2000, s. 457.

²²²) POPOV Andrej Andrejevič.: The USSR in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994, s. 269. (SSSR in: Potraty v nové Evropě, srovnávací příručka).

²²³) PIPES Richard: Dějiny ruské revoluce, op.cit., s. 313. (Tato nejasnost může mít příčinu v počítání měsíců dle Gregoriánského, resp. Juliánského kalendáře).

bloku.²²⁴ Preambule kladla důraz na aktuální sociální a sociálně politické těžkosti. Praxi vysokého počtu interrupcí sice označila za špatnou, ale důraz byl přesto kladen hlavně na aktuální omezené sociální poměry.²²⁵ Taktéž zde byla řeč o postupné eliminaci umělých potratů.²²⁶

Obsahem nařízení bylo:

- Interrupce bude provedena v nemocnici zdarma a smí ji provést jen lékař.
- Trestné zůstávají interrupce vykonané jinou osobou včetně porodní asistentky, taktéž mohl být trestně stíhán lékař, který výkon provedl ziskuchtivě v soukromé ordinaci.
- Interrupce, kterou si provedla žena sama, byla beztrestná.

Pokud se jednalo o potrat provedený jinou osobou, nebyl zmiňován žádný konkrétní trest. (Prakticky tedy vyměření trestu nebo event. beztrestnost závisely na uvážení Lidového soudu). Další trestní delikty spojené s mateřstvím byly zakotveny pouze ve všeobecných „Jednotlivých řídících principech trestního práva“. Pod tímto slovním spojením se skrýval trestní zákon používaný v prvních letech po bolševické revoluci.²²⁷

Po skončení období tzv. válečného komunismu v Sovětském svazu, tedy po ukončení občanské války, byla země v totálním ekonomickém i společenském rozkladu. Z toho důvodu byla od počátku 20. let v hospodářství uplatněna tzv. „Nová ekonomická politika,“ (NEP)²²⁸ která přinesla během několika let výrazné zlepšení hospodářské situace. Tento experiment s kapitalistickým tržním hospodářstvím²²⁹ rázně ukončil Josef Stalin koncem 20. let.

²²⁴) Tento blok vznikl na konci 2. světové války, kdy Sovětský svaz obsadil velkou část střední Evropy. K upevnění moci a definitivnímu ustavení komunistických prosovětských vlád došlo do konce roku 1948. Více k této otázce např.: VYKOUKAL Jiří, LITERA Bohuslav, TEJCHMAN Miroslav: Východ, vznik a rozpad sovětského bloku 1944–1989, Praha, Libri, 2000.

²²⁵) SCHITTENHELM U.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, op.cit., S. 1584.

²²⁶) POPOV Andrej Andrejevič: The USSR, op. cit., s. 269.

²²⁷) SCHITTENHELM Ulrike: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR op.cit., S. 1584.

²²⁸) Novaja ekonomičnaja politika – NEP, v reakci na totální rozvrat hospodářství přistoupila bolševická moc k tomuto dočasnému ústupku od komunistické ideologie. Více k tomuto např.: PIPES Richard: Dějiny ruské revoluce, op.cit., s. 324.

²²⁹) FIGES Orlando: Lidská tragédie, ruská revoluce 1891- 1924, Praha, Plzeň, Beta, 2000, s. 715.

Podobně jako v hospodářství, tak také v právu došlo k obratu, a prosadilo se revoluční právní myšlení. V prvních porevolučních letech, bylo totiž právo upraveno především různými revolučními směnicemi. V roce 1922 bylo právo v Sovětském svazu doplněno kodifikací Trestního zákoníku s všeobecnou a zvláštní částí. Co se týká nařízení o interrupcích z 18. 12. 1920, bylo vloženo do článku 146 trestního kodexu.²³⁰ V tomto paragrafu se stanovilo, že odstranění těhotenství osobou bez náležitého medicínského vzdělání a stejně tak sice medicínsky kvalifikovanou osobou, ale za porušení stanovených podmínek, je trestné. Sankcí bylo odnětí svobody nebo nucené práce do jednoho roku. Až na 5 let mohl být odsouzen ten, kdo interrupce prováděl jako živnost. Podobně přísně byl posuzován zákrok bez souhlasu těhotné, stejně tak nelegální interrupce, která by měla za následek smrt.²³¹

Poměrně brzy, již v roce 1926, vešel v Sovětském svazu v platnost nový Trestní zákoník. Ten všeobecně zmírnil velmi tvrdé tresty a poněkud se vrátil k tradičnímu trestně právnímu systému.²³² V otázce interrupcí však prakticky nic nezměnil.

V Sovětském svazu bylo i nadále překvapivě velké procento interrupcí prováděno ilegálně. Příčin tohoto stavu bylo asi více, na jedné straně malý počet nemocnic, na druhé straně přetrvávající ostych žen před oficiálními institucemi. Dalším z důvodů byl asi i strach před nepříznivou reakcí společnosti, pokud by vešlo ve známost, že žena tento zákrok podstoupila.²³³ Procento zákroků, které byly prováděny nelegálně, však pomalu klesalo.²³⁴

²³⁰) Trestní zákoník RSFSR z roku 1922 je vytištěn ve sborníku: Goljakov Ivan: Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatstva SSSR i RSFSR 1917 – 1952, Moskva 1953. (Sekundární citace).

Německý překlad čl. 146. – Brockhaus A.. Sowjetunion In: Maurach R., Rosenthal W. (Hrsg.), Abtreibung und Schwangerschaftsunterbruchung in der Osteuropäische Länder, Bad Herrenalb, 1962, S. 45-78. (Sekundární citace).

²³¹) SCHITTENHELM Ulrike.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR, op.cit., S. 1583.

²³²) Gholjakov Ivan: Sbornik dokumentov po istorii ugolovnogo zakonodatl'stva SSSR, op. cit., s. 76 a násl. (Sekundární citace).

²³³) SCHITTENHELM Ulrike.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR, op.cit., S. 1586.

²³⁴) V roce 1923 bylo ještě ilegálně vykonáno 42% z celkového počtu interrupcí, ale v roce 1927 již bylo ilegálních jen 23,6%. Celkový počet registrovaných potratů přibýval. Dle: ŠAVGULIDZE Tomas.: Einige Straf- und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.) Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1

Jestliže na jedné straně klesalo procento zákroků, které byly provedeny nedovoleně, neznamenalo to celkové snížení potratovosti. Větší část interrupcí byla prováděna ve zdravotnických zařízeních, problémem však bylo, že nebyl dostatek lůžek v nemocnicích.²³⁵ Na straně druhé však procento ilegálních interrupcí bylo dlouhodobě poměrně vysoké a někteří autoři mluví dokonce o tom, že se nesnižovalo.²³⁶ Také gynekologové byli dosti kritičtí k praxi interrupcí ze sociálních indikací. Především tento odpor lékařů vedl k dílčímu zpřísnění v roce 1924, kdy byly zavedeny poplatky za provedení interrupce a komise, které měly posoudit oprávněnost žádosti o interrupci. Stalo se tak dekretem sovětského Lidového komisariátu zdravotnictví (Narokomzdrav–Narodnij komisariát zdravoochraneia) a Komisariátu spravedlnosti (Narkomjust – Narodnij komisariát justice) z 3. listopadu 1924.²³⁷ Podle všeho však interrupční komise fungovaly spíše formalisticky a interrupce běžně povolovaly, neboť počet zákroků během 20. let rostl. Tomuto nárůstu počtu legálních interrupcí zřejmě napomohlo i tolerování soukromých gynekologických ordinací resp. klinik, které po roce 1924 prováděly tyto zákroky za poplatek. Andrej Popov v této souvislosti dokonce mluví o tom, že interrupční průmysl vznikl paradoxně v komunistickém Sovětském svazu.²³⁸ Je nutno připomenout, že to bylo v době výše zmíněného NEPu, kdy bylo umožněno soukromé podnikání, byť spíše na úrovni živností. Rozvinutí této formy „podnikání“ v Moskvě a v Leningradu, resp. zpoplatnění interrupcí i ve většině gubernií, bylo příčinou větší dostupnosti interrupcí. V jejím důsledku začaly být interrupce chápány jako dostupná a relativně levná forma kontroly porodnosti.²³⁹

Europa, Baden-Baden Nomos Verlagsgesellschaft, 1988, S. 1583. (Interrupční právo v SSSR v historickém vývoji a současný stav, in: *Interrupce v mezinárodním srovnání, část 1 Evropa*).

²³⁵) POPOV Andrej Andrejevič.: *The USSR*, op.cit., s. 269.

²³⁶) MARHAD Christa: *Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte*, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris, Peter Lang, 1987, s. 176.

²³⁷) POPOV Andrej Andrejevič.: *The USSR*, op. cit., s. 269.

²³⁸) Tamtéž s. 270.

²³⁹) Tamtéž.

3.2.2. Zákaz interrupcí 1936

V polovině 30. let se stalinistické vedení začalo vracet k tradičnějším způsobům společenského uspořádání. Bylo omezováno společné bydlení a lépe situované rodiny dostávaly vlastní byty, to byla věc do té doby těžko myslitelná. Manželství se zase začínala přiznávat hodnota, kterou revolucionáři popírali. Byly znovu povoleny snubní prsteny, zakázané v revoluční éře, a svatba byla opět slavností. V této době byly také zpřísněny podmínky pro rozvody. Do tohoto období spadá i zákaz homosexuality a interrupcí.²⁴⁰

V roce 1936 došlo v Sovětském svazu k úplnému zákazu interrupcí. Jako jakási předzvěst tohoto vývoje proběhlo v roce 1935 další zpřísnění podmínek pro provádění umělých potratů. Jednalo se o to, že interrupce nebyly povolovány prvorodičkám, pokud se nejednalo o medicínské indikace.²⁴¹ Zákaz interrupcí byl proveden nařízením vydaným v letních měsících roku 1936.²⁴² Popov zmiňuje, že od konce května probíhala dva měsíce trvající veřejná diskuse, což byla v dějinách Sovětského svazu jedinečná událost, která se nekonala nikdy před tím ani po tom o jakémkoliv tématu. V diskusi se pro zákaz měli údajně vyjádřit vědci i veřejnost. Zdá se tedy pravděpodobné, že stalinistický režim měl strach z reakcí obyvatelstva na tento zákaz.²⁴³

Dekret, kterým byly interrupce zakázány, měl poměrně komplikovaný název²⁴⁴ a byl vydán 27. července (dle Popova). Nařízení bylo vydáno CIK a SNK SSSR (Centralny Ispolnienyj Komitet i Sovjet Narodnych Komissarov), Centrální výkonnou komisí Rady lidových komisařů. Hlavní body tohoto zákona, pokud se jedná o interrupce, byly následující:

- Zákaz potratu za téměř všech okolností, potraty byly dovoleny pouze pro případ těhotenství ohrožující život (matky) a z eugenických důvodů.
- Lékaři byli penalizováni za přivození potratu v nemocnici trestem do jednoho do dvou let vězení dle okolností; za provedení potratu mimo nemocnici nebo nelékařem hrozily až tři roky žaláře.

²⁴⁰) FIGES Orlando: Šeptem, soukromý život v Stalinově Rusku, Praha, Plzeň, Beta-Dobrovský Ševčík, 2009, s. 165.

²⁴¹) DAVID H.P., Mc INTYRE R. J.: Reproductive Behavior, Central and Easter European Experience, New York, 1981, s. 97. (Sekundární citace).

²⁴²) A. A. Popov uvádí jako datum vydání 27. 7. 1936 a U. Schitelheim 27. 6. 1936.

²⁴³) POPOV Andrej Andrejevič.: The USSR, op. cit., s. 270.

²⁴⁴) „O zákazu interrupcí o materiální pomoci vícečetným rodinám, rozšíření sítě porodnic, mateřských školních a jeslí, zpřísnění trestů za neplacení výživného a o některých změnách rozvodového zákona“

- Kdokoliv (např. otec dítěte), kdo by vyvíjel nátlak na ženu (a nutil ji k potratu), mohl být potrestán vězením až na dvě léta.
- Těhotná žena, která si sama vykonala potrat, mohla být žalována a pokutována až do výše 300 rublů (v případě opakovaného deliktu).²⁴⁵

Po vydání tohoto zákona mohla být interrupce vykonána jen při existenci lékařského dobrozdání vystaveného Lidovým komisariátem pro zdraví.

Zdá se, že důvodů pro zákaz bylo několik, nejvíce se poukazuje na vysoký počet interrupcí, který měl mj. za důsledek zvyšující se procento gynekologických onemocnění.²⁴⁶ Dalším důvodem byla, jak se zdá, zhoršující se populační situace v Sovětském svazu, neboť v polovině 30. let dospívaly do reprodukčního věku slabé ročníky narozené v letech první světové války, resp. za občanské války.²⁴⁷ Těmto motivům v oblasti populační politiky by napovídalo i to, že v Sovětském svazu byly zároveň zpřísněny podmínky pro rozvody. Není též vyloučené, že v době začínající španělské občanské války začínalo Josefu Stalinovi docházet, že dříve nebo později dojde ke střetu s nacistickým Německem a uvědomoval si nutnost mít dostatek vojáků.

V hodnocení účinnosti tohoto zákazu se autoři opět poněkud rozcházejí. A. A. Popov mluví o dvacetiletí (1936 – 1955) neúspěšného boje proti ilegálním interrupcím.²⁴⁸ Tomas Šavgulidze poukazuje na to, že alespoň krátkodobě došlo ke snížení počtu interrupcí

²⁴⁵) POPOV Andrej Andrejevič.: The USSR, op. cit., s. 270.

²⁴⁶) Tomu by také odpovídalo určité zdůvodnění na začátku prvního paragrafu tohoto nařízení: „Vzhledem k tomu, že se zjistila škodlivost potratů, bude zakázáno jejich provádění v nemocnicích a na speciálních klinikách stejně jako i v praxích lékařů a v soukromých bytech těhotných. Provádění interrupcí bude dovoleno, když pokračování těhotenství je nebezpečné pro život nebo zdraví ženy nebo rodiče trpí vážnou dědičnou nemocí; zákrok smí být proveden jen v nemocnici nebo porodnici.

Bude-li interrupce vykonána lékařem mimo nemocnici nebo lékařem v nemocnici v rozporu s těmito předpisy hrozí lékaři, který zákrok provedl, odsouzení až na 2 roky vězení. Při provedení interrupce osobou bez lékařského vzdělání nebude hrozící vězení kratší než 3 roky. Při nucení ženy k interrupci hrozí pachatelé až 2 roky vězení.

Pro těhotné ženy, které přes zákaz podstoupí interrupci, budou jako trest veřejně prospěšné práce, nebo při opakovaném deliktu hrozí pokuta 300 rublů. /překlad RC./

Dle: ŠAVGULIDZE Tomas: Einige Straf- und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, op. cit., S. 1570.

²⁴⁷) SCHITTENHELM Ulrike: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR, op.cit., S. 1587.

²⁴⁸) Osobně se domnívám, že je v tomto hodnocení poněkud tendenční, neboť celý sborník „Abortion in the new Europe“ poněkud jednostranně stojí na straně plné legalizace interrupcí. Tomu nasvědčuje i text. o situaci v České republice od Radima Uzla či příspěvek o stavu v Německu, resp. DDR, od Sabine Klein Schonfeld, která zjevně stojí na straně feministické ideologie.

a k nárůstu porodnosti.²⁴⁹ V příslušných textech je také zdůrazněno, že v tomto období docházelo v SSSR mnohdy k případům, kdy byly do nemocnic přiváženy ženy s krvácením, zjevně vyvolaným pokusem o ilegální interrupci,²⁵⁰ které však tvrdily, že se jedná o spontánní potrat.²⁵¹ Zdá se, že provedení potratu však nebylo vnímáno jako těžší zločin a je otázkou, jak často bylo stíháno. Jeden rok vězení, který hrozil lékařům za potrat, byl v době, kdy se odsuzovalo buď k smrti, nebo k řadě let v Gulagu, spíše velmi mírný trest. Pokud někdo chtěl někomu uškodit, obvinil ho ze zločinů politického charakteru.²⁵²

V letech druhé světové války, díky tomu, že téměř všichni muži v plodném věku byli na frontě, bylo interrupcí výrazně méně. V letech bezprostředně po válce a demobilizaci vojáků začal počet interrupcí opět poměrně výrazně narůstat.²⁵³

3.2.3. Opětovné povolení interrupcí v SSSR v roce 1955

V souvislosti se změnami, které probíhaly v Sovětském svazu po smrti Josefa Stalina, došlo koncem roku 1955 také k opětovnému uvolnění pravidel pro provádění interrupcí. Prvním krokem bylo nařízení z roku 1954, které rušilo jakékoliv postihy pro ženy, které si nechaly tento zákrok provést.²⁵⁴ O více než rok později přišla úplná liberalizace interrupcí, která znamenala návrat k právnímu stavu po roce 1920. Stalo se tak

²⁴⁹) „(...) V roce 1937 poklesl počet interrupcí ve Svazu na méně než třetinu a v některých zemích dokonce na méně než čtvrtinu. V následujících letech počet registrovaných interrupcí dokonce poklesal ještě rychleji na méně než 10% a v zemském měřítku klesal až na 4%. (...) Dekret z roku 1936 o zákazu interrupcí však jen krátkodobě způsobil nárůst počtu porodů (1935: 24,6%; 1940: 30,6%)(...)“/překlad RC./ Dle: ŠAVGULIDZE Tomas: Einige Straf und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, op. cit., S. 1570.

²⁵⁰) K tomu Šavgulidze uvádí, že jen asi 10% interrupcí bylo skutečně provedeno na základě zákonné indikace, zbývajících 90% procent bylo vykazováno jako spontánní či způsobené jinou osobou a z těchto byla velká část kriminálních. Dle: ŠAVGULIDZE Tomas: Einige Straf- und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, op. cit., S. 1570.

²⁵¹) SCHITTENHELM Ulrike: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR op.cit., S. 1587.

²⁵²) Jeden lékař byl požádán důstojníkem NKVD, aby provedl potrat jeho milence, což lékař odmítl. Důstojník ho ze msty obvinil ze zločinů politického charakteru a lékař byl odsouzen k 10 letům v gulagu, které strávil v lágru na Kolymě. Srov. FIGES Orlando: Šeptem, soukromý život v Stalinově Rusku, Praha-Plzeň, Beta-Dobrovský Ševčík, 2009, s. 248.

²⁵³) „V roce 1948 byl počet interrupcí jeden a půl krát vyšší než v roce 1939, a zejména již zmiňované „neúplné – nedokončené“ zákroky se stávaly novým problémem.“ Dle: SCHITTENHELM Ulrike: Das Recht des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, op.cit., S. 1588.

²⁵⁴) Nařízení Nejvyššího sovětu SSSR z 5. 8. 1954 „O zrušení trestně právní odpovědnosti těhotné kvůli provedení potratu“ Ved. Verch. Soveta SSSR 1954 č. 15- tj. Vedomosti Verchovnogo Sovjeta – sbírka zákonů (sekundární citace).

„Nařízením presidia nejvyššího sovětu SSSR o zrušení zákazu potratů.“ Tento dekret byl vydán 23. listopadu 1955 a byli pod ním podepsáni předseda a tajemník prezidia Nejvyššího sovětu SSSR Vorošilov a Pegov.²⁵⁵ Celé poměrně krátké nařízení bylo publikováno ve sbírce „zákonů“ v Moskvě.²⁵⁶ Poměrně důležitá je preambule tohoto nařízení, která klade důraz na péči o zdraví žen a také, vůbec poprvé v sovětském zákonodárství, mluví o tom, že žena má právo rozhodovat o svém mateřství. Toto nařízení, včetně preambule, je významné pro další vývoj ve Východním bloku, neboť se do velké míry stalo vzorem pro zákony o interrupci v Československu i v dalších lidově demokratických a socialistických státech. (Celý text nařízení příkládám v **příloze 2**).

Nařízení obsahovalo tři hlavní body:

- Zrušilo čl. 1 nařízení o zákazu interrupcí z roku 1936.
- Povolilo provádět interrupce jen v nemocnicích nebo léčebných zařízeních, podle směrnic Ministerstva zdravotnictví SSSR.
- Ponechalo v platnosti trestní postihy pro lékaře i další osoby, které by tento zákrok provedly mimo nemocnici.²⁵⁷

Takto tedy bylo povoleno provádět legální interrupce a i přes nejrůznější propagandistická klišé zůstává faktem, že počet umělých potratů v Sovětském svazu rostl a v 80. a 90. letech dosáhl katastrofických počtů. Tento stav v souvislosti s výrazným populačním propadem vedl v Rusku krátce po roce 2000 k dílčímu zpřísnění pravidel pro provádění umělých potratů.

²⁵⁵) NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invnt. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, překlad Nařízení nejvyššího sovětu.

²⁵⁶) Ved. Verch. Soveta SSSR 1955 č. 22, tj. Vedomosti Verchovnogo Sovjeta – sbírka zákonů (sekundární citace).

²⁵⁷) Tamtéž.

3.3. Další státy sovětského bloku

V této kapitole bych rád nastínil situace ohledně umělých potratů v některých státech sovětského bloku. Svou pozornost bych chtěl zaměřit především na středoevropské státy. Po opětovném povolení volně provádět interrupce v Sovětském svazu na konci roku 1955 se podle tohoto vzoru zařídily téměř všechny státy sovětského vnějšího impéria.

Zákonná úprava ve všech zemích reálného socialismu byla velmi podobná a odvíjela se od sovětské úpravy provedené dekretem Presidia Nejvyššího sovětu z listopadu 1955. V podstatě všechny socialistické státy upravily potratové zákony nějakou formou indikačního modelu. Jistou výjimkou v tomto bylo Bulharsko, kde byl přístup k interrupcím víceméně volný.

3.3.1. Bulharsko

Prvním státem, který následoval Sovětský svaz, bylo Bulharsko, které tak učinilo legalizací 2. 2. 1956.²⁵⁸ Zákonná úprava byla velmi jednoduchá, neboť se jednalo jen o novelizaci § 135 trestního zákona²⁵⁹ z počátku 50. let. Potraty ze zdravotnických indikací byly v Bulharsku možné již od roku 1932.²⁶⁰ Interrupce mohla být na požádání provedena ve státní nemocnici, pokud nestála v cestě nějaká zdravotní kontraindikace (záněty apod., těhotenství starší než tři měsíce a interrupce provedená v posledních šesti měsících). V Bulharském zákoně tedy nebyly definovány indikace pro interrupci. Počet umělých potratů, které se prováděly v Bulharsku, nebyl tak vysoký jako v jiných socialistických státech, přesto však rostl. Tento nárůst byl důvodem pro dílčí zpřísnění potratového zákona v roce 1972.²⁶¹

²⁵⁸) NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Bulharsku.

²⁵⁹) MARHAD Christa: *Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte*, op. cit., s. 177.

²⁶⁰) VASSILEV Dimiter: Bulgaria, in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): *Abortion in the new Europe A Comparative Handbook*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994, s. 43. (Bulharsko in: *Potraty v nové Evropě, srovnávací příručka*).

²⁶¹) MARHAD Christa: *Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte*, op. cit., s. 177.

3.3.2. Polsko

V Polsku stejně jako i v dalších zemích byly umělé potraty přísně postihovány trestními zákony již od počátků existence psaného práva ve středověku.²⁶² V roce 1932 byl v Polsku přijat nový trestní zákon, který potrat i nadále považoval za zločin i v případě, že si ho provedla sama žena. Na základě tohoto kodexu však bylo ve výjimečných případech možné vykonat interrupci z lékařských a kriminologických indikací.²⁶³ Zákon, který umožňoval legálně provádět interrupce i ze sociálních indikací byl v Polsku přijat 27. 4. 1956²⁶⁴ a vyšel ve sbírce 16. 5.²⁶⁵ Na základě tohoto zákona bylo možno vykonat interrupci do konce 3. měsíce těhotenství. Zákrok mohl, na rozdíl od jiných států, provést i gynekolog v ambulanci. Podmínku pro provedení interrupce byly prokázané lékařské nebo sociální indikace (těžké životní podmínky), oprávněnost indikací (i sociálních) měl za úkol prověřit ošetřující lékař a vydat o tom potvrzení, na jehož základě směl být zákrok proveden. V případě, že lékař potvrzení opravňující k interrupci z nějakých důvodů nevydal, mohla se žena odvolat k zdravotnímu odboru okresní národní rady.²⁶⁶ Z dalších materiálů se však ukazuje, že lékaři potvrzení vydávali bez obtíží. Prameny české provenience také mluví o tom, že potratů se provádělo velké množství. Zdá se také, že v Polsku vlivná katolická církev začala silněji reagovat poměrně pozdě. Na základě encykliky *Humanae vitae* se pak polští biskupové znovu výrazně vyjádřili proti interrupcím i proti používání umělé antikoncepce.²⁶⁷ Vývoj po roce 1989 pak vedl k tomu, že potratový zákon byl v březnu 1993 opět výrazně zpřísněn a zůstaly zachovány jen lékařské a kriminologické indikace.²⁶⁸

²⁶²) WEIGEND Ewa: Landesbereich Polen, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.) *Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa*, Baden-Baden Nomos Verlagsgesellschaft, 1988, S. 1180. (Oblast Polska, in: *Interrupce v mezinárodním srovnání, část 1 Evropa*).

²⁶³) Tamtéž, s. 1184.

²⁶⁴) MARHAD Christa: *Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte*, op. cit., s. 178.

²⁶⁵) Zákon z 27. 4. 1956 o podmínkách přípustnosti přerušování těhotenství.

NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Polsku.

²⁶⁶) Tamtéž.

²⁶⁷) WEIGEND Ewa: Landesbereich Polen (Oblast Polska), op. cit., s. 1181.

²⁶⁸) PLAKWICZ Jolanta, ZIELIŃSKA Eleonora: Poland, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (Edited by): *Abortion in the new Europe A Comparative Handbook*, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994, s. 203. (Polsko, in: *Potraty v nové Evropě, srovnávací příručka*).

3.3.3. Maďarsko

Zákonná úprava interrupcí v Maďarsku byla, jak se zdá, jedním ze vzorů pro opatření přijatá o rok později v Československu. Maďarská vláda (rada ministrů) vydala 3. června 1956 výnos, který umožnil legálně provádět interrupce.²⁶⁹ Zákroky se mohly provádět v nemocnicích po schválení komisí. Komise byla složena z předsedy, kterého jmenoval hlavní lékař okresu, dále z člena národního výboru (nejlépe člena sociálního odboru) a z ženy, kterou nominovala odborová organizace.²⁷⁰ Samotný vládní výnos ani nestanovil hranici 3 měsíců, ta však asi byla upravena v prováděcích předpisech, protože další prameny o ní mluví. Zdá se, že komise pracovaly spíše formalisticky, neboť se na řadě míst uvádí, že interrupcí se v Maďarsku provádělo veliké množství, které převyšovalo počet živě narozených dětí.²⁷¹ Kupříkladu v roce 1960 to bylo více než 162 tisíc interrupcí při narození 146 641 dítěte, v roce 1970 192,5 tisíce umělých potratů a 151 819 narozených dětí.²⁷²

3.3.4. Rumunsko

V Rumunsku byly interrupce legalizovány podobně jako v dalších socialistických státech počátkem druhé poloviny 50. let 20. století. Stalo se tak 25. listopadu 1957, když byl zrušen zákaz umělých potratů.²⁷³ V roce 1966 však režim Nikolaje Ceaușesca přijal radikální opatření pro zlepšení populační situace. Byly zakázány interrupce a omezena

²⁶⁹) Výnos vydala prosovětská vláda, která byla v úřadě od 18. 4. 1955 do 24. 10. 1956 a v jejímž čele stál András Hegedüs. Imre Nagy byl předsedou vlády od roku 1953 do jara 1955 a pak krátce během maďarského povstání na podzim 1956. Srov.: http://cs.wikipedia.org/wiki/Imre_Nagy , resp.: http://en.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A1s_Heged%C3%BCs

²⁷⁰) Výnos rady ministrů Maďarské lidové republiky č.j. 1047/z 3. 6. 1956. NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, indent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Maďarsku.

²⁷¹) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 180.

²⁷²) BALOGH Ádám, LAMPÉ G. László: Hungary, in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994, s. 140 – 142. (Maďarsko, in: Potraty v nové Evropě, srovnávací příručka).

²⁷³) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 184.

antikoncepce a rozvody. Zpočátku tato opatření na vývoj populace působila pozitivně, později však měla často opačný účinek.²⁷⁴

3.3.5. Jugoslávie

V Jugoslávii byly interrupce nejprve povoleny zákonem z 16. 2. 1960. V roce 1969 došlo k novelizaci a přesnějšimu stanovení pravidel. Umělý potrat byl umožněn z lékařských, eugenických, kriminologických a sociálních indikací, stalo se tak tzv. všeobecným zákonem o interrupci.²⁷⁵ Počty interrupcí se velmi různily v jednotlivých státech federace. Přesné statistiky byly vedeny ve Slovinsku. Zemí s vysokým počtem umělých potratů bylo a je také Srbsko, dá se naopak předpokládat, že v katolickém Chorvatsku nebo na islámském Kosovu jich bylo poněkud méně.

3.3.6. Německá demokratická republika (DDR)

Situace v sovětské okupační zóně a pozdější DDR byla oproti jiným socialistickým státům poněkud specifická. Velká část obyvatelstva byli vyhnanci hlavně ze Slezska a českých Sudet. Dalším velkým problémem byl nedostatek mužské populace jako důsledek válečných ztrát.²⁷⁶

Zákonné ošetření umělých potratů vycházelo z tradice Výmarské republiky, kde platil § 218 StGB (trestního zákona), který stanovil umělý potrat jako trestný čin. Jistou výjimkou byly potraty z lékařských a eugenických indikací, které byly tolerovány, a právo na tyto případy uplatňovalo beztrestnost na základě tzv. krajní nouze.²⁷⁷ V době nacistické „Třetí říše“ byly v Německu předpisy pro interrupce v roce 1943 ještě zpřísněny. Když se zvláště východní fronta dostávala na německá území, začalo docházet k masovému znásilňování německých žen především sovětskými vojáky. Dne 14. 3. 1945 vyšlo nařízení říšského ministerstva o „Přerušování těhotenství žen znásilněných postupující sovětskou

²⁷⁴) Tamtéž.

²⁷⁵) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 183.

²⁷⁶) CROMM Jürgen: Familienbildung im Deutschland, Wiesbaden, Westdeutsche Verlag, 1998, s. 344.

²⁷⁷) VON SODEN Kristine: § 218 – streichen nicht ändern! Abtreibung und Geburtenregelung in der Weimarer Republik, in: Unter anderen Umständen – Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene-Museum, Dresden, Argon Verlag, Berlin, 1993. (§ 218 – škrtnout, ne měnit! Potrat a regulace porodnosti ve Výmarské republice, in: Za jiných okolností – k dějinám potratů) /Kolektiv autorů, katalog k výstavě/.

armádou.“ Ve smyslu tohoto nařízení však bylo možno provést interrupce jen ženám, jejichž těhotenství bylo důsledkem znásilnění vojákem „podřadné rasy“ (sovětským), tyto směrnice se nevztahovaly na znásilněné Němcem či západním vojákem.²⁷⁸ Celkově je uváděno, že vojáci Rudé armády znásilnili asi 1,4 milionu žen, přičemž asi 180 000 (cca 13%) z nich při tom nebo v důsledku toho přišlo o život.²⁷⁹ Nemalý počet obětí tohoto násilí také spáchal sebevraždu. Hned v létě 1945 tedy nebyl § 218 trestního zákona příliš striktně uplatňován, naopak z důvodů masového znásilňování byly umožněny interrupce z kriminologických indikací. Během dalších dvou let, 1946 a 1947, byly v některých regionech, které byly součástí sovětské okupační zóny, přijaty předpisy, které umožnily interrupci z lékařských, eugenických, kriminologických, ale i sociálních indikací.²⁸⁰ Tyto relativně liberální předpisy byly zrušeny v roce 1950, kdy v DDR vyšel zákon o „ochraně matky dítěte a právech ženy“. Tento zákon prakticky znamenal návrat k restriktivnímu indikačnímu modelu (pouze lékařské a eugenické indikace),²⁸¹ tedy více méně k situaci za Výmarské republiky. Tento stav trval do počátku roku 1965, kdy vyšlo nařízení Ministerstva zdravotnictví o interrupcích. O tuto změnu se kromě jiného výrazně zasazoval Svaz žen DDR.²⁸²

Předpis z 15. 3. 1965 znamenal teoreticky jen dílčí směrnici pro uplatňování § 11 zákona o ochraně matky dítěte a právech ženy, ale měl dalekosáhlé důsledky. Prakticky se totiž jednalo o to, že k dosavadním medicínským a eugenickým, příp. etickým indikacím byly přidány indikace sociální. K posouzení závažnosti případu a rozhodnutí o interrupci byly podobně jako v ČSSR a Maďarsku zřízeny tzv. interrupční komise.²⁸³ Příklady

²⁷⁸) POUTRUS Kirsten: „Ein Staat, der seine Kinder nicht ernähren kann, hat nicht das Recht, ihre Geburt zu fordern“ Abtreibung in der Nachkriegszeit 1945 bis 1950, in: Unter anderen Umständen – Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene-Museum, Dresden, Argon Verlag, Berlin, 1993. („Stát, který nemůže své děti uživit, nemá právo požadovat jejich narození“ Potraty v poválečné době 1945 až 1950). /Kolektiv autorů, katalog k výstavě/.

²⁷⁹) Tamtéž, s. 74.

²⁸⁰) 21. 7. 1947 přijaly tato nařízení Meklenbursko, Duryňsko a Sasko a sovětská okupační správa opatření vydala pro Sasko-Anhaltsko a Braniborsko.

Srov. MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 25. (V příloze této studie jsou všechny regionální zákony z této doby i ostatní právní předpisy o potratech v DDR, s. 187 a násl.).

²⁸¹) KLEIN-SCHONNEFELD Sabine: Germany, in Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Edited by ROLSTON Bill, EGGERT Anna, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London 1994, s. 114.

²⁸²) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 48.

²⁸³) Tamtéž.

sociálních indikací byly upraveny v nařízení, podobně jako v ČSSR (věk ženy vyšší než 40 let, ev. nižší než 16 let, 5 a více dětí apod.). Další úpravu znamenal také zákon o rodině z roku 1965,²⁸⁴ který však se otázky interrupcí dotýkal jen okrajově. Obsah tohoto předpisu byl zahrnut a potvrzen také trestním zákonem z roku 1968. Tato úprava byla v platnosti až do roku 1972, kdy došlo k další liberalizaci.

Zákon „o přerušení těhotenství“ byl nakonec přijat 9. 3. 1972. Tento zákon znamenal úplné uvolnění předpisů pro provádění umělých potratů do konce 12. týdne těhotenství.²⁸⁵ Tímto zákonem byl zároveň dílčím způsobem novelizován trestní zákon DDR z roku 1968.²⁸⁶

Zákon byl velmi podobný tomu, který platil v ČSSR od 1. ledna 1987, celý text zákona je přílohou vícekrát zmíněné knihy o interrupcích v DDR.²⁸⁷

3.3.6.1. Reakce církví v DDR

Na tomto místě bych rád poznamenal, že na rozdíl od naší země se v DDR k úpravám předpisů o interrupcích církve poměrně jasně a kriticky vyjadřovaly. K první větší legalizaci v roce 1965 se biskupové DDR v mezidobích mezi posledními jednáními 2. vatikánského koncilu vyjádřili poměrně jasně, mj. napsali: „(...) *Církev k tomu nesmí mlčet.*

Církev zná a oceňuje obtíže manželů a lékařů. Církev je také připravena odpovědět a přispět k otázkám spojeným s důstojností manželství a lidského života. Církev však nikdy nemůže souhlasit se zahubením nevinného lidského života, neboť toto není řešení pro křesťany a také ani pro celou lidskou společnost. Církev také požaduje, aby lékaři, sanitáři a sestry směli jednat podle svého svědomí.

My biskupové a biskupští komisaři v Německé demokratické republice jsme zavázáni hlásat neměnné církevní učení o nedotknutelnosti nastávajícího lidského života,

²⁸⁴) FGB (Familiengesetzbuch) – Zákon o rodině

Srov. CROMM Jürgen: Familienbildung im Deutschland, op. cit., s. 271.

²⁸⁵) ARESIN Lykke: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, in: Unter anderen Umständen - Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene-Museum, Dresden, Argon Verlag, Berlin 1993, s. 92, (Interrupce v NDR.)/Kolektiv autorů, katalog k výstavě/.

²⁸⁶) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 77.

²⁸⁷) Tamtéž, s. 221.

keré právě nyní na Koncilu všech katolických biskupů celého světa bylo nově potvrzeno.
(...)

V Berlíně na svátek Všech svatých 1. 11. 1965.

*Arcibiskup berlínský Alfred Bengsch (...)*²⁸⁸ /a ostatní biskupové DDR/ (Překlad a doplňky RC.).

Další vlnu reakcí vyvolala také úplná liberalizace v roce 1972. Nutno říct, že na rozdíl např. od Československa a jiných států východního bloku v 50. letech i později se ve Východním Německu objevil odpor proti přijetí zavedení volného přístupu k interrupcím. Na počátku tohoto nesouhlasu stály především aktivity církvi, přičemž proti této úpravě se vyjadřovali jak evangelíci, tak katolíci. Luteránští biskupové (Evangelická zemská církev DDR luteráni) se ve svém prohlášení z 15. 1. 1972 vyjadřovali poměrně ostře a mj. napsali: *„Potrat těhotenství je zabití lidského života. Bůh v přikázání „Nezabiješ“ potvrzuje každý život a chrání ho. Existují sice hraniční případy, v kterých se musí odpovědně smrt připustit, ale hraniční případy jsou výjimkou (...)*²⁸⁹ (Překlad RC.)

Také katolická církev se vícekrát k připravovanému zákonu kriticky vyjádřila. Stalo se tak opět společným prohlášením biskupů vydaným 3. ledna 1972. Biskupové připomněli svůj výklad z roku 1965 a kromě jiného napsali: *„S lítostí a velkou starostlivostí jsme 23. prosince 1971 museli vzít na vědomí, co jsme se z novin dozvěděli o závěru rady ministrů DDR, že v budoucí zákonné úpravě každá žena bude moci rozhodnout, zda v průběhu prvních třech měsíců by mohla své těhotenství přerušit. (...)*

My musíme dnes jako tehdy (1965) připomenout křesťanské svědectví, že totiž každý lidský život má svou vlastní důstojnost a přitom je svěřen do ochrany jedině společnosti.
(...)

My křesťané jsme přesvědčení, že naše pevné přesvědčení o nedotknutelnosti a náš jasný postoj – pro ochranu lidského života poslouží prospěchu jednotlivců i celé lidské společnosti. Pro nás platí přikázání Boha Stvořitele „Nezabiješ!“.

Berlin 3. ledna 1972

²⁸⁸) Zu neuen Weisung über Unterbrechung der Schwangerschaft in den Einrichtungen des Gesundheitswesens in der DDR (1. 11. 1965), in Katholische Kirche, Sozialistische Staat DDR (Dokumente und öffentlich Äußerungen 1945 – 1990, Leipzig, Benno Verlag, 1993, s. 209. (K nové směrnici o přerušení těhotenství ve zdravotnických zařízeních v DDR, in: Katolická církev a socialistický stát – dokumenty a veřejná prohlášení.)

²⁸⁹) Wort der Bischöfe der evangelische Landeskirchen in der Deutschen Demokratische Republik vom 15. Januar 1972. (Slovo biskupů evangelických zemských církví v DDR z 15. 1. 1972).
Dle: MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 248.

Arcibiskup berlínský + Alfred kardinál Bengsch ²⁹⁰ (Překlad RC.)

Kromě společného prohlášení se k této otázce vyjadřovali někteří biskupové i jednotlivě. Jedná se například o silvestrovské kázání biskupského komisaře (administrátora) v Erfurtu biskupa Huga Aufderbecka.²⁹¹ Biskup ve svém obsáhlém kázání reagoval na aktuální otázky doby a zmínil se také o liberalizaci zákona o potratu: „(...) *On (křesťan) nemůže také souhlasit s mnohými požadavky socialistické etiky, ani s nenávisťou propagandou, a ještě s jednou zákonnou úpravou, podle které žena v průběhu (prvních) třech měsíců (těhotenství) může sama rozhodnout, zda své dítě nechá potratit (srov. ND /Neue Deutschland/ 23. 12. 1971). (...)*“²⁹²

V další části promluvy pak reagoval na nezdravé tendence, které se zjevně začaly šířit také v církvi v DDR:

„Žádné polovičatosti – křesťan musí být křesťanem

Naše doba je obdobím, kdy se v církvi hodně povídá. Bude hodně debatováno, projednáváno, kritizováno, programováno. Mnoho času se přitom vydá na křesťanství snadno ovladatelné, a příjemné. Mám dojem, že někteří by chtěli:

Křesťanství bez kříže. Pokání bez zpovědi. Večeři bez oběti. Neděli bez nedělního příkázání. Církev bez zákonů. Manželství bez nerozlučnosti. Rodinu s pilulkou bez dětí. Svědomí bez norem. Kritiku bez spolupráce. Svobodu bez pravidel. Kněžství bez celibátu. Řeholní život bez slibů

Někteří chtějí také víru ulehčit skrze nové interpretace zneklidňujících předpisů pro věřící. (...)“²⁹³

Díky této široce založené aktivitě církví proti zákonu o uvolnění přístupu k interrupcím se odvážili vyjádřit svůj nesouhlas i ti, kteří jindy ze strachu či oportunistu

²⁹⁰) Zur neuen gesetzlichen Regelung zum Schwangerschaftsabbruch (Fristenregelung), in Katholische Kirche sozialistische Staat DDR (Dokumente und öffentlich Äußerungen 1945 – 1990, Leipzig, Benno Verlag, 1993, s. 247. (K nové zákonné úpravě interrupcí /termínová úprava/, in: Katolická církev a socialistický stát – dokumenty a veřejná prohlášení.)

²⁹¹) Mons. Hugo Aufderbeck byl pomocný biskup diecéze Fulda, jejíž součástí byl i Erfurt. Po vybudování berlínské zdi (13. 8. 1961) a oddělení Východního Německa zůstal v Erfurtu jako biskupský komisař (fakticky administrátor té části diecéze, která byla na území DDR). Byl velkým pomocníkem podzemní církve v ČSSR a mj. vysvětil tajně některé kněze, k nimž patří např. i Tomáš Halík.

Srov. PILVOUSEK Josef: Die Vatikanische Ostpolitik – Die Politik von Staat und Kirche in DDR, in: (Hg.) HUMEL Karl Johannes: Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958 – 1978, Paderborn, München, Wein, Zürich, Schöning, 1999. (Vatikánská východní politika – Politika vztahu státu a církve v NDR, in: Vatikánská východní politika za Jana XXIII. a Pavla VI.)

²⁹²) Wo stehen wir? Wohin gehen wir? Silvesterpredigt Weihbischof Aufderbeck im Erfurter Dom B. M.V., in: (Hg.) PILVOUSEK Josef: Kirchliches Leben im totalitären Staat, Leipzig, Benno Verlag, 1994, s. 325. (Kde stojíme? Kam jdeme? Silvestrovské kázání světicího biskupa Aufderbecka v erfurtské katedrále Panny Marie, in: Církevní život v totalitním státě.)

²⁹³) Tamtéž.

mlčeli. Při hlasování o tomto zákoně v parlamentu DDR (Volkskammer) hlasovalo čtrnáct poslanců CDU – Ost proti předloze a osm dalších se zdrželo hlasování.²⁹⁴ Byl to poprvé a naposled v dějinách DDR, kdy některá předloha zákona nebyla ve Volkskammer přijata jednohlasně.²⁹⁵

3.4. Západní státy

V této poznámce bych rád jen obecně naznačil trendy, které na Západě probíhaly, pro bližší studium odkazuji na příslušnou literaturu. Ve většině západoevropských států byly legální interrupce nějakým způsobem povoleny v průběhu 70. let 20. století. Podobně i ve Spojených státech amerických, kde Nejvyšší soud rozhodl v klíčovém precedentu *Roe vs. Wade* v roce 1973.²⁹⁶ Ve Spolkové republice Německo byly interrupce omezeně povoleny v roce 1976. Velmi podobě pak tato legalizace probíhala ve velké většině států západní Evropy. Jistou výjimku tvoří státy s výraznou katolickou většinou populace, kde interrupce dosud povoleny nejsou (Malta, Irsko a částečně Portugalsko). Poněkud specifická situace byla ve Švédsku.

3.4.1. Švédsko

Ve Švédsku probíhala v meziválečném období diskuse o legálnosti interrupcí, nakonec došlo k částečnému povolení zákonem z roku 1938, který však nepřipouštěl indikace sociální, ale jen lékařské, kriminologické a eugenické. V roce 1941 a 1946 došlo k novelizacím tohoto zákona a byly připouštěny i indikace sociální. Tím se Švédsko stalo prvním státem po Sovětském svazu, kde byly legalizovány umělé potraty.²⁹⁷

²⁹⁴) MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 77.

²⁹⁵) <http://de.wikipedia.org/wiki/Abtreibung>

²⁹⁶) Srov. http://en.wikipedia.org/wiki/Roe_v._Wade

²⁹⁷) NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenie tehotenstva v československom trestnom práve, op. cit., s. 57 – 58.

3.5. Populační situace v poválečném Československu

Hned po ukončení 2. světové války v Evropě v květnu 1945 došlo v Československu k výrazným proměnám ve složení obyvatelstva. Na straně jedné se vrátilo zhruba 100 tisíc reemigrantů²⁹⁸ (z Německa, Rakouska, válečná emigrace z Velké Británie a Francie, volyňští Češi apod.), na straně druhé nelze zapomenout na to, že období let 1945 – 1948 je dobou největšího exodu obyvatelstva z našeho území v dějinách. Mám zde samozřejmě na mysli vyhnání nebo transfer (českými úřady nazývaný odsun) více než 2,7 milionu osob německé národnosti, které na základě tzv. Dekretů prezidenta republiky²⁹⁹ ztratily československé občanství a v podstatě všechen majetek.³⁰⁰ Když k tomuto připočteme válečné ztráty, které sice ve srovnání s jinými státy byly relativně nízké, ale přesto se jednalo o 130 tisíc lidí (z toho téměř 80 tisíc Židů), zjistíme, že na území našeho tehdejšího státu bylo rázem o asi 3 miliony lidí méně. Kromě toho politická emigrace po únoru 1948 činila asi 210 tisíc osob.³⁰¹ Celková populační bilance poválečného Československa tedy byla poměrně špatná. V letech hned po válce poměrně rychle stoupla sňatečnost i porodnost, nejvíce dětí se narodilo v roce 1946 (210,5 tisíce) a pak počet živě narozených dětí klesal.³⁰² V roce 1947 připadlo na 1000 žen 86,3 živě narozených dětí, v roce 1949 to bylo 84,1 a v roce 1954 již jen 83,7 s dílčími ročními výkyvy, přičemž tento pokles poměrně rychle pokračoval.³⁰³ Tato situace byla problematická hlavně v Českých zemích, průměr celého státu v počtu novorozenců zvyšovalo Slovensko.³⁰⁴ Tento stav měl jistě řadu příčin, ale myslím, že při srovnávání situace na Slovensku a v Českých zemích resp. v Československu se situací ve více zemědělských a méně rozvinutých státech (Polsko, Maďarsko) se ukazuje známá skutečnost, že totiž čím více je nějaká společnost rozvinutá a lidé vzdělanější, tím má tato společnost nižší porodnost. Tato skutečnost bude důležitá ve chvíli, kdy v druhé polovině 50. let dojde k uvolnění zákonů o umělých potratech a také v diskusích, které tomu u nás

²⁹⁸) KUČERA Milan: *Populace české republiky 1918 – 1991*, op. cit., s. 53.

²⁹⁹) *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, (Ed.) JECH Karel, KAPLAN Karel, Brno, Doplněk, Ústav pro soudobé dějiny, 2002.

³⁰⁰) *Srov. Benešovy dekrety*, (Ed.) PAVLÍČEK Václav, DEJMEK Jindřich, WEIGL Jiří, BAŽANTOVÁ Ilona, LOUŽEK Marek: Praha, Centrum pro ekonomiku a politiku, 2002.

³⁰¹) Tamtéž, s. 53.

³⁰²) Tamtéž, s. 103.

³⁰³) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Materiál zasláný úředníky předsednictva vlády nově ustavené populační komisi, příloha 2, zasláno 3. 9. 1956.

³⁰⁴) Tamtéž. V Českých zemích připadlo v roce 1954 na 1000 žen 74,5 živě narozených dětí, na Slovensku toto číslo bylo 105,8.

předcházely. Komunistický režim měl velký zájem o zvyšování porodnosti, a to z důvodů hospodářských, ale i vojenských, neboť minimálně do počátku roku 1953, kdy zemřel Josef Stalin, se počítalo s velkou válkou proti Západu. V určité míře byla však příprava na tažení do západní Evropy hlavní myšlenkou sovětských maršálů až do konce komunistické éry v roce 1990. Z těchto a dalších důvodů tedy vedení československého státu mělo eminentní zájem na zvyšování přírůstku obyvatelstva. Touto problematikou se zabývalo ÚV KSČ i vláda a v roce 1956 bylo rozhodnuto ustavit vládní komisi, která by popsala populační vývoj a navrhla podněty pro jeho zlepšování.

3.5.1. Činnost vládní populační komise

Jak ukazuje pramenná základna, komunistické vedení československého státu bylo po uvolnění pravidel pro umělé potraty v SSSR³⁰⁵ v poněkud obtížné situaci. Na jedné straně bylo zvykem dělat všechno podle vzoru SSSR, na straně druhé však „politbyro“ chtělo zlepšovat populační situaci v Československu. Kromě toho bylo stalinistické vedení KSČ poněkud zmatené vývojem na XX. sjezdu KSSS v únoru 1956, zvláště po tom, co se tajný projev N. S. Chruščova³⁰⁶ s kritikou kultu osobnosti dostal do západních médií. Proces odklonu od stalinistických praktik, který probíhal v SSSR, Polsku i Maďarsku, proběhl v Československu později a spíše symbolicky.³⁰⁷

Vedení komunistické strany se zabývalo nepříznivým vývojem populace již počátkem roku 1955, tedy ještě před opětovným povolením interrupcí v Sovětském svazu.³⁰⁸ Špičky komunistické strany se těmito záležitostmi zabývaly také na konci března 1956 a politbyro pověřilo Ministerstvo zdravotnictví, aby k tomu připravilo zprávu.³⁰⁹ Zpráva poukazuje na to, že se zkracuje období, kdy ženy mají děti a kriticky hodnotí stav,

³⁰⁵) Stalo se tak 23. listopadu 1955, více k tomu v kapitole o vývoji v sovětském Rusku a Sovětském svazu.

³⁰⁶) PERNES Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno, CDK, 2008, s. 128.

³⁰⁷) KAPLAN Karel: Kronika komunistického Československa, kořeny reformy 1956–1968, Brno, Barrister & Principal, 2008, s. 13.

³⁰⁸) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro předsednictvo vlády a politické byro ÚV KSČ o úbytku sňatečnosti a porodnosti z 5. 5. 1956 kde se mj. zmiňuje předešlá zpráva o úbytku sňatečnosti a porodnosti. Starší zprávu předložil ministr zdravotnictví na základě usnesení politického byra ÚV KSČ z 31. 1. 1955. Na této zprávě je nahoře razítko přísně tajné.

³⁰⁹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Rozbor Ministerstva zdravotnictví o úbytku sňatečnosti a porodnosti v ČSR.

který nastal. Především je zmiňováno, že velká část žen má jen dvě děti, což prakticky znamená populační úbytek. Na 117. schůzi politického byra ÚV KSČ 7. 5. 1956 se znovu mluvilo také o populačních otázkách a bylo rozhodnuto ustavit populační komisi, která měla vládě do 1. 10. 1956 předložit konkrétní návrhy na zlepšení populačního vývoje v Československu.³¹⁰ Komisi měl sestavit námětek předsedy vlády Václav Kopecký. V materiálu, který vládní úředníci připravili pro V. Kopeckého, je za předsedu Státní populační komise navrhován Dr. František Fejfar – předseda Státního úřadu statistického.³¹¹ Dalšími členy komise se pak stali odborníci z univerzit i z praxe.³¹² Později došlo ve složení populační komise ještě k dílčím personálním změnám, přičemž nejdůležitější byl příchod Dr. Jiřího Prokopce. Jiří Prokopec, který pracoval v sekretariátu předsedy Státního úřadu statistického, se za nedlouho stal tajemníkem komise a po řadu let se angažoval v populačních otázkách.³¹³ První zasedání Populační komise se konalo 30. 8. 1956 v budově Předsednictva vlády. Komise si vyžádala již zpracovaný materiál k populačním otázkám, který vypracovalo počátkem roku 1956 Ministerstvo zdravotnictví.³¹⁴ V této zprávě se poukazuje na výrazný pokles porodnosti v Českých zemích, především proti stavu v období 1945 – 1950. Hlavně v první části zprávy se několikrát opakují propagandistická klišé o tom, že ekonomika Československa se rozvíjí ve srovnání s kapitalismem „nepředstavitelným tempem“³¹⁵ a vícekrát je zdůrazněno, že příčinou nižší porodnosti jsou populačně slabší ročníky narozené za „kapitalistické“

³¹⁰) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Ustavení komise pro řešení nepříznivého populačního vývoje 7. 5. 1955 – přísně tajné.

³¹¹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Souhrnná informace pro V. Kopeckého nazvaná „Opatření k zajištění příznivého populačního vývoje v Československu“ ze dne 2. 7. 1956.

³¹²) Populační komise fungovala od začátku své činnosti v létě 1956 ve složení: předseda Dr. František Fejfar – předseda státního úřadu statistického, místopředseda MUDr. Josef Lukáš – náměstek ministra zdravotnictví, Josef Bayer – 1. náměstek ministra pracovních sil, poslankyně Marie Trojanová – tajemnice Ústřední rady odborů, Anna Hrubá – zástupkyně gen. sekretářky Výboru československých žen, Dr. Jan Svetoň – profesor Vysoké školy ekonomické v Bratislavě, MUDr. Jan Straka – zástupce ředitele Ústavu hygieny v Bratislavě, Doc. Miroslav Vojta – zástupce ředitele Ústavu pro péči o matku a dítě, JUDr. Bohumil Voborník – zástupce Státního úřadu plánovacího.

NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Návrh složení Populační komise připraveny vládním odborem školství, kultury a zdravotnictví na základě usnesení politického byra ÚV KSČ ze 7. 5. 1956.

³¹³) Zprávy státní populační komise, informační bulletin o populačních otázkách, roč. II. 1963, duben 1963.

³¹⁴) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625.

Zpráva ministerstva zdravotnictví pro politické byro ÚV KSČ 1956 zaslaná nově ustavené Populační komisi. Komise hledalo řešení populační situaci s návrhy řešení, zpráva je datována 1. 9. 1956. Zpráva mluví o úbytku sňatečností a porodnosti, zprávu doplňuje řada tabulek a grafů.

³¹⁵) Je pravdou, že některé státy RVHP vykazovaly vyšší ekonomický růst, celkově však měl dlouhodobě navrch Západ, což bylo mj. zapříčiněno tím, že výchozí stav ekonomik východní Evropy byl horší a mnohdy se jednalo o vyloženě agrární státy. Viz.: PRŮCHA Václav a kolektiv: Hospodářské dějiny Československa. 2.díl 1945–1992, Brno, Doplněk 2009, s. 298.

hospodářské krize.³¹⁶ Celkem realisticky zpráva poukazuje na to, že populační situace v Českých zemích se stává vážnou, neboť dochází k výraznému snížení porodnosti českého obyvatelstva a průměr celého státu zvyšuje Slovensko, resp. občané slovenského původu nastěhovaní do pohraničních okresů. V popisu situace se poukazuje na to, že mladí lidé vstupují do manželství v poměrně mladém věku, a i přes to, že se žení a vdává vyšší procento mladé populace než za první republiky, nebo i v roce 1950, přece se rodí mnohem méně dětí. Autoři textu zprávy poukazují především na to, že velká většina českých rodin má do věku 30 (ev. i 25) let věku ženy dvě děti a dále se již mateřství brání. Pak zpráva konstatuje, že je otázkou, jaký vliv má zaměstnanost žen na četnost mateřství. V dalším odstavci pak následuje statistický popis, že porodnost je u zaměstnaných vzdělaných žen mnohem menší než u žen, které do zaměstnání nechodí.³¹⁷ Kromě toho se zpráva krátce zmiňuje i o otázce potratů a praví: *„Naproti tomu velké škody způsobuje velký počet pokoutně prováděných potratů, které velmi často ohrožují zdraví žen, a omezují jejich plodnost.“*³¹⁸ Jak tato zpráva naznačuje, v této době se již nemluví o ilegálních umělých potratech jako o jedné z příčin poklesu porodnosti, jak tomu bylo ještě v roce 1955. Domnívám se, že v druhé polovině roku 1956 se již začíná počítat se zavedením legálního přístupu k umělým potratům a mluví se o tom, že příčinou poklesu porodnosti nejsou ilegální potraty jako takové, ale poškození zdraví žen, ke kterému při nich dochází. Na konci zprávy je pak přehled připravovaných osnov zákonů a dalších nařízení, které by mohly mít vliv na vývoj porodnosti v Československu.³¹⁹ Jako šestý bod se mluví o instrukci pro výkon sterilizací, která je projednávána na Ministerstvu zdravotnictví. Na sedmém místě je zmíněn připravovaný trestní zákon, který právě připomínkovali soudci. Jako bod osmý bod je zmíněna „Osnova vládního nařízení o přerušení těhotenství,“ připravovaná Ministerstvu spravedlnosti a Ministerstvu zdravotnictví a je zmíněno, že věc je projednávána.³²⁰ Na základě tohoto pramene se tedy zdá, že nejprve se počítalo s tím, že se uvolnění přístupu k legálnímu provádění umělých potratů provede jen vládní nařízením.

³¹⁶) Tamtéž, s. 1 a 2 zprávy.

³¹⁷) Tamtéž, s. 5. zprávy.

³¹⁸) Tamtéž.

³¹⁹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625.

Zpráva ministerstva zdravotnictví pro politické byro ÚV KSČ vypracovaná v roce 1956 a zasláná nově ustavené Populační komisi referuje o populační situaci a předkládá některé návrhy řešení, zpráva je datována 1. 9. 1956.

³²⁰) Tamtéž.

Na svém, již výše zmíněném, prvním zasedání³²¹ se Populační komise dohodla, že jako výchozí materiál použije zprávu připravenou Ministerstvem zdravotnictví. Kromě toho si komise stanovila hlavní oblasti svého zájmu, „*zaměstnanost žen, pracovní příležitost pro ženy, bytová výstavba, rodinné přídatky, chystané uvolnění potratů, daň ze mzdy, kolektivní zařízení, úprava národního pojištění, kodex práce*;³²² (zvýraznil R.C.). Komise měla původně předložit výsledky své práce do října 1956, což se ukázalo nereálné. V polovině září žádala předsedu vlády Viliama Širokého o prodloužení doby pro závěry a zároveň zaslala několik dílčích návrhů řešení.³²³ Na čtvrtém zasedání Populační komise (6. 9. 1956) bylo na návrh Dr. Prokopce dohodnuto, že komise začne pracovat v sedmi pracovních skupinách.³²⁴ „(...) *Pracovní skupiny byly rozděleny takto:*

1. <i>dr. Voborník</i>	<i>Bytová výstavba a bytová péče (...)</i>
2. <i>Bayer, Hrubá, Trojanová</i>	<i>Profesionální činnost žen; služby</i>
3. <i>dr. Lukáš, dr. Vojta</i>	<i>Opatření zdravotnická; zařízení pro péči o ženu a dítě (...)</i>
4. <i>dr. Voborník</i>	<i>Finanční opatření (...)</i>
5. <i>Hrubá, Loužil</i>	<i>Výchova k rodičovství a upevnění manželství</i>
6. <i>dr. Fejfar, dr. Svetoň</i>	<i>Výzkum a studium populačního vývoje</i>
7. <i>dr. Straka, dr. Svetoň</i>	<i>Populační vývoj na vesnici. (...)</i> ³²⁵

Vzhledem k tématu této práce svou pozornost zaměřím především na práci subkomise pro „zdravotnická opatření a péči o ženu a dítě.“ To však neznamená, že jiné dílčí otázky jsou nezajímavé, velkým a velmi těžko řešitelným problémem tehdejší doby byla např. bytová krize.³²⁶

³²¹) 30. 8. 1956.

³²²) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zápis z prvního zasedání Populační komise z 31. 8. 1956.

³²³) Tamtéž, dopis Populační komise předsedovi vlády z 15. 9. 1956. V dopise je několik návrhů dílčích úprav navrhovaných zákonů apod. z hlediska prorodinného a propopulačního: 1. Zákon o hospodaření s byty; 2. chystaný Kodex práce; 3. Osnova zákona o nemocenském pojištění; 4. Osnova zákona o sociálním zabezpečení.

³²⁴) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zápis ze 4. zasedání populační komise.

³²⁵) Tamtéž.

³²⁶) KAPLAN Karel: Kronika komunistického Československa, kořeny reformy 1956–1968, op. cit., s. 10.

3.5.2. Subkomise pro zdravotnická opatření a péči o ženu a dítě

Jak z výše citovaného pramene vyplývá, členy komise byli prof. MUDr. Josef Lukáš náměstek ministra zdravotnictví, MUDr. Jan Straka - zástupce ředitele Ústavu hygieny v Bratislavě doc. MUDr. Miroslav Vojta zástupce ředitele Ústavu pro péči o matku a dítě. Tato pracovní skupina (subkomise) připravila materiál, kde popsala situaci, především ve věci umělých potratů, a navrhla několik dílčích řešení.³²⁷ (Text této zprávy je v **příloze 3**). Na začátku materiál uvádí, že agendy aktuálně projednávané na Ministerstvu zdravotnictví by se populačních otázek mohly týkat 3 záležitosti:

- 1) *Směrnice pro sterilizaci žen.*
- 2) *Vládní nařízení o podmínkách umělého přerušení těhotenství.*
- 3) *Rozšíření možnosti antikoncepce současnou zdravotnickou osvětou soustředěnou na prevenci potratů.*³²⁸

Zpráva pak pokračuje poměrně obsáhlou částí, která je návrhem příslušných kapitol do souhrnné zprávy pro náměstka předsedy vlády.

Pokud jde o první bod, tedy podmínky sterilizace, navrhují autoři tuto část do souhrnné zprávy nedávat a jen poznamenávají několik bodů. Předně poukazují na to, že problém sterilizací s populačními otázkami souvisí až sekundárně, neboť sterilizace se provádějí jen ze zdravotních důvodů v případech, kdy by další eventuelní těhotenství mohlo ohrozit zdraví ženy a výkon sterilizace je tedy lékařsky indikován.³²⁹

Naopak mnohem obsáhlejší je část věnující se návrhu vládního nařízení o podmínkách umělého přerušení těhotenství. Je zmíněno, že se počítá se změnou v novém trestním zákoně, která povede ke změně znění § 218 stávajícího trestního zákona.³³⁰ Jsou zmiňována jednání, která dosud proběhla v této věci na půdě MSp, MZd., v odborných společnostech, ve Výboru žen, a mluví se o konsenzu, že je potřeba v této věci provést

³²⁷) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³²⁸) Tamtéž.

³²⁹) Tamtéž.

³³⁰) Trestní zákon č. 86/1950 Sb.

změny. Je však také připojena poznámka, že tyto změny je nutno dělat s ohledem na současnou populační situaci a snahu o její zlepšení.³³¹

Následující část zprávy je nadepsána „Analýsa problému“. Na začátku se přiznává, že není lehké přesně říct, jak velký je podíl potratů na populačních ztrátách, neboť velké procento kriminálních potratů zůstává utajeno. Všechna čísla uváděná v této věci jsou tedy spíše odhady prováděné hlavně na základě porovnání s počtem evidovaných potratů a posouzení možností, které ženám zbývají.

„(...) při dosti intenzivním boji proti potratářům. V roce 1955 bylo evidováno v ČSR 35.087 potratů, z toho bylo lékařsky indikováno 2133; z ostatních lze podle různých kritérií soudit, že bylo 25. 000 uměle indikovaných, tedy kriminálních. Odhad zločinných přerušení, která zůstala utajena, musí počítat s nejméně 15 – 20 tisíci dalších potratů. Celkový roční odhad všech potratů v ČSR kolísá tudíž mezi 50 – 60 tisíci.“³³²

Jak se zdá, autoři textu do celkového počtu potratů počítali i spontánní potraty.³³³ Dále je zmíněno, že ve srovnání se situací v jiných státech (Polsko, Francie) je počet ilegálních potratů v ČSR nižší.

Následuje delší odstavec, kde je zdůvodňováno, proč je nutné potraty v ČSR legalizovat. Přes celkem pozitivní hodnocení ve srovnání s Polskem, Francií apod. pokračuje zpráva tím, že trestní postihy podle § 218 trestního zákona jsou neúčinné. Následuje zmínka o negativních zdravotních důsledcích ilegálně prováděných potratů a je zde připomenuto usnesení Presidia Nejvyššího soudu z listopadu 1955 o opětovném povolení interrupcí. Jsou zmíněny desítky žen, které ročně umírají na následky kriminálních potratů a stovky, které po těchto zákrocích vyžadují komplikované lékařské výkony, aby přežily. Dále jsou vzpomenu ty tisíce žen, které jsou v důsledku potratu neplodné. Na konci tohoto popisu je připomenuto, že přesné důsledky není možné určit, neboť velká část žen svou zkušenost s kriminálním potratem tají.

³³¹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³³²) Tamtéž.

³³³) Spontánních potratů bylo v polovině 50. let 20. století kolem 25 tisíc ročně. Srov. [http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (28. 3. 2010).

Zpráva pokračuje zmínkou, že proti období před druhou světovou válkou došlo k poměrně výrazným změnám ve věku těhotných, legitimitě a pořadí těhotenství, u kterých jsou nejčastější potraty. Nejvyšší potratovost vykazovala věková skupina žen mezi 25. a 35. rokem. Naprostá většina potratů také byla provedena u vdaných žen (89,5 %). Svobodné ženy vesměs podstupují potrat v případě těhotenství prvního, naopak vdané jdou na potrat v případě druhého a dalších těhotenství.³³⁴ Pokud jde o množství potratů, je zmíněno, že jsou v této věci značné regionální odlišnosti a uvádí se, že více potratů je v okresech, kde došlo k značným přesunům obyvatelstva. Jako ekonomické motivy k potratům jsou zmiňovány bytové poměry, snaha žen zůstat v práci, zvýšená náročnost na životní úroveň.³³⁵ Některé další motivy jsou označeny jako subjektivní a je vypočítáváno: měnící se názor na rodičovství a jeho plánování, lehkovážnost v sexuálních vztazích, nebo odloučenost manželů (brigády, vojenská služba, přemísťování apod.).

Následuje výklad pojednávající o rozšíření, cenách a postihu kriminálních potratů. Autoři tohoto materiálu zdůrazňují, že snahy o trestní postihy nebyly příliš úspěšné. Na jedné straně přiznávají, že systematická spolupráce okresních gynekologů s VB vedla ke snížení potratů, ale záhy dodávají, že v roce 1956 došlo pravděpodobně zase k nárůstu počtu potratů. Autoři však již nezmiňují, že po legalizaci interrupcí v SSSR v roce 1955 se začaly v Československu šířit fámy, že potraty byly legalizovány, což mohlo mít také vliv na zmíněný růst. Dále pokračuje popis snah o trestní postihy potratářů a je konstatováno, že velmi málo kdy se podaří chytit potratáře při činu a případné jiné usvědčení osoby, která potrat provedla, je velmi těžké. V situaci, kdy se podaří někoho usvědčit, jsou zase problémem nízké sankce a to, že potratáři – lékaři nehrozí odebrání diplomu. Řemeslné potratáře tento materiál označuje za vykořisťovatele žen, kterým hrozí jen malé postihy:

³³⁴) Tamtéž.

³³⁵) Většina historiků se dnes shoduje, že 50. léta byla obdobím bídy zaviněné v ČSR především tím, že se podstatná část investic a prostředků dávala do těžkého zbrojního a strojírenského průmyslu a spotřební zboží všeho druhu bylo velmi nedostatkové. Hospodářská situace se přitom měnila jen velmi pomalu. Kromě toho zde byly důsledky měnové reformy z roku 1953, která postihla hlavně rodiny s více dětmi a důchodce. S reformou spojené zrušení přidělového systému se negativně dotklo i dělníků v preferovaném těžkém průmyslu, kteří do té doby měli přednost a výhody v přidělovém systému. Po roce 1953 došlo k částečnému snížení investic do zbrojního průmyslu. V roce 1956 v reakci na projevy nespokojenosti obyvatelstva v Polsku a Maďarsku došlo k jistým posunům a začal být kladen větší důraz na zvyšování životní úrovně občanů. Dle: STEINER Jan, KROL Jiří: Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa, Karviná, Slezská univerzita 1997, s. 171.

Resp. KAPLAN Karel: Kronika komunistického Československa, kořeny reformy 1956 – 1968, op. cit., s. 10.

Resp. PERNES Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, op. cit., s. 50.

„Ceny za potrat se pohybují od 1000 do 2000 Kčs u lékařů a 500 až 800 Kčs u porodních asistentek.“³³⁶ Pro určité srovnání bych zde uvedl, že průměrná hrubá měsíční mzda byla v letech 1954 – 1955 cca 1200 Kčs, čistý průměrný příjem se tedy pohyboval někde kolem 1000 Kčs na měsíc.³³⁷

Dále zpráva obsahuje osvětlení stavu zákona a výklad, jak by bylo možno benevolentněji uplatňovat stávající zákonnou úpravu, totiž odstavec 4 § 218/1950 Sb.³³⁸ trestního zákona. Autoři zprávy mluví o tom, že existuje seznam lékařských indikací pro potrat vydaný Ministerstvem zdravotnictví v roce 1952. Malý počet potratů realizovaných na základě těchto indikací a také relativně velké množství žen umírajících při obtížných porodech svědčí o tom, že lékaři tyto možnosti využívají velmi málo a jsou v této věci příliš úzkostliví.³³⁹ Tento stav je přičítán tomu, že lékaři mnohdy ještě počítají s § 144³⁴⁰ trestního zákona platného před druhou světovou válkou.³⁴¹ Lékaři se totiž prý bojí, aby nebyli obviňováni z nadržování trestnému činu.³⁴² Pisatelé textu zprávy kriticky hodnotí, že sociální indikace nejsou v Československu důvodem k potratu, což vnímají jako problém, neboť matka mnohdy porodí dítě do naprosto nevhodné sociální situace.

³³⁶) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³³⁷) KUČERA Milan: Populace české republiky 1918 – 1991, op. cit., s. 57.

³³⁸) §218 Usmrcení lidského plodu.

(...) (4) Usmrcení lidského plodu lékařem ve zdravotním ústavu se souhlasem těhotné ženy není trestné, je-li jiným lékařem, a to úředním, zjištěno, že by donošení plodu nebo porod vážně ohrozily život těhotné ženy nebo že by jí způsobily těžkou a trvalou poruchu zdraví anebo že některý z rodičů trpí těžkou dědičnou nemocí; souhlas těhotné ženy může být nahrazen souhlasem jejího zákonného zástupce jen tehdy, je-li těhotná žena zcela zbavena svéprávnosti nebo není-li schopna se vyjádřit.

³³⁹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁴⁰) (117/1852 ř.z. v platném znění)

Vyhnání plodu vlastního

Žena, která obmyslně podnikne jakékoliv jednání, jímž způsobí vyhnání svého plodu, anebo jímž se přivodí takový porod, že dítě mrtvé na svět přijde, dopustí se zločinu.

§ 145

Trest

Stane-li se pokus vyhnání, ale toto nenastalo, vyměřen buď trestem žalář mezi šesti měsíci a jedním rokem; uskutečněné vyhnání však trestáno buď těžkým žalářem mezi jedním rokem a pěti lety.

³⁴¹) Jednalo se o zákon 117/1852 říšského zákona, který byl recipován po roce 1918 i v Československu, prošel řadou novelizací a platil až do roku 1950, kdy byl vydán výše zmíněný trestní zákon (86/1950 Sb.) Více k tomuto tématu v kapitole o zákonech.

³⁴²) § 5 (117/1852 ř.z. v platném znění).

O spoluvinících a účastnících zločinů

Netoliko přímý pachatel sám stává se vinným ze zločinu, nýbrž i každý, kdo rozkazem, radou, poučením, pochvalou zlý skutek nastrojil, k němu úmyslně podnět dal, k vykonání jeho (...)

3.5.3. Popis situace v SSSR a dalších „lidově demokratických státech“

Další část zprávy³⁴³ z pera prof. Dr. Lukáše, Dr. Straky a doc. Vojty a jejich spolupracovníků poměrně obšírně popisuje situaci v Polsku a v Maďarsku. Dokument tento stav kriticky reflektuje a nepřímou nabádá, aby v Československu nedošlo k těmto. Při připravovaném povolení umělých potratů i ze sociálních indikací bez omezení podle vzoru Sovětského svazu, by se v Československu měly vzít v úvahu problémy ve zmíněných státech a snažili se jich vyvarovat. Nejprve je zrekapitulována situace a časové pořadí těchto zákonů ve státech „Východního bloku“ (SSSR 23. 11. 1955; LDR Bulharsko 27. 4. 1956; LDR Polsko 16. 5. 1956; krátce potom LDR Maďarsko). Všechny tyto „lidově demokratické“ státy pravidla pro interrupce uvolnily úplně po vzoru SSSR. Autoři píšou, že po krátkodobém nárůstu počtu interrupcí došlo v Sovětském svazu k poklesu na úroveň před legalizací.³⁴⁴ Taktéž se zdůrazňuje, že pozitivním důsledkem legalizace byl pokles počtu případů komplikací v důsledku pokoutných potratů. Je zde také zmíněno, že současně s výnosem Presidia nejvyššího sovětu byla rozvinuta a je lépe koordinována sociální pomoc ženám, tím se dosáhlo zmenšení počtu žádostí o interrupci a daří se zmenšovat počet kriminálních potratů. Sociální pomoc provádějí tzv. sociální kabinety při ženských odděleních zdravotních středisek. Je kriticky hodnoceno, že toto v Československu není a sociální pracovníce stíhají jen nejkřiklavější případy. Zůstává však otázkou, nakolik bylo toto pozitivní hodnocení vývoje v Sovětském svazu pravdivé a založené na objektivních informacích a nakolik šlo o pouhou nutnost v době, kdy chvála Sovětského svazu byla nedílnou součástí jakéhokoliv projevu. Zvláště pak v souvislosti s tím, že nevíme, kolik objektivních informací ze Sovětského svazu bylo k dispozici. Je tedy dost možné, že zakázaná kritika Sovětského svazu se ventilovala skrze ostrou kritiku situace v Polsku, která ve zprávě následuje.

V Polsku prý představoval počet ilegálních potratů zhruba polovinu počtu porodů. Je zdůrazňována vysoká plodnost polského lidu a těžké životní podmínky hlavně ve městech. Tento stav vede k tomu, že počet žádostí o legální interrupci je vysoký a státní

³⁴³) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karta 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁴⁴) Tamtéž.

orgány se ani nesnaží jejich počet snižovat. Ženy se mohou se žádostí obrátit na jakéhokoliv lékaře, který jim vydá potvrzení pro ústav provádějící interrupce. Je zdůrazněno, že zcela chybí vysvětlování a varování před škodlivými důsledky potratu. Autoři uvádějí, že i velmi mírná omezení jsou mnohdy obcházena a lékaři někdy vydávají potvrzení za úplatky. V mnohých zařízeních ve městech nestačí ani lůžka na ženských odděleních. Situace je jiná na venkově, což je prý zapříčiněno tím, že o benevolentním zákoně se tam zatím dosud moc neví, a také náboženskými důvody.³⁴⁵ „(...) Vcelku lze označit nynější poměry v Polsku jako velký experiment, podmíněný hlavně nízkou životní úrovní, jehož zhoubné důsledky zatím odvrací neobyčejně vysoká natalita polského lidu. (...)“³⁴⁶

Situace v Maďarsku je popisována jako velmi podobná té polské, přičemž také tam nejsou uplatňována téměř žádná omezení pro výkon interrupcí. Pokud žena trvá na svém rozhodnutí, pro interrupci, ta jí musí být vykonána. Stejně jako v Polsku jsou přítomny rozdíly mezi městy a venkovem a taktéž vyšší natalita zatím oddaluje zásadnější populační důsledky.

Další část textu zprávy popisuje mírně tendenčně situaci v některých „kapitalistických“ státech. Je jasně řečeno, že v některých těchto státech je přístup k interrupcím taktéž neomezený, jako příklad je uváděno Japonsko. Státy, kde interrupce nejsou dovoleny, jsou označovány za příklady „licoměrné morálky“ a je připomínáno, že sankce nejsou účinné. Jako příklad je uváděna Francie, kde je prý podle tamních odborníků situace taková, že (ilegální) potrat je jevem častějším než porod.³⁴⁷ Ve skutečnosti stav se však po druhé světové válce přece i ve Francii zvyšovala porodnost.

Následuje odstavec, kde autoři mluví o veřejném mínění ve světě i v Československu. Na jedné straně situaci možná hodnotí poměrně realisticky, na straně druhé je zjevné, že za veřejné mínění do jisté míry vydávají vlastní názor. „(...) Uvedené příklady působí na veřejné mínění žen v celém světě a tudíž také u nás. Naše veřejné mínění u nás se neztotožňuje již dávno s formulací, že potrat v raných měsících patří mezi zločiny; zabítí staršího plodu je ovšem pro každého jasně zločinem. Tím spíše zprávy o změně hledisek na potrat v SSSR vzbudily u nás pozornost a ohlas. Reakce většiny jsou

³⁴⁵) Tamtéž.

³⁴⁶) Tamtéž.

³⁴⁷) Osobně se domnívám, že hodnocení situace ve Francii je minimálně přehnané. Zmínění odborníci mohli snadno být lidé, kteří bojovali za legalizaci interrupcí a účelově zveličovali některé údaje a čísla. Komunistická propaganda a úředníci pak velmi rádi přijali za své vše, co bylo kritické k Západu. To je však jen má domněnka a bez dalších pramenů francouzské provenience ji mohu těžko potvrdit.

takové, že se i v laických kruzích uvažuje o širším uvolnění potratů prováděných ve zdravotnických zařízeních. Je však požadováno, aby indikace k přerušení těhotenství byly určitým způsobem omezeny, i když do sebe mají zahrnovat kromě hledisek zdravotních také sociální. Lékaři poukazují, na škodlivost potratů pro zdraví žen, a to i tehdy, jsou-li provedeny odborně. Připouštějí však rozšíření zdravotnických indikací o nepříznivé životní prostředí (...).³⁴⁸

3.5.4. Návrhy subkomise pro zlepšení populační situace

Jak se z návrhů v druhé části zprávy vypracované pracovní skupinou prof. Lukáše, doc. Vojty a Dr. Straky zdá, nebylo na podzim roku 1956 ještě úplně jasné, nakolik dojde k uvolnění potratů. V této zprávě se navrhovalo několik dílčích liberalizací v mezích stávajících zákonů včetně trestního zákona z roku 1950.³⁴⁹ Mělo se jednat o to, že k lékařským indikacím, které byly zmíněny v odst. 4 § 218, se měly přidat i některé zcela zjevné indikace sociální. (... „*přihlédnout také k vlivům životního prostředí na těhotnou ženu (...) rozšíření indikací k umělému přerušení těhotenství o obtížné životní podmínky se jeví v současné době nutným opatřením k tomu, aby byly podchyceny potraty prováděné pokoutně. Na toto opatření je nutné se dívat jako na přechodné, sloužící k zabránění, nebo omezení těžkých škod na zdraví a ztrát na životech žen*“³⁵⁰). Přitom je zdůrazňováno, že eventuelní nové tzv. sociální indikace nemohu a nesmí být náhražkou za řešení problému sociálně právní ochrany těhotné ženy. Autoři upozorňují, že je potřeba rozšířit síť sociálně právních poraden s právníky vyškoleným personálem při okresních zdravotnických zařízeních.³⁵¹ Dále pokračují tradičními recepty, jak snížit, resp. úplně vymýtit ve společnosti potraty. Navrhují výchovu mládeže k rodičovství a připomínají, že tato výchova je jednou z cest k novému socialistickému člověku. Kriticky poukazují na překážky této výchovy a změny mládeže, které vidí hlavně v alkoholismu mladistvých a v nesprávném přístupu k sexuálním otázkám.

³⁴⁸) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁴⁹) Zákon 86/1950 Sb. mělo se jednat o novelizaci § 218, který zakazoval provádění potratů.

³⁵⁰) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁵¹) Tamtéž

Jako pátý bod uvádí pracovní skupina, že je také nutná prevence potratů. Tuto prevenci vidí především v dostupnosti antikoncepčních prostředků, především v prostředcích chránících ženu.³⁵² Autoři zprávy volají také po dostatečné výrobě těchto prostředků. (Toto volání po širší dostupnosti antikoncepčních prostředků se stane jakýmsi opakujícím se mottem diskusí o interrupcích a populačních otázkách až do konce socialistické éry a svým způsobem i potom.)

Dále materiál připomíná, že i opatření, která povedou k uvolnění přístupu k potratům, mají vést také pomocí osvěty a výchovy ke snížení počtu potratů. To je jeden z dalších argumentů, který zaznívá mnohokrát v diskusích o interrupcích. Osobně se domnívám, že část lidí, kteří legální cestu k interrupcím otevřeli, byla o tomto asi velmi upřímně přesvědčena. Trochu problémem je, že tito lidé neviděli princip tzv. šikmého svahu, tedy situaci, kdy se něco zavede či povolí a to vede k stále širšímu uplatňování této „výjimky“. Myslím, že právě otázka legalizace interrupcí je typickým příkladem, kde nastalo toto pomalé narůstání negativního společenského jevu jako důsledek jeho legalizace.

Potom se autoři zprávy ve svých návrzích ještě přimlouvají za lepší zajištění možností vychovávat děti v ústavech, pokud se o ně matka nemůže po přechodnou dobu starat. Kromě toho navrhují zjednodušení praxe při adopcích pro bezdětné manželské páry.

Poslední, třetí část tohoto poměrně obsáhlého materiálu je nadepsána „Návrhy na způsob provedení.“³⁵³ Jako první bod je navrhováno připravení a vydání vládního nařízení, které by upravovalo a doplňovalo §218 trestního zákona.³⁵⁴ Kromě zdravotnických indikací, které byly taxativně uvedeny v Oběžníku ministerstva zdravotnictví z roku 1952, navrhují autoři doplnit některé indikace sociální, které by se týkaly prostředí, ve kterém příslušná žena žije. Jako příklady těžkých životních podmínek, které vážně mohou ohrozit plnění mateřských povinností, jsou uváděny:

- a) *„ pokročilý věk matky několika dětí, není-li dána záruka dostatečně dlouhé doby pro výchovu narozeného dítěte*

³⁵²) Zjevně mají na mysli především tehdy v západní Evropě rozšířené pesary.

³⁵³) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁵⁴) Zákon 86/1950 Sb.

- b) *ztráta manžela nebo rozvrat rodiny z manželovy viny při více dětech*
- c) *převaha hospodářské zodpovědnosti ženy za výživu rodiny při pracovní neschopnosti či invaliditě manžela*
- d) *znásilnění nebo zneužití ženy*³⁵⁵

Následuje zmínka o nutných změnách v dosavadních směrnicích pro výkon interrupce, neboť sociální a další nezdravotní indikace nemůže prověřovat lékař. Obecné principy, které jsou zde navrhovány, se později realizovaly a víceméně zůstaly v platnosti do konce roku 1986, (kdy přestaly fungovat interrupční komise). Jednalo se o to, že žena se měla se žádostí i interrupcí obrátit na svého obvodního či ženského lékaře. Příslušný lékař měl podle směrnic v tomto návrhu zjistit důvody, které ženu vedou k této její žádosti. V případě, že se jednalo o indikace zdravotní, měl lékař za úkol zajistit potřebná vyšetření a eventuelně i léčení. V případě vážnějších zdravotních komplikací měl příslušný odborný lékař vydat potvrzení opravňující k vykonání interrupce.

V situaci, kdy by motivací k žádosti o interrupci byly důvody sociální, tak měl by lékař ženu poslat k obvodní porodní asistentce, resp. k osobě, která má na starost sociálně-právní ochranu žen a dětí. Tam měla být znovu ověřena závažnost důvodů pro žádost o interrupci a ze strany těchto institucí měla být vyvinuta snaha o odstranění těchto obtíží. Teprve v situaci, kdy tyto důvody nebude možné odstranit, mělo být vydáno potvrzení opravňující k interrupci, které se pak mělo přiložit do chorobopisu žadatelky. Opět je zdůrazněno, že interrupce by měly být vykonávány pouze na klinikách.

Na konci tohoto návrhu je pak zdůrazněno, že případné nutné jednání před různými komisemi a lékařskými konsilii má být omezeno na sporné případy, neboť je dobré se vyhnout nebezpečí byrokratismu v těchto záležitostech. Je také navrhováno zrušení dosavadních komisí pro schvalování přerušování těhotenství.³⁵⁶

Na úplném konci se opět opakují dva leitmotivy. Jde jako již mnohokrát předtím a potom o volání po širší osvětě o nebezpečnosti interrupcí a po výchově k zodpovědnému rodičovství, kterou měly zajistit hlavně školy a mládežnické organizace (SSM). Zpráva

³⁵⁵) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

³⁵⁶) Podle všeho se míní komise resp. lékařská konsilia, která měla potvrdit oprávněnost lékařských indikací na základě odst. 4 § 218 zákona 86/1950 Sb., resp. směrnice Ministerstva zdravotnictví z roku 1952.

končí opět nabádáním k zajištění dostatečného množství antikoncepčních prostředků a k instruktáži mužů i žen k jejich využívání.

3.5.4.1. Závěr

Jak je z poměrně obsáhlého materiálu této pracovní skupiny, který byl připraven na podzim 1956, zjevné, počítalo se tehdy s jistým (ne ale výrazným nebo úplným) uvolněním přístupu k umělým potratům. První rok po povolení interrupcí v Sovětském svazu tedy v Československu byl spíše dobou úvah a příprav dílčích opatření. Teprve později, na konci roku 1956 a v první polovině roku 1957, bylo rozhodnuto o výraznější liberalizaci. V tomto se tedy situace u nás lišila od Bulharska, Polska a Maďarska.

3.5.5. Subkomise pro otázky populačního vývoje

Nyní několik slov k materiálům,³⁵⁷ které připravila subkomise pro Výzkum a studium populačního vývoje pod vedením předsedy Státního úřadu statistického dr. Františka Fejfara a dr. Jana Svetoně z Vysoké školy ekonomické v Bratislavě. Zpráva ze začátku opět popisuje stav relativně silného populačního růstu v poválečných letech a stagnaci, která nastala v první polovině 50. let 20. století. Celkem otevřeně autoři poznamenávají, že demografové úplně nevědí, proč byl populační boom po skončení války tak silný. Pro následný prudký pokles je zmiňována řada příčin, kromě jiného také zaměstnávání vdaných žen v budovaném průmyslu bez ohledu na populační důsledky tohoto trendu. Jako další širší skupina důvodů nižší porodnosti jsou zmiňovány ekonomické důvody. Následuje popis řady dalších důvodů nepříznivého populačního vývoje. „*Při tomto nelze nevidět, že ani ekonomický faktor nepůsobí na vývoj obyvatelstva vždy přímo, neboť ekonomičnost se musí proměnit ve vědomí lidí také v psychologicko-morální motivace nebo snad i určitý psychologicko-morální habitus, /který je zpravidla výsledkem delší doby, např. smysl pro rodinu/; nelze proto podceňovat v populačních úvahách vliv výchovy k rodičovství nebo boj proti sexuálnímu libertinismu apod.*“³⁵⁸ Toto je poměrně zajímavá formulace a zdá se, že v polovině 50. let ještě někteří skutečně mysleli pod pojem výchova k rodičovství skutečně být rodičem dětí. Později a také dnes se pod termíny „výchova k rodičovství“, eventuelně později „sexuální výchova“ spíše rozumí

³⁵⁷) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole VI. (Výzkum skupiny pro studium populačního vývoje) 10 listopadu 1956.

³⁵⁸) Tamtéž.

návody, jak se rodičem nestát. V další části zprávy se kromě jiného poukazuje na práci demografů a statistiků, kteří musejí pracovat mnohdy v dosti skromných podmínkách.

Následuje požadavek, který byl později splněn, tedy volání po zřízení trvalé populační komise. Kromě toho je vyžadováno zřízení úřadu pro statistiku a demografii. Na konci materiálu se žádá, aby byla uvolněna některá statistická data o vývoji obyvatelstva pro práci odborníků a vědců v této oblasti. V poznámce a jistém vlastním omezení těchto požadavků od autorů zprávy se dost jasně ukazuje, proč tato čísla nebyla zveřejňována: „*Podrobnější studium populačního vývoje a jeho tendencí se neobejde bez výpočtu měř a charakteristik podle jednotlivých ročníků věkových /zejména ženského obyvatelstva/. Na straně druhé utajování těchto dat je dost problematické i z hlediska vojenského, neboť demografové /třeba západní/ si je mohou propočítat na základě dat už dříve /ev. i před válkou/ uveřejněných s přesností /v tisících obyvatel/ velmi uspokojivou.*“³⁵⁹ Tyto vojenské ohledy jsou velmi zajímavé, ale v době vzniku zprávy celkem pochopitelné – právě počátkem listopadu 1956 vrcholilo potlačení maďarského povstání v Budapešti sovětskými tanky.

3.5.6. Práce dalších subkomisí

Kromě pracovní skupiny, která se zabývala zdravotnickými záležitostmi (především otázkou interrupcí) a komise pro studium populačního vývoje z hlediska statistiky pracovaly i další subkomise. Konkrétně se jednalo o výše zmíněné pracovní skupiny věnující se těmto problémům: bytová výstavba bytová péče, profesionální činnost žen, finanční opatření ve vztahu k populačním otázkám a populační vývoj na vesnici. Práci těchto další skupin se nebudu blíže věnovat, neboť se tématu interrupcí týkají jen okrajově.

3.5.7. Výstupy práce celé populační komise

Po tom, co během podzimu 1956 připravily všechny pracovní skupiny vládní populační komise podklady, přistoupilo se na konci listopadu a začátkem prosince 1956 k přípravě celkové souhrnné zprávy pro vládu ČSR. Text tohoto materiálu je v archivu

³⁵⁹) Tamtéž.

dochován pod názvem „*Návrh zprávy populační komise pro vládu*“³⁶⁰ Text zprávy opakuje známé věci o vyšší poválečné sňatečnosti a nutnosti dosídlit pohraniční oblasti. Pak však zpráva konstatuje, že sňatečnost i porodnost klesá výrazněji a rychleji, než by proporcionálně odpovídalo početně slabším ročníkům narozených během hospodářské krize. Dále je opakováno, že zvláště v českých zemích výrazně ubývá rodin s třemi a více dětmi a konstatuje se, že porodnost je v Čechách nižší než ve Francii. Druhá poněkud obsáhlejší část materiálu je nadepsána: „*Opatření podporující příznivější populační vývoj společnosti*“.³⁶¹ Návrhy těchto opatření jsou ve zprávě uvedeny v šesti skupinách, které zhruba odpovídají rozdělení jednotlivých subkomisí:

„Populační komise navrhuje opatření v těchto směrech:

- 1. Bytová výstavba a hospodaření s byty*
- 2. Pomoc zaměstnaným ženám*
- 3. Zdravotní péče*
- 4. Finanční opatření*
- 5. Výchova k rodičovství a upevňování manželství*
- 6. Výzkum a studium populačního vývoje.*³⁶²

Já zde svou pozornost zaměřím pouze na zdravotnické otázky, kde se mj. hovoří i o interrupcích. Nejprve se v této části mluví o tom, že je nutno zlepšit péči v oblasti neplodnosti a je zmíněno, že může jít až o 15% párů. Dále je doporučeno výrazně zlepšit kvalitu a dostupnost zdravotní péče o těhotné ženy, novorozence a kojence. Pak se navrhuje výrazné zvětšení počtu jeslí, které má ve správě Ministerstvo zdravotnictví a kterých je nedostatek; je navrhováno, aby do roku 1960 bylo 10 míst v jeslích na každých 100 pracujících žen. Dále text zprávy pokračuje:

„Právní pomoc a ochrana žen v mateřství je praxi nedostatečná a z části to platí i o právní ochraně dětí. Tento nedostatek vede ženy často k tomu, že řeší nevídané těhotenství potratem. Je nutno vytvořit při ženských odděleních zdravotnických středisek v krajích a postupně ve všech okresech sociálně právní poradny pro matky, které by současně zajišťovaly sociálně právní ochranu dětí.

³⁶⁰) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Materiál zasláný vládě od populační komise 18. 12. 1956. Materiál je označen jako důvěrný.

³⁶¹) Tamtéž.

³⁶²) Tamtéž.

Vážné populační důsledky mají kriminální potraty. Podíl potratů na populačních ztrátách je obtížné určovat, protože značná část kriminálních potratů zůstává utajena. R. 1955 bylo evidováno v Československu 35 087 potratů. Odhad zločinných potratů činí 35 až 40 000. Celkový roční odhad všech potratů v našem státě činil asi 70 000. Podle všech známek se potratovost r. 1956 zvýšila.

Škodlivost potratu je zejména v jeho následcích pro ženu /zdravotních/ a zejména v ohrožení dalších možností mít nebo donosit dítě. Tato škodlivost jest největší u nelegálních potratů, prováděných často neodborně.

Všechny známky svědčí pro to, že dosavadní zákonná represivní opatření nebyla účinná. Legální možnosti přerušování těhotenství jsou dnes omezeny jen na zdravotnické indikace. V případě novelisace §218 tr. z. bylo by nutno uznat odůvodněnost i sociální indikace a neomezovat dovolenost umělého potratu jen na indikace lékařské.

Je nutno ovšem upozornit na to, zda by zdravotní ústavy stačily na počet žádaných potratů, a že by bylo třeba už před vydáním příslušné právní normy rozšířit počet lůžek, lékařů a ostatního zdravotnického personálu.

*Likvidovat problém potratů, zejména nelegálních, ve společnosti je možné jen dokonale organizovanou prevencí, a to jednak výchovou mládeže a mladých manželů k rodičovství, jednak širokou dostupností antikoncepčních prostředků.*³⁶³

Zdá se, že populační komise se koncem roku 1956 přiklonila ke kompromisní variantě a navrhovala vládě jen částečné uvolnění potratů dílčí novelou trestního zákona 86/1950 Sb. Nebylo však jasné, jak by měly být zmíněné sociální indikace definovány a omezeny. V podstatě tedy bylo nutné politické rozhodnutí, které by řeklo, zda se v Československu zavede v podstatě úplně volný přístup k interrupcím po vzoru Sovětského svazu (resp. Bulharska), nebo se přistoupí k legalizaci omezené – což se nakonec stalo, byť formou zvláštního zákona.

³⁶³) Tamtéž.

3.5.8. Dopis předsedy populační komise Dr. Františka Fejfara ve věci legalizace potratů

Již na začátku práce populační komise připravil její předseda F. Fejfar vlastní materiál k otázce plánovaného legalizování interrupcí. Materiál je nadepsán „*Votum separatum*“³⁶⁴ s. Dr. Fejfara, ke kapitole III Přehledu“³⁶⁵ Obsah tohoto poměrně krátkého dopisu je velmi zajímavý, proto celý text přikládám v **příloze 4**. Předseda vládní populační komise a předseda Státního úřadu statistického Dr. František Fejfar v něm vyjadřuje poměrně dosti kritický postoj k plánované legalizaci interrupcí a vyvrací řadu argumentů, které používají zastánci uvolnění pravidel pro výkon umělých potratů. Fejfar argumentuje převážně tím, že nepříznivý populační vývoj hlavně v Českých zemích není dobrým předpokladem pro liberalizaci potratového zákona. Další argumenty jsou i právního typu, neboť F. Fejfar sám byl absolventem pražské právnické fakulty.³⁶⁶ Fejfar na začátku svého elaborátu poznamenává, že „nám“ (tj. podle všeho populační komisi) není známo, jaká budou provedena opatření ve věci sterilizací, legalizace potratů a používání antikoncepce. Na druhou stranu pak reaguje a poznamenává, že očekávané návrhy jsou hodnoceny jako odvážné a jejich zdůvodnění je označeno jako slabé. Pak autor přechází přímo k plánované nové úpravě interrupcí. Fejfar poznamenává, že pokud má dojít k výraznějšímu rozšíření dosavadních indikací podle § 218 tr. zákona půjde pravděpodobně, jak se Fejfar domnívá, o víceméně úplné povolení potratů do konce 3. měsíce těhotenství. Připomíná, že se sice pravděpodobně počítá s jistým omezením „práva“ ženy na potrat, přesto naznačuje, že případná omezení se budou obcházet, stejně jako se obcházela a obchází omezení v dosavadních trestních kodexech. Pak přímo říká, že pokud nový zákon nemá být jen prázdnými slovy, bude prakticky muset být ženě přiznáno „právo“ na usmrcení plodu. V následné argumentaci dovozuje, že i v případě nějakého povinného pohovoru (pozdější komise) budou moci lékaři zachránit nenarozené dítě prakticky jen v situaci, kdy půjde o žádost v důsledku zjevného afektu.

Pak Fejfar přímo prohlašuje, že tyto návrhy jsou v přímém rozporu s tím, co se dosud říkalo o možnostech populačního vývoje, nutnosti dosídlit pohraničí apod. Také

³⁶⁴) Překlad: „Oddělená touha (zaslíbení)“, volně „vlastní postoj.“

³⁶⁵) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Vlastní poznámka Dr. F. Fejfara k otázce legalizace umělých potratů, zasláno vládě jako příloha souhrnu návrhů od populační komise. Materiál je označen jako důvěrný a je datován 10. 9. 1956.

³⁶⁶) Dr. František Fejfar - 65 let života a 35 let práce pro statistiku, in: Statistický obzor 8 (1957) s. 337-338.

říká, že je to v rozporu s tím, co komunisté (doslova „nová společnost“)³⁶⁷ slibovali, totiž postarat se o těhotnou i dítě i v případě nechtěného těhotenství. Další argument poukazuje na jeden z dalších schizofrenních postojů k porodnosti. Na jedné straně se zdravotníci snaží snižovat kojeneckou úmrtnost a starají se i o kojence s malou šancí na přežití, na straně druhé se budou likvidovat děti, které by se velmi pravděpodobně narodily zdravé.

Pak se autor vrací k otázkám demografickým a statistickým. Jasně ukazuje, že volný přístup k potratu je snad možný ve státech s vysokou natalitou, které ho již zavedly (Sovětský svaz, Maďarsko a Polsko), ne však u nás. V dalším demografickém rozboru poukazuje na to, že pokud se už tak nízká porodnost sníží ještě uvolněním interrupcí, nikdy se nedocílí dosídlení pohraničí českým obyvatelstvem.

S argumentací, že se jedná o „osvobození ženy“, se vypořádává tím, že není možno jen v této záležitosti hlásat neomezený „*individualismus a libertinismus*“³⁶⁸.

V následující pasáži se autor vrací k záležitostem právním a poukazuje na to, že pouhá novelizace § 218 tr. zákona č. 86/1950 Sb. není tak jednoduchá, neboť zavedení indikací sociálních je v rozporu s dosavadní sociální politikou československého státu. Pak se kriticky zamýšlí dokonce i nad případným zavedením indikací kriminologických (znásilnění), když poznamenává, že pachatelem znásilnění může být i manžel dané ženy.

Dále Fejfar připojuje poznámku, že argument „*svobodné volby ženy*“³⁶⁹ snad můžeme použít, pokud jde o zabránění otěhotnění (používání antikoncepce), ale velmi těžko pro zdůvodnění usmrcení lidského plodu. Fejfar uvádí, že pokud tento zákrok chceme odůvodnit, musíme hledat lepší argumentaci. Přičemž podle mého soudu dobře ví, že v této věci se lepší argumenty pro „právo“ zahubit nenarozené dítě se najdou velmi těžko.

Na koci svého rozboru pak František Fejfar poukazuje na to, že argument o neúčinnosti zákazů v této věci je také diskutabilní:

„Není – zdá se mi – správné tvrzení, že zákaz umělých potratů je naprosto neúčinný. Naopak dá se tvrdit, že by zavedení svobodné volby působilo jako zdvižení stavidla, které zadržuje vodu, i když voda přes něj přetéká.“

³⁶⁷) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Vlastní poznámka Dr. F. Fejfara k otázce legalizace umělých potratů zasláno vládě jako příloha souhrnu návrhů od populační komise. Materiál je označen jako důvěrný a je datován 10. 9. 1956.

³⁶⁸) Tamtéž.

³⁶⁹) Tamtéž.

Naproti tomu zase chystané opatření nezabránilo by kriminálním potratům v době po třech měsících těhotenství, a kdyby bylo prováděno poněkud přísněji, nezabránilo by jim ani v počátcích těhotenství.

*F Fejfar*³⁷⁰ (vlastnoruční podpis)

Jak je z tohoto spíše soukromého názoru Františka Fejfara zjevné, v mnohém poměrně velmi přesně předpověděl další vývoj v této věci. Osobně se domnívám, že Fejfar, snad s výjimkou hrozby kriminálních potratů, víceméně vše přesně dopředu odhadl. Jeho předpověď se naplnila v populačních obtížích a nemožnosti dosídlit pohraničí, stejně jako v různých způsobech obcházení předpisů pro interrupci. Podobně realistické hodnocení bylo to, že budoucí interrupční komise budou muset v naprosté většině zákroky povolovat. Tato jasnozřivost a moudrost je pro mě velmi překvapivá. Stejně překvapivé je, že Fejfar, sám šéf významného státního úřadu, si dovilil být nepřimo kritický ke komunistům a v jistém smyslu nepřimo i k vývoji v Sovětském svazu. Sám Fejfar byl vedoucím Statistického úřadu od roku 1945 a zůstal jím i po únoru 1948 až do 50. let, i přes to, že velmi pravděpodobně nebyl komunistou.³⁷¹

Na druhé straně také František Fejfar chtěl pravděpodobně zůstat ve funkci a dělat dál kariéru. To je podle mého soudu vysvětlením, proč nakonec podepsal a odeslal závěry celé populační komise, byť s nimi osobně asi příliš nesouhlasil. Není také vyloučené, že v komisi byl pod jistým tlakem lidí, kteří byli komunistům více nakloněni ať už z přesvědčení, nebo z oportunistu. To mohl být případ náměstka ministra zdravotnictví prof. Lukáše i dalších. Tyto tendence by také potvrzovaly snahy spíše nadhodnocovat odhady počtu kriminálních potratů, které, jak se zdá, v první polovině 50. let nebyly zas až tak četné. Jedná se například o rozpor v odhadech uváděných ve zprávách populační komise. Pracovní skupina pro otázky zdravotnictví a péči o ženu a dítě (prof. Lukáš) odhadovala počet kriminálních potratů kolem 50 – 60 tisíc ročně. Celá komise v materiálu pro vládu a ÚV KSČ uvedla číslo 70 000.

³⁷⁰) Tamtéž.

³⁷¹) Dr. František Fejfar - 65 let života a 35 let práce pro statistiku, op. cit., s. 337 – 338.

3.5.9. Výzkum o rodičovství³⁷²

V diskusích o populačních otázkách a v jejich řešení a jednáních o tom nakolik liberalizovat zákon o potratu, bylo rozhodnuto udělat rozsáhlý výzkum o rodičovství. Výzkum byl zorganizován Státním úřadem statistickým a probíhal v roce 1956. V březnu bylo rozesláno 24 tisíc dotazníků krajským gynekologům, kteří měli zajistit jejich distribuci.³⁷³ Prakticky se šetření provádělo tak, že ženští lékaři se ptali žen v neformálním rozhovoru na různá témata a na základě těchto informací vyplňovali dotazníky. Výzkum tedy podle instrukcí ČSÚ měl probíhat tak, aby respondentky nevěděly, že jsou předmětem zkoumání. Ne vždy se to podařilo podle tohoto plánu realizovat, ale na řadě míst ano. Sběr dat proběhl během dubna a května 1956 a dotazníky měly být odeslány Statistickému úřadu do konce července. Přes mírné zpoždění se tento plán podařilo realizovat. Naopak méně úspěšně byla statistiky hodnocena návratnost dotazníků, neboť se vrátilo jen jedenáct tisíc dotazníků, tedy méně než polovina. Výzkum proběhl v celém Československu kromě košického kraje. Je také nutno poznamenat, že ze Slovenska pocházelo jen něco přes dva tisíce dotazníků, zbývajících téměř devět tisíc přišlo z českých krajů.³⁷⁴ V podstatě všechny písemné materiály týkající se tohoto výzkumu byly označeny jako důvěrné, z toho důvodu je také tento materiál deponován ve fondu Tajná spisovna vlády.

3.5.9.1. Obsah výzkumu

Pokud jde o to, co všechno bylo při tomto šetření zjišťováno, ukazují nám to dva prameny. Jednak je to dotazníkový formulář s otázkami, které byly kladeny ženám ve většině případů jejich ošetřujícími ženskými lékaři.³⁷⁵ Druhým, mnohem zajímavějším pramenem jsou výstupy výzkumu, které po zpracování Odborem obyvatelstva Státního úřadu statistického; byly publikovány v sérii 9 sešitů na různá témata výzkumu.³⁷⁶

³⁷²) V této kapitole čerpám z archivních pramenů, které jsou uloženy v Národním archivu ve fondu tajné spisovny československé vlády (NA 315/2 UPV – T).

³⁷³) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. Zpráva o výzkumu rodičovství prováděném ČSÚ v roce 1956.

³⁷⁴) Tamtéž.

³⁷⁵) Tamtéž. Vzor prázdného dotazníku a instruktážního listu pro výzkum o rodičovství v roce 1956.

³⁷⁶) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT.

Většina z devíti sešitů je skutečně na tomto místě. Bohužel v tomto kartonu chybí sešity č. 3 Velikost a příjem rodiny; č. 4 Jak bydlí naše rodiny a č. 7 Plodnost manželství a důvody proč rodiče nechťejí další děti.

První sešit pojednával o metodice výzkumu, velikosti vzorku a byly k němu přiloženy ukázky tajného dotazníku pro sběr dat a také kopie instruktážního dopisu krajským gynekologům.³⁷⁷

Druhý sešit, který byl výstupem výzkumu o rodičovství, je nadepsán „Žena a práce“. V tomto materiálu byly zpracovány otázky, které se týkaly zaměstnání žen, výše jejich příjmu a jejich podnětů pro zlepšení podmínek matek za účelem jejich motivace k přijímání dalších dětí.³⁷⁸

Třetí sešit se zabýval velikostí příjmy rodin a sešit čtvrtý byl nadepsán: „Jak bydlí naše rodiny“.

Pátý sešit je nazván „Plánování rodiny“ a pojednává o tom, kolik dětí si manželské páry plánovaly nebo přály před vstupem do manželství, kolik jich chtějí v současné době, a tyto plány jsou srovnávány s reálnou situací, která byla aktuální v době dotazníkového šetření.³⁷⁹

Z hlediska této práce považují za nejzajímavější šestý sešit, který pojednává o nechtěných těhotenstvích, o antikoncepci a o potratech.³⁸⁰ Z pochopitelných důvodů tedy tomuto materiálu věnuji více pozornosti. První kapitola sešitu mluví o nechtěných těhotenstvích a čísla ukazují, že podle očekávání roste procento nechtěných těhotenství v souvislosti s pořadím těhotenství.³⁸¹ V průvodním textu se mluví o tom, že v době výzkumu (není úplně zřejmé, zda v době sběru dat, či v době jejich zpracovávání v roce 1957) nebylo jasné, nakolik se přístup k interrupcím liberalizuje: „V době výzkumu byl ještě boj o koncepci nové úpravy. Úplná liberalizace? Nebo omezení? A jaká? Nebyly představy, jak velká část těhotenství je asi těhotenství nechtěných, aby bylo možno odhadnout, jaké populační důsledky by mělo úplné uvolnění umělého přerušování těhotenství.“³⁸² Výzkum také ukázal, že ženy v českých zemích označují těhotenství za nechtěné častěji než na Slovensku.³⁸³ Ve výzkumu se naopak nepotvrdilo, že svá těhotenství označují za nechtěná častěji ženy zaměstnané než ženy v domácnosti. Tuto skutečnost však statistikové přičítali částečně tomu, že ženy v domácnosti jsou častěji

³⁷⁷) Tamtéž. 1. sešit č. n27, z 3. 6. 1957.

³⁷⁸) Tamtéž. 2. sešit č. 28, z 13. 6. 1957.

³⁷⁹) Tamtéž. 5. sešit č. 62, z 4. 9. 1957.

³⁸⁰) Tamtéž. 6. sešit č. 91, z 28. 12. 1957.

³⁸¹) Tamtéž, s. 2. V případě prvního těhotenství bylo označeno za nechtěné jen 10%, v případě otěhotnění čtvrtého 56,5 % a u pátého a dalších těhotenství dokonce 76%.

³⁸²) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. 6. sešit č. 91, Nechtěná těhotenství, antikoncepce, potraty, z 28. 12. 1957, s. 2.

³⁸³) V Česku 28 %, na Slovensku 24,7%.

těhotné a mají více dětí, čímž jsou jejich těhotenství častěji třetí či další v pořadí, kde se procento nechtěných těhotenství značně zvyšuje.

Následující část textu popisuje odpovědi na otázku, zda by ženy v případě umožnění legálně své nechtěné těhotenství přerušit této možnosti využily. Toto byla velmi důležitá otázka, která sloužila k modelování odhadů, kolik žen bude po povolení interrupcí o tento zákrok žádat. Jak z výsledků odpovědí na tuto otázku vyplývá, v průměru celého Československa by o možnost legální interrupce žádalo téměř 39% žen, které své těhotenství označily za nechtěné. Přičemž zde však byl poměrně výrazný rozdíl mezi Českem a Slovenskem,³⁸⁴ mnohem výraznější než v případě nechtěných těhotenství. K výsledkům a číslům zpracovaným do tabulky na základě této otázky statistické říkají: „*Je úplně logické, že procento žen rozhodujících se pro interrupci, poroste s pořadím těhotenství, podobně jako tomu bylo u nechtěných těhotenství. Avšak podle našeho názoru poměrně nízká čísla vyjadřující vůli zbavit se těhotenství ukazují v souvislosti s dosti vysokými ukazateli nechtěných těhotenství na to, že otázka nebyla patrně zcela uspokojivě zodpovídána. Při zpracování dokonce jsme měli dojem, že někteří lékaři – podle svého založení a postoje k interrupci – zapisovali i odpovědi žen, případně vyjadřovali na věc svůj vlastní názor. I když to byla menšina takto vyplněných záznamů, nutno i na tuto okolnost upozornit.*“³⁸⁵ V svém souhrnu tedy pracovníci statistického úřadu upozorňují, že v době zákazu interrupcí odpovědělo mnoho žen, že by své nechtěné těhotenství případně řešily interrupcí, toto číslo bylo téměř 39% z těhotenství označených za nechtěná. Z této poznámky i z předchozí citace dobového pramene se zdá, že statistické si dobře uvědomovali své omezené možnosti při těchto odhadech. Podle všeho považovali následující kalkulaci spíše za minimalistickou variantu vývoje počtu interrupcí po jejich povolení. Zde tedy dám opět zaznít slovům samotných statistiků: „*Jaké by byly asi populační důsledky vyplývající ze dvou shora učiněných zjištění? Při průměrném počtu 265 000 narozených dětí ročně by na nechtěná těhotenství připadlo 73 700 takovýchto těhotenství. V případě, že by 39% žen požádalo o interrupci, znamenalo by to, že z uvedených 73 700 nechtěných těhotenství by se nenarodilo 28 700 dětí (...) Do jaké míry*

³⁸⁴) V Česku by legální interrupci v případě nechtěného těhotenství využilo 40, 4% žen, na Slovensku to bylo 30,7% z dotazovaných žen.

³⁸⁵) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. 6. sešit č. 91, Nechtěná těhotenství, antikoncepce, potraty, z 28. 12. 1957, s. 5.

*tento odhad odpovídá pravdě, bude možno zjistit za rok.(...)*³⁸⁶ Realita následujícího roku ukázala, že náznaky statistiků, že interrupcí bude ještě více, byly celkem realistické.³⁸⁷

Další obsáhlá část páté brožury s výstupy výzkumu o rodičovství pojednává o antikoncepci. V materiálu se opět na začátku praví, že bylo mnohokrát požadováno, aby před tím, než budou uvolněny umělé potraty, bylo masivněji rozšířeno užívání antikoncepce. Bylo dokonce navrhováno, aby k tomu byly zřízeny poradny pro mladé lidi. Prakticky však přes dlouhé řady slovních proklamací k většímu rozšíření antikoncepce až do pádu komunistického režimu nedošlo, byť v osmdesátých letech ji pravděpodobně používalo, více lidí než v roce 1956. Strach zadavatelů výzkumu, že ženy nebudou chtít na otázku o používání antikoncepce odpovídat, se ukázal neopodstatněný.³⁸⁸ První otázka týkající se antikoncepce byla, zda ženy znají antikoncepční praxi. Ve výstupech výzkumu se ukázalo, že naprostá většina žen tyto způsoby zná, a pouze 6% tvrdilo, že jde o věc jim neznámou.³⁸⁹ Statistikové však dodávají, že sem jsou započítány i případy, kdy ženy odpovídat nechtěly.³⁹⁰ Výsledky však, jak se zdá, byly zkresleny nepravdivými odpověďmi a studem odpovídat. Další otázka se týkala typu antikoncepce, který žena, resp. příslušný pár, používá. V odpovědích se ukázalo, že téměř 70 (68,4)% párů používalo přerušování soulože (coitus interruptus), další výrazná skupina využívala prezervativy (19,6%). Zbývající páry používaly kombinaci preservativu a coitu interruptu (3,8%), neplodné dny (4,8%) a jiné kombinace (3,4%).³⁹¹ Z hlediska sociálního zařazení manželů byly jisté rozdíly, v rodinách úřednických bylo častější používání prezervativů a metody neplodných dnů. Naopak u zemědělců byly tyto metody velmi řídké a procento užití coitu interruptu se blížilo 80%.³⁹²

³⁸⁶) Tamtéž, s. 6.

³⁸⁷) V roce 1958 bylo v Československu provedeno 49 035 umělých potratů. Srov.: [http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfebca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfebca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (27. 3. 2010).

³⁸⁸) Otázku v dotazníku zodpovědělo přes 74% žen.

³⁸⁹) V této znalosti byly opět zjevné rozdíly mezi oběma částmi státu. V Česku odpovědělo, že nezná metody antikoncepce 5% žen, na Slovensku se však jednalo o 12%.

³⁹⁰) Do této skupiny byly zahrnovány odpovědi typu: „*To je věc manžela. Záleží jak manžel.*“ apod.

³⁹¹) Je poměrně zajímavé, že v této věci byly odpovědi v Česku a na Slovensku v podstatě stejné, rozdíl 1–2 procentní body, který je zmiňován, je v mezích statistické chyby.

³⁹²) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. 6. sešit č. 91, Nechtěná těhotenství, antikoncepce, potraty, z 28. 12. 1957, s. 12.

Třetí skupina otázek, na jejichž základě byl vypracován citovaný materiál, se týká potratů (zde je nutno doplnit umělých či násilných, jak je zřejmé z kontextu). Autoři přiznávají, že zjištění počtu provedených interrupcí v situaci, kdy se jedná o kriminální delikt, patří k jednomu z nejhůře řešitelných úkolů statistiků a demografů.³⁹³ Je tedy pravděpodobné, že ne všechny ženy potrat přiznaly, navíc ženy bezdětné či neplodné dost možná také v důsledku kriminálního potratu v tomto výzkumu příliš nefigurovaly, neboť naprostá většina respondentek byly pacientky některého gynekologa, který byl pověřen sběrem dat. Potrat však přeci přiznalo 16% žen, přičemž jistým překvapením bylo, že na Slovensku se jednalo o 16,5 a v Česku o 16,2 procentního bodu.³⁹⁴ Z hlediska sociálního postavení žen, které prodělaly potrat, nebyly zjevné nějaké výrazné výkyvy a procento se pohybovalo v rodinách úřednických, dělnických i zemědělských kolem patnácti procent ženské populace. Pokud jde o věkové rozložení těchto žen, výrazné procento z těch, které přiznaly potrat, bylo starší třiceti, nebo i čtyřiceti let.

Tato část výzkumu tedy ukázala, jaké asi trendy lze očekávat po zavedení volného přístupu k legálním interrupcím. Zdá se, že realita od začátku roku 1958 ještě předčila očekávání. Jistou reakcí vlády pak bylo kromě jiného i zpřísnění prováděcích předpisů a zavedení poplatků v roce 1962,³⁹⁵ jak jsem o tom mluvil v právní části své práce.

Předposlední, osmý sešit nazvaný „Populační opatření dle představ našich žen“³⁹⁶ se snažil reflektovat návrhy a přání žen, které se zúčastnily výzkumu. Poslední sešit byl nadepsán „Výzkum z hlediska vzdělání žen“³⁹⁷

Takto byly tedy publikovány závěry „Výzkumu o rodičovství“, domnívám se však, vzhledem k tomu, že systematizované výstupy byly Státním úřadem statistickým vydány až koncem roku 1957, že zjištění z tohoto šetření neměla výraznější vliv na obsah zákona o umělém přerušení těhotenství. To je však jen moje domněnka; dokud nebudou dostupné

³⁹³) Je zde také zmíněno, že doporučenou retrospektivní metodu zde nebylo možno využít, protože naprostou většinu dotazníků vyplňovali ženští lékaři s ženami při prohlídkách apod.

³⁹⁴) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. 6. sešit č. 91, Nechtěná těhotenství, antikoncepce, potraty, z 28. 12. 1957, s. 15.

³⁹⁵) UZEL Radim: Czech and Slovak republics, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (edited by.): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1994, s. 56.

³⁹⁶) NA fond NA 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625, Složka 12/6.81.36/56 PT. 8. sešit č. 98, Populační opatření dle představ našich žen, z 30. 12. 1957.

³⁹⁷) Tamtéž, 9. sešit č. 99, Populační opatření dle představ našich žen, z 10. 1. 1958.

materiály z Ministerstva zdravotnictví, event. z Ministerstva spravedlnosti, nemůžeme toto tvrdit s jistotou.

3.6. Příprava zákona v letech 1956 – 1957.

Situace v Československu se odvíjela od toho, že naše země byla součástí sovětského bloku. Právě příklad potratového zákona nám ukazuje, že to, co se udělalo v Moskvě, se obratem muselo vykonat i v ostatní zemích socialistického bloku. Jestliže tedy v SSSR v roce 1955 znovu povolili provádět umělé potraty, obratem se také v této věci přizpůsobila i většina ostatních států východního bloku. Poměrně záhy to bylo Bulharsko,³⁹⁸ za nedlouho následované Polskem³⁹⁹ a Maďarskem,⁴⁰⁰ jak jsem výše uvedl.

V Československu se zákon o provádění umělých potratů připravoval již v roce 1956. Osnovu zákona připravovala zároveň dvě ministerstva, jednalo se o Ministerstvo spravedlnosti a Ministerstvo zdravotnictví. Ministrem zdravotnictví byl po celé období 1948 – 1968 předseda ČSL a katolický kněz Josef Plojhar. Když úředníci a odborníci na Ministerstvu zdravotnictví připravovali paragrafové znění zákona, do velké míry se inspirovali obdobnými zákony nedávno přijatými v SSSR, Bulharsku, Maďarsku a Polsku. Největší obavy měli úředníci a lékaři z toho, že jakmile se povolí provádět legálně umělé

³⁹⁸) Došlo k tomu poměrně jednoduchou novelizací § 135 trestního zákona z února 1956. Později k této věci byly vydány další prováděcí předpisy.

NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Bulharsku.

Resp.: MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 177.

³⁹⁹) Zákon z 27. 4. 1956 o podmínkách přípustnosti přerušování těhotenství.

NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Polsku.

Resp.: MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 177.

⁴⁰⁰) Výnos rady ministrů Maďarské lidové republiky č.j. 1047/z 3. 6. 1956.

NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, karton 13, invent. č. 1641 12, 27. zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál k revizi potratového zákona v Československu, popis zákonné úpravy v Maďarsku.

Resp.: MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, op. cit., s. 177.

potraty, strhne se lavina a počet žádostí bude velmi vysoký. Právě tyto obavy byly jedním z hlavních motivů, proč byl zákon o provádění umělých potratů z roku 1957 v Československu poměrně přísný, na rozdíl od jiných socialistických států. Komise, které měly posuzovat oprávněnost a závažnost žádostí o provedení tohoto zákroku, byly zavedeny právě jako jistá páka na zastavení případné geometrické řady žádostí. Zároveň se zákonem byla také vydána vyhláška Ministerstva zdravotnictví, která přesněji definovala podmínky vykonání tohoto zákroku a také obsahovala seznam zdravotnických indikací pro provedení umělého potratu. O obsahu a výboji těchto prováděcích předpisů jsem již mluvil výše, v právní části.

3.6.1. Průběh schvalování

Projednávání celé problematiky uvolnění podmínek pro provádění interrupcí úzce souviselo s populačními otázkami, kterými se tehdejší mocenské elity zabývaly. V poválečném období došlo k velkému nárůstu sňatečnosti a také věk snoubenců se snížil o 1–2 roky. Důsledkem toho byl nárůst porodnosti, který trval v českých zemích do roku 1953 a na Slovensku o něco déle.⁴⁰¹ Záhy však došlo k tomu, že se snižoval počet sňatků a od roku 1955 se také začal zvyšovat počet rozvodů. Dalším důvodem poklesu porodnosti bylo to, že do věku plodnosti dorůstaly populačně slabší ročníky narozené během let předválečné hospodářské krize.⁴⁰² K dalšímu výraznému poklesu natality došlo v roce 1958, čísla z roku 1959 uvádějí porodnost 1,113, což je, jak uvádí tento pramen, zhruba stav prosté reprodukce. V českých zemích toto číslo pokleslo až na 0,982, což by již dlouhodobě znamenalo úbytek obyvatelstva, na Slovensku byla porodnost vyšší a tím se celý stát držel na hranici prosté reprodukce. Zpráva uzavírá, že na základě těchto čísel bude nutno přehodnotit optimistickou prognózu doplnění počtu obyvatelstva Československa, který byl zásadním způsobem snížen odsunem Němců a části Maďarů v letech 1945 a 1946.⁴⁰³

Na základě obav z výraznějšího poklesu počtu obyvatelstva Československa a snad také již s vědomím, že zavedení volného přístupu k interrupcím po sovětském vzoru je jen

⁴⁰¹) NA fond: KSČ-ÚV-02/2 Sv. 314, aj. 400/2. Opatření vytvářející předpoklady pro vyšší populační vývoj, v části pojednávající o vývoji od roku 1945. Zpráva ze 4. 7. 1961, s. 11 – 12.

⁴⁰²) Tamtéž.

⁴⁰³) Tamtéž.

otázkou času, bylo rozhodnuto ustavit vládní komisi pro populační otázky. O ustavení této komise, které se pracovní začalo říkat „Populační komise“, nerozhodla vláda, ale ti, kteří měli skutečnou moc, tedy KSČ. Na zasedání politického byra ÚV KSČ 7. 5. 1956 se řešily kromě jiného právě populační otázky a bylo rozhodnuto ustavit tuto populační komisi, která měla vládě do 1. 10. 1956 předložit konkrétní návrhy na zlepšení populačního vývoje v Československu. Realizací tohoto usnesení vedení KSČ byl pověřen s. Kopecký – náměstek předsedy vlády. Komise poměrně rychle předložila své návrhy vládě, tam se však projednávání těchto materiálů neúměrně zdržovalo.

3.6.2. Návrh zákona o interrupcích

V první polovině roku 1957 tedy připravila ministerstva spravedlnosti a zdravotnictví osnovu zákona o „umělém přerušení těhotenství.“ Náměstek předsedy vlády a ministr spravedlnosti Václav Škoda⁴⁰⁴ osnovu projednal s Ministerstvem spravedlnosti a pak u náměstka předsedy vlády, Václava Kopeckého, na jehož návrh ji pak předložil 30. 7. 1957 k posouzení politickému byru ÚV KSČ. Politbyro s návrhem vyjádřilo souhlas a vydalo všeobecné směrnice k tomu, jak pravidla pro interrupce mají vypadat.⁴⁰⁵

„(...) Politické byro ÚV KSČ po projednání zprávy o úpravě umělého přerušení těhotenství:

I. Schvaluje tyto zásady o úpravě umělého přerušení těhotenství:

- 2. Těhotenství je možno přerušit jen se souhlasem těhotné a po jejím předchozím dovolení. Je-li těhotná žena zcela zbavena svéprávnosti nebo není-li schopna se vyjádřit, lze její těhotenství uměle přerušit souhlasí-li její zákonný zástupce. Těhotenství lze uměle přerušit jen v lůžkovém zdravotnickém zařízení.*
- 3. O umělém přerušení těhotenství rozhodne zdravotní komise na základě žádosti ženy.*

⁴⁰⁴) JUDr. Václav Škoda, politik KSČ. Byl poslancem Národního shromáždění za volební obvod 68 (České Budějovice.) Od 12. 12. 1954 do 30. 7. 1956 byl náměstkem předsedy vlády. Později byl jmenován ministrem spravedlnosti.

⁴⁰⁵) NA fond: KSČ-ÚV-02/2 Sv. 146, aj. 193/5. Připomínky II. oddělení ÚV KSČ k návrhu ministra spravedlnosti o úpravě umělého přerušení těhotenství projednávanému v politickém byru ÚV KSČ 30. 7. 1957.

4. *Povolení k přerušení těhotenství lze udělit jen ze zdravotních důvodů, nebo jiných důvodů hodných zvláštního zřetele.*
5. *Ten, kdo ženu svede, nebo jí pomáhá k tomu, aby
 - a) aby si těhotenství sama uměle přerušila
 - b) někoho požádá či někomu dovolí, aby těhotenství přerušil jiným než způsobem přípustným podle tohoto zákonabude potrestán pro trestný čin odnětím svobody až na dvě léta. Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, má li skutek uvedený v předchozím odstavci za následek těžkou újmu na zdraví ženy nebo její smrt.*
6. *Kdo se souhlasem těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství jinak než podle tohoto zákona, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na jeden rok až pět let. Odnětím svobody na tři až deset let bude pachatel potrestán
 - a) dopustí-li se činu uvedeného v předchozím odstavci výdělečně, nebo
 - b) má li skutek uvedený v předchozím odstavci za následek těžkou újmu na zdraví ženy nebo její smrt*
7. *Těhotná žena, která si své těhotenství sama uměle přeruší nebo někoho o to požádá nebo mu to dovolí, není trestána.*

II. Ukládá

- 1) *s. V. Škodovi, aby osnovu zákona o umělém přerušení těhotenství, vycházející ze zásad obsažených v usnesení, předložil k ústavnímu projednání.*
- 2) *s. J. Plojharovi, aby současně s předloženou osnovou zákona o umělém přerušení těhotenství k ústavnímu projednání předložil vládě prováděcí směrnice k tomuto zákonu spolu s návrhem opatření k úspěšnému zajištění provádění zákona.*
- 3) *Viz. příloha II.*

*Provede: s. V. Škoda
s. J. Plojhar*

*Na vědomí: s. V. Kopecký
s. O. Černík⁴⁰⁶*

⁴⁰⁶) NA fond: KSČ-ÚV-02/2 Sv. 146, aj. 193/5. Usnesení Politbyra k návrhu ministra spravedlnosti o úpravě umělého přerušení těhotenství projednávanému 30. 7. 1957.

3.6.3. Příprava zákona na Ministerstvu zdravotnictví

Pokud jde o samotnou přípravu paragrafového znění pozdějšího zákona 68/1957 Sb., je toho známo poměrně málo, neboť je dosud k dispozici jen velmi omezená pramenná základna.⁴⁰⁷ Budu tedy vycházet jen z této pramenné základny a v následujícím textu se omezím na to, co bylo projednáváno na nejvyšší úrovni Ministerstva zdravotnictví. Materiály z Ministerstva spravedlnosti jsou možná zachovány, ale bohužel se jedná o úplně nezpracovaný velký fond.⁴⁰⁸

Jak jsem již naznačil, otázka umělých potratů se velmi často řešila v souvislosti s populačními záležitostmi a se snahami vedení KSČ i československého státu o podporu vysoké porodnosti. Poměrně zajímavé je, že o uvolnění potratové legislativy bylo definitivně rozhodnuto během jarních měsíců roku 1956. (Zde bych jen připomenul, že od 14. do 26. 2. 1956 probíhal v Moskvě historický XX. sjezd KSSS, kde Nikita Sergejevič Chruščov odhalil některé Stalinovy zločiny a kriticky zhodnotil tzv. kult osobnosti.)⁴⁰⁹ Koncem roku 1955 (28. 11. – 22. 12.) se konala studijní cesta vedoucích pracovníků Ministerstva zdravotnictví do Sovětského svazu, cesty se mj. zúčastnil prof. Josef Lukáš, úřadující místopředseda vědecké rady Ministerstva zdravotnictví. Kromě řady jiných otázek a setkání se zápis o této studijní cestě krátce vyjadřuje také k otázce legalizace interrupcí, krátce před tím (23. 11. 1955) znovu zavedené v Sovětském svazu: „(...) *Krátce před příjezdem delegace schválilo presidium Nejvyššího sovětu SSSR významnou změnu zákona o zákazu potratů; jedním z hlavních cílů tohoto opatření je, aby se zamezilo škodlivým následkům, jež pro zdraví ženy by mělo neodborné přerušování těhotenství. Jsou přesvědčení, že při řádné osvětové práci proti abortům podaří se jim při propagaci*

⁴⁰⁷) Z fondů Ministerstva zdravotnictví je dosud badatelům k dispozici jen malá zpracovaná část fondů. Jsou to vesměs různé podklady, zpráva a zápisy z tzv. kolegia ministra. Na tomto každotýdenním zasedání vedení Ministerstva zdravotnictví se pravidelně scházel ministr J. Plojhar se svými náměstkyněmi a někdy i s některými vyššími úředníky. Na tomto kolegiu se většinou rozdělovaly úkoly jednotlivým náměstkyním resp. jejich úsekům. Tento orgán pak také schvaloval nejrůznější zprávy a rozhodnutí. Materiály z jednání tohoto orgánu v příslušném období tvoří fond: NA 314 MZd Zasedání kolegia ministra 1952 – 1968 (archivní pomůcka 1641).

⁴⁰⁸) Podle sdělení Dr. Šimánkové, která má v Národním archivu na starosti fondy Ministerstva spravedlnosti, není v současném stavu materiál přístupný a prakticky ani použitelný. Na tomto ministerstvu prý ani neexistovala spisovna a materiál, který byl předán NA, jsou listiny naskládané v krabicích bez jakéhokoliv systému.

⁴⁰⁹) Více k této otázce např.: VYKOUKAL Jiří, LITERA Bohuslav, TEJCHMAN Miroslav: Východ, vznik a rozpad sovětského bloku 1944-1989, op. cit., s. 304-305.

antikoncepčních prostředků a při zajištění lékařské péče při abortech, že bude nakonec abortů méně a dosáhne se příznivějších výsledků pro zdraví žen. V uvedeném nařízení je současně pamatováno na různé výhody pro matky v práci, při úpravě prac. doby a pokud jde o byty. Bude účelné podrobit u nás tento problém zkoumání ve zvláště k tomu určené komisi (...)“.⁴¹⁰ Tolik k této záležitosti pracovníci Ministerstva zdravotnictví bezprostředně po povolení potratů v Sovětském svazu.

Ještě v lednu 1956 se v jedné tajné zprávě o sňatečnosti a porodnosti,⁴¹¹ která byla projednána na kolegiu ministra zdravotnictví 2. 2. 1956 mluví o způsobech řešení snižující se natality. Jako jedno z řešení je navrhován „boj proti kriminálním potratům a předčasným porodům“. Tento materiál předkládal náměstek ministra MUDr. František Janouch. Tentýž náměstek dodal o necelého půl roku později na zasedání ministra návrh zákona o revizi potratového zákonodárství podle sovětského vzoru.⁴¹² Na základě tohoto materiálu, který byl projednán a schválen na kolegiu ministra 5. 7. 1957, se potom přistoupilo k přípravě paragrafového znění pozdějšího zákona 68/1957 Sb. Kromě toho začalo Ministerstvo zdravotnictví připravovat prováděcí vyhlášku k zákonu o umělém přerušení těhotenství. Tato vyhláška byla na Ministerstvu zdravotnictví projednávána v srpnu a září 1957⁴¹³ a byla poměrně obsáhlá, neboť obsahovala jmenový výčet diagnóz, které mohly být důvodem pro umělé ukončení těhotenství ze zdravotních důvodů.

⁴¹⁰) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro náměstka předsedy vlády Václava Kopeckého o pracovní cestě do SSSR. Zpráva je z 12. 3. 1956 a je označena jako důvěrná.

⁴¹¹) NA fond 314 MZd Zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, materiály z 5. (1956) zasedání kolegia ministra 2. 2. 1956. Zpráva o sňatečnosti a porodnosti z 27. 1. 1956 – Tajné!

⁴¹²) NA 314 fond MZd Zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, materiály z 13. (1956) zasedání kolegia ministra 5. 7. 1956. Materiál připravený v sekci vedené náměstkem Janouchem nadepsaný Revize potratů. Jednalo se o návrh, aby po vzoru SSSR, Maďarska, Polska a Bulharska bylo také povoleno provádět umělé potraty.

⁴¹³) NA fond 314 MZd Zasedání kolegia ministra 1952 – 1968, materiály z 37. (1957) zasedání kolegia ministra, návrh vyhlášky o provádění umělého přerušení těhotenství. 26. 9. 1957.

3.6.4. Diskuse v tisku

Na poměrně významnou změnu v Československé legislativě byli občané pomalu připravováni skrze média. Již 16. 12. 1956 přineslo Rudé právo⁴¹⁴ zprávu o tom, že ústavně právní výbor Národního shromáždění doporučil vládě, aby také Československo následovalo sovětský vzor a zrušilo trestnost umělého potratu.⁴¹⁵ Záhy potom se rozhořely diskuse na toto téma a začaly se také šířit fámy, že k legalizaci interrupcí podle sovětského vzoru již došlo.⁴¹⁶ Po více než půl roce se komunistické úřady rozhodly těmto fámám čelit a diskusi poněkud usměrňovat. Kromě toho si zřejmě komunistické vedení zjišťovalo postoje veřejnosti k možnosti legalizovat umělé potraty. V éře lidově demokratické Československé republiky samozřejmě neexistovaly nejrůznější agentury pro průzkum veřejného mínění, domnívám se však, že jednou z takových „agentur“ pro výzkum názorů obyvatelstva byla agenturní síť StB. Kromě toho si však komunistická moc zjišťovala názory občanů i jinými způsoby. V tomto případě se jednalo o několik článků v tisku a sledování reakcí na tyto texty. Všechny články vyšly v létě 1957, tedy v době, kdy už uvnitř vládnoucích elit bylo jasné, že k legalizaci potratů dojde, v podstatě se spíše přemýšlelo kdy a hlavně za jakých podmínek. Konkrétně se jednalo o článek v Literárních novinách v rubrice o společenských vztazích, který byl nadepsán „Pro zdraví žen.“⁴¹⁷ Článek začíná popisem situace, kdy žena, matka pěti dětí, zemře na následky potratu neodborně provedeného „andělíčkářkou“. Pak se poukazuje na to, jaké pokrokové zákony jsou v této oblasti v SSSR, a jako odstrašující případ se naopak uvádějí zákony v kapitalistických státech. Na konci článku je naznačeno možné řešení pro naši situaci, přičemž toto řešení v podstatě doslova tlumočilo směrnice politbyra ÚV KSČ, resp. osnovu zákona připravenou ministerstvy spravedlnosti a zdravotnictví. Jako reakce na tento text přišlo do redakce zhruba 150 dopisů, z nichž byly některé uveřejněny v dalších několika

⁴¹⁴) Rudé právo, 16. 11. 1956, roč. 37, Zpráva ČTK „Ze schůze ústavně právního výboru NS“. Článek referuje o diskusi nad novelizací trestního zákona 86/1950 Sb. Kromě jiného se také dotkla otázky dosavadního zákazu potratů:

„(...) Poslanci se v diskusi zabývali také podrobněji § 218 trestního zákona, který vládní návrh zákona ponechává v dosavadní úpravě, a usnesli se doporučit vládě, aby bylo uvažováno o zrušení trestnosti odnětí plodu a abychom i my přistoupili k obdobné úpravě, jakou zavedl SSSR. (...)“

⁴¹⁵) NA fond KSČ-ÚV- 02/2 Sv. 155, aj. 205/15. Zpráva o průběhu veřejné diskuse o zákonu o umělém přerušení těhotenství.

⁴¹⁶) Tamtéž.

⁴¹⁷) RADVANOVÁ Senta, NEKUSIL Jiří, NOVOTNÝ Oto: Pro zdraví žen (rubrika o společenských vztazích), in: Literární noviny č. 27, 6. 7. 1957, roč. 6.

číslech Literárních novin.⁴¹⁸ Zveřejněno bylo asi 10 dopisů čtenářů, přičemž převládaly ty, které se stavěly spíše za uvolnění pravidel pro umělé potraty. Zpráva pro politbyro uvádí, že zhruba polovina z nezveřejněných dopisů byla pro uvolnění zákazu potratů a polovina pro zachování stávajícího stavu, přičemž je pravdou, jak zpráva připomíná, že autory dopisů, byli vesměs lidé z intelektuálních a úřednických vrstev.⁴¹⁹ V dopisech také dala najevo svůj názor řada lékařů, přičemž asi polovina z nich byla pro uvolnění potratů a polovina pro zachování stávajícího stavu. V přibližně polovině dopisů psaných odpůrci legalizace umělých potratů měli být asi ze tří čtvrtin autory muži, jak uvádí výše citovaná zpráva. Tato zpráva se také následně vyjadřuje k tomu, jaký typ lidí psal dopisy proti legalizaci potratů:

„(...) Odpůrci úpravy, která by znamenala beztrestnost žen a popřípadě i uvolnění potratů, vesměs argumentovali tím, že počatý plod je člověk a že jeho odstranění je vražda. Z obsahu a stylu dopisů s tímto zaměřením je zřejmé, že jejich autory jsou konservativní lidé, žijící pod vlivem dávno překonaných biologických názorů na vznik vývoj člověka. Překvapuje pouze, že je mezi nimi řada akademicky vzdělaných (lékaři, právníci a absolventi filosofické fakulty). Pro reformu zákona naproti tomu jsou pokrokoví intelektuálové, mezi nimi na př. univ. Prof. Štefl z Brna a zaměstnanci OÚNZ z Kroměříže, pod vedením MUDr. Kvíze.“⁴²⁰

Kromě Literárních novin se těmito otázkami zabýval také časopis Vlasta na jaře roku 1957.⁴²¹ Dalším periodikem, které o této tematice psalo, byla Tvorba, vydávaná KSČ s podtitulem Týdeník pro kulturu a politiku. Tento týdeník přinesl v září 1957 text od Anny Hrubé, tajemnice výboru československých žen.⁴²²

Na Slovensku psal o této otázce jen Bratislavský večerník, taktéž v září 1957. V krátkém článku v tomto slovenském deníku byly zmíněny dalekosáhlé změny potratové legislativy v SSSR, Bulharsku, Maďarsku a Polsku. Dále pokračoval autor článku zmínkou o tom, že redakce se dozvěděla o přípravě podobného zákona na československém

⁴¹⁸) Literární noviny č. 31, 32, 33, 34, 35, 36 a 38, roč. 6, (ze srpna a září 1957).

⁴¹⁹) NA fond KSČ-ÚV- 02/2 Sv. 155, aj. 205/15. Zpráva o průběhu veřejné diskuse o zákonu o umělém přerušení těhotenství.

⁴²⁰) Tamtéž.

⁴²¹) Vlasta č. 38, článek „A láska nenarodí se?“, 19. 9. 1957.

⁴²²) V rubrice „Poznámky“.

Ministerstvu zdravotnictví a o přípravě změn trestního zákona v souvislosti s umělým potratem, které chystá Ministerstvo spravedlnosti.⁴²³

3.7. Přijetí zákona v Národním shromáždění v roce 1957

Návrh zákona o umělém přerušení těhotenství předložila Národnímu shromáždění československá vláda dne 11. 10. 1957. Pod návrhem zákona byli podepsáni náměstek předsedy vlády Viliam Široký a ministr spravedlnosti Dr. Václav Škoda. Ministr zdravotnictví Josef Plojhar, jehož ministerstvo bylo přitom spolu s rezortem spravedlnosti tím, kdo předlohu zákona a pak i paragrafovou verzi připravilo, pod návrhem vyšlým z vlády podepsán nebyl.⁴²⁴ Vládní návrh vyšel v parlamentním tisku č. 191 z 10. 1957.⁴²⁵ Vládní návrh textu zákona měl jen 9 paragrafů a stanovil, že umělý potrat se může provést, kromě dosud dovolených zdravotních indikací, „z jiných důvodů zvláštního zřetele hodných.“⁴²⁶ Zákon kromě toho stanovil, že žádost o potrat posoudí komise, která bude za tím účelem zřízena. V zákoně se také povolovalo provádět tyto zákroky jen v nemocnicích. Důležitou podmínkou bylo, že těhotná žena musí s interrupcí souhlasit a provedení bez jejího souhlasu zůstalo nadále trestným činem, přičemž pachateli hrozil trest až dva roky vězení, v těžších případech až pět let vězení. Žena, která si potrat navodila sama, zůstala beztrestná. V závěrečných a zrušovacích ustanoveních se rušil § 218 trestního zákona 86/1950 Sb. a stanovila se amnestie, resp. abolicie pro případy osob, které byly podle tohoto paragrafu trestního zákona stíhány event. odsouzeny. V jistém smyslu tedy platil zákon retroaktivně. (Celý text zákona, který byl schválen v původní vládní verzi, je v příloze 1).

Zajímavá je také důvodová zpráva. Poměrně dlouhý text začíná několika odstavci sebechvály, kde se lidově demokratický stát chlubí tím, co všechno pro matky udělal. Jsou

⁴²³) NA fond KSČ-ÚV- 02/2 Sv. 155, aj. 205/15. Zpráva o průběhu veřejné diskuse o zákonu o umělém přerušení těhotenství.

⁴²⁴) V této souvislosti bych připomněl lidové podání, které jsem kdesi zaslechl. Plojhar prý, aby nemusel návrh zákona podepsat, předstíral nemoc. Ať už to tehdy bylo jakkoliv, je faktem, že pod předlohou zveřejněnou v parlamentním tisku jsou podepsáni jen Fierlinger a Škoda. Pod zákonem, který po schválení v Národním shromáždění vyšel ve sbírce zákonů již stojí i „Plojhar v.r.“. Také na tuto otázku snad bude možno odpovědět po zpřístupnění fondů Ministerstva zdravotnictví.

⁴²⁵) http://www.psp.cz/eknih/1954ns/tisky/t0191_00.htm (28. 3. 2010).

⁴²⁶) § 3 pozdějšího zákona 68/1957 Sb. Tamtéž.

vypočítány preventivní zdravotní péče, jesle, mateřské školky a snižování daní pro zaměstnaného rodiče dítěte. Kromě toho se zmiňuje 4 měsíce trvající mateřská dovolená, kdy má žena nárok na 90% dosavadní čisté mzdy. Následuje poněkud účelové tvrzení, že snižování kojenecké a dětské úmrtnosti je důsledkem těchto opatření. Osobně se domnívám, že příčinou výraznějších úspěchů v léčbě byla především antibiotika, která se tehdy začínala používat. Dále jsou ženy oslavovány za to, že se zapojují do pracovního procesu – tato socialistická kliše asi ani nemá význam komentovat. Chvalořeč je zakončena tím, že díky těmto podmínkám jsou vytvořeny předpoklady pro rovnoměrný rozvoj populace (není však řečeno růst). Pak se již přechází k samotnému obsahu zákona: *„Tyto skutečnosti zároveň umožňují podstatně omezit počet potratů, k nimž dochází v důsledku dosud existujících přežitků minulosti a které způsobují značné škody na životě, zdraví a plodnosti žen a tím i růstu populace.“*⁴²⁷ Dále se již zdůvodňuje, proč je rušen zákaz interrupcí a rozhodnutí je přenášeno do velké míry na ženu. Opakuje se argument, který jsme již vícekrát slyšeli při snahách o legalizaci potratů ve 20. letech, tedy, že právní vědomí společnosti se údajně posunulo a umělý potrat není již vnímán jako něco špatného. Následuje tvrzení, že díky zlepšujícím se sociálním a kulturním podmínkám, výchově a osvětě je možno předcházet potratům jinak než zákazy. Z těchto důvodů je navrhováno upravit novým způsobem trestní odpovědnost a především zrušit trestní postih těhotné ženy za případný potrat. V textu důvodové zprávy doslova stálo: *„Zejména je možno zrušit trestní odpovědnost těhotných žen v přesvědčení, že naše pracující ženy budou rozhodovat o mateřství v souladu se zájmy společnosti a u vědomí, že mateřství a rodina je základem zdravého rozvoje národa.“*⁴²⁸ Dále se popisuje dosavadní stav, kdy podle § 218 trestního zákona 86/1950 Sb. dosud byly potraty povoleny pouze ze zdravotních indikací. Následuje zmínka o tom, že dosavadní postihy jsou neúčinné, neboť v roce 1956 bylo vyšetřováno 1320 případů nedovolených potratů. Zpráva pak uvádí, že počet žen, které byly léčeny na následky ilegálního potratu, byl vyšší než počet stíhaných případů. Dále jsou zopakovány hlavní principy navrhovaného zákona: rozšíření indikací i na sociální, potraty bude možno provádět jen nemocnicích, těhotné ženy zůstanou beztrestné, naopak přísné zůstanou postihy pro ilegální potratáře. Na konci důvodové zprávy se pak již jen vysvětluje, jak

⁴²⁷) Tamtéž.

⁴²⁸) Tamtéž.

vysoké náklady s sebou tento zákon ponese a z které kapitoly státního rozpočtu se zaplatí.⁴²⁹

3.7.1. Projednávání

Nejprve se návrh zákona dostal k jednání do výborů. 3. 12. 1956 o této předloze jednal Zdravotní výbor. Poslankyně Věra Štastná,⁴³⁰ která byla zpravodajkou, k tomuto návrhu zákona celou osnovu představila a zdravotní výbor o ní jednal. Tentýž den byl návrh ve zdravotním výboru schválen a beze změn postoupen Národnímu shromáždění ke schválení.⁴³¹

O dva dny později, 5. 12. 1956, jednal o tomto návrhu zákona ústavně právní výbor. Zpravodajem tohoto výboru byl poslanec Stanislav Chládek, který osnovu představil, a po údajné všeobecné i podrobné rozpravě byl návrh zákona také tímto výborem doporučen Národnímu shromáždění ke schválení v původním znění vládního návrhu.⁴³²

Dne 19. 12. 1957 se konala 23. plenární schůze Národního shromáždění, která měla na programu řadu bodů. Jako první bod proběhlo jednání o návrhu zahraničního výboru na přijetí „Prohlášení Národního shromáždění republiky Československé k Manifestu míru“ a tento manifest byl skutečně přijat.⁴³³

Jako druhý bod byl na pořadu jednání vládní návrh zákona o umělém přerušení těhotenství. Byla přednesena krátká společná zpráva zdravotního a ústavně právního výboru a potom byl návrh zákona představen zpravodajkou poslankyní V. Štastnou. Toto představení bylo spojeno s projevem poslankyně k celé záležitosti. Je nutno říct, že projev

⁴²⁹) Tamtéž.

⁴³⁰) Poslankyně KSC za volební obvod 138 (Hradec Králové). Dle: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/rejstrik/jmenny/s.htm> (28. 3. 2010).

⁴³¹) Zpráva zdravotního a ústavně právního výboru k návrhu zákona o Umělém přerušení těhotenství z 5. 12. 1956, dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/023schuz/prilohy/priloh02.htm>

⁴³²) Tamtéž.

⁴³³) Srov.: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/023schuz/s023001.htm>

byl účelový, velmi tvrdě poplatný komunistické ideologii a plný nepřesností a dost možná i záměrných lží.

Poslankyně Šťastná nejprve návrh zákona krátce představila, uvedla, že vládní návrh ruší ustanovení § 218 tr. zákona z roku 1950. Hned následovalo zdůvodnění jednou větou: „*Dosavadní zákonné opatření dnes již nevyhovuje, poněvadž nepomáhá řešit současný stav a nevychází z nových ekonomických a sociálních podmínek společnosti.*“⁴³⁴ V další části projevu pak paní poslankyně vypočítávala, co všechno lidově demokratický stát pro ženy udělal (1.143 jeslí, 6.313 mateřských škol, 2.091 družin mládeže, 5.342 školních kuchyní a 1.142 zemědělských útulků, které byly v provozu v roce 1956. Pak V. Šťastná zdůrazňovala, co vše stát zajišťuje, jak platí zdravotní péči i přídatky na děti. Teprve po tomto úvodu přešla k tomu, že i když v situaci socialistické výstavby jsou velké možnosti pro šťastné manželství, přece není ještě úplně vyřešen problém potratů. Následuje část, kde poslankyně operuje s čísly, získanými snad od tehdejšího Ministerstva zdravotnictví, která však úplně neodpovídají tomu, co uvádějí oficiální tabulky statického úřadu dnes. Poslankyně ve svém projevu uvádí počty potratů v uplynulých letech, ovšem bez rozlišení, zda jde o potraty spontánní, nebo umělé.⁴³⁵ Při srovnání s údaji ČSÚ je zřejmé, že velká část z tohoto oficiálního čísla jsou potraty spontánní, jejichž počet byl v letech 1953 – 1956 kolem 25 tisíc ročně.⁴³⁶ Kromě toho sem asi patří i indikované umělé potraty na základě zdravotních, resp. eugenických indikací.⁴³⁷ Součet počtu spontánních a indikovaných potratů neodpovídá počtům uváděným poslankyní Šťastnou, a to ani v případě, že bychom přičetli cca tisíc odsouzených za provádění potratů kriminálních. K tomu ještě Šťastná dodává, že kromě toho dochází ročně k řadě nevidovaných (zjevně spontánních) potratů, které jsou bez komplikací a žena po nich ani nevyhledává lékaře. Další údaje, které tato poslankyně za královehradecký kraj ve svém proslovu uváděla, jsou však také poněkud nepřesné, nebo dost možná účelové. Dává totiž do souvislosti zhruba

⁴³⁴) Tamtéž.

⁴³⁵) V letech 1953 30.566 potratů, 1954 33.285 potratů, v roce 1955 35.087 a roku 1956 34.386 potratů.

Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/023schuz/s023003.htm>

⁴³⁶) Tabulky ČSÚ jsou dostupné na:

[http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf8bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cf8bca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (5. 4. 2010).

⁴³⁷) Těchto bylo prováděno jen několik tisíc ročně: 1953 – 1.256; 1954 – 2.268 umělých potratů; 1955 – 2.430 případů; 1956 – 2.420.

Tamtéž.

tisíc případů lidí, kteří jsou ročně odsouzeni za tyto zákroky, s čísly, která před tím uvedla a kde se velmi pravděpodobně jedná hlavně o potraty spontánní. Z této nelogické kalkulace vyvozuje, že pokud je ročně evidováno cca 30 tisíc potratů a cca tisíc odsouzených za tento skutek, pak jsou postižena jen asi 3% pachatelů.⁴³⁸

Celá situace se snad poněkud vyjasní když připomenu výše zmíněnou, zprávu jedné z pracovních skupin vládní populační komise z roku 1956, která operuje s čísly za rok 1955.⁴³⁹ Když však srovnáme počty spontánních potratů před zavedením legálního potratu (v letech 1953 – 57) – cca 25 tisíc ročně – a po jeho zavedení – cca 18 tisíc ročně, zdá se, že poslankyně Šťastná i úředníci populační komise v roce 1956 mylně považovali velkou část spontánních potratů za uměle vyvolané a vydávající se za spontánní. Tento rozdíl asi 7 tisíc mohl však skutečně zahrnovat případy simulovaných spontánních potratů. Pokud se jedná o počty kriminálních potratů v polovině 50. let, zdá se, že odhady státních úředníků byly asi mírně podhodnocené. Jestliže se v roce 1955 provedlo asi 2,5 tisíce indikovaných potratů a k tomu snad cca 7 tisíc umělé vyvolaných kamuflovaných jako spontánní dostáváme se někam k zhruba 10 tisícům. Z pozdějších statistik však víme, že v prvním roce (1958), kdy bylo možné potraty provádět i z tzv. sociálních indikací, jich bylo provedeno 49 tisíc. Roční nárůst 40 tisíc lze vysvětlit tím, že všechny dosud kriminální potraty byly nyní provedeny legálně a také asi tím, že část žen tuto možnost využila právě proto, že se legálně nabízela. Je však otázka, zda se v druhém případě skutečně jednalo o 20 – 25 tisíc žen, nebo naopak úředníci skutečně v citované zprávě výrazně podhodnotili počty dosud kriminálních potratů, což se zdá také možné. V každém případě, je zjevné, že zde byla skupina minimálně 10 tisíc žen, které interrupci podstoupily teprve díky tomu, že byla legálně dostupná, a tato skupina rostla každý rok průměrně o cca

⁴³⁸) Nepřesnost tohoto vývodu v jitém smyslu naznačuje i další část jejího projevu, kde mluví o tom, že za 1. ČSR se provádělo podle odhadů 60 – 80 tisíc potratů ročně (příčemž z kontextu je zřejmé, že má na mysli potraty kriminální), a sama se vyjadřuje způsobem, skoro jako by se v její současnosti nic takového nedělo.

⁴³⁹) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komis předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

„(...) při dosti intenzivním boji proti potratářům. V roce 1955 bylo evidováno v ČSR 35. 87 potratů, z toho bylo lékařsky indikováno 2.133; z ostatních lze podle různých kritérií soudit, že bylo 25.000 uměle indikovaných, tedy kriminálních. Odhad zločinných přerušení, která zůstala utajena, musí počítat s nejméně 15 – 20 tisíci dalších potratů. Celkový roční odhad všech potratů v ČSR kolísá tudíž mezi 50 – 60 tisíci.“

8 tisíc žen. Tento nárůst probíhal až do roku 1962, kdy došlo k zpřísnění podmínek pro interrupce stanovených prováděcí vyhláškou.⁴⁴⁰

Nyní zpět k projevu zpravodajky Věry Šťastné v Národním shromáždění. Poslankyně v další části projevu zdůvodňovala beztrestnost ženy za vykonání umělého potratu a opak vysvětlovala jako relikv kapitalismu: „*Rovněž i trestní odpovědnost ženy za umělé přerušování těhotenství neodpovídá demokratickým zásadám skutečné rovnoprávnosti ženy s mužem a je škodlivým pozůstatkem názorů na postavení ženy ve vykořisťovatelských systémech.*“⁴⁴¹ Dále následuje klasické zdůvodňování legálního umožnění interrupcí, totiž poukazování na neúčinnost zákazů a na zdravotní následky ilegálních potratů. Šťastná pak mluvila o 40–50 ženách zemřelých ročně v důsledku kriminálních potratů, což činí asi trojnásobek počtu úmrtí při porodech.

Pak následuje podle mého mínění neproblematictější část projevu z hlediska pravdivosti. Je sice otázka, nakolik zpravodajka Šťastná měla k dispozici informace ze závěrů populační komise, ale zůstává faktem nepravdivost jejích vývodů, že potratový zákon nehraje zvláštní roli v růstu populace. Na straně druhé má zjevně pravdu, když mluví o tom, že v letech hospodářské krize 30. let počet umělých potratů výrazně vzrostl. Potom projev pokračoval popisem vývoje v Sovětském svazu a naznačením, jakým způsobem došlo k legalizaci interrupcí v Bulharsku, v Polsku a v Maďarsku.

V další části projevu Věra Šťastná opět připomněla hlavní zásady předkládaného návrhu zákona (sociální indikace, potraty jen v nemocnicích, úplná beztrestnost žen, postihy ilegálních potratářů). Pak je připomenuto, že nedochází k úplnému uvolnění interrupcí, což je zdůvodněno tím, že i odborně provedená interrupce je rizikem zvláště pro prvorodičku. Následuje druhý důvod, a sice populačního charakteru, že totiž právě dospívají slabé populační ročníky 1931 až 1935. Je poněkud zarážející, že poslankyně Šťastná nejprve tvrdila, že populační ohledy se zákonnou úpravou v podstatě nesouvisí a o tři odstavce dál přiznává, že populační vývoj je jednou z příčin omezení přístupu

⁴⁴⁰) Tabulky ČSÚ jsou dostupné na: [http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfcbca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls) (5. 4. 2010).

⁴⁴¹) Dle: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/023schuz/s023003.htm>

k interrupcím, zavedením institutu interrupční komise.⁴⁴² Další část proslovu osvětlila, jak by měla fungovat tzv. interrupční komise a její složení (přednosta přísl. OÚNZ, „*odborník pro porodní úsek a žena, která má důvěru širších vrstev žen*“).⁴⁴³ Bylo zde zdůrazněno, že úkolem komise je přesvědčit ženu v případě neodůvodněné žádosti, aby od úmyslu podstoupit interrupci upustila. Další úlohou komise měla být pomoc ženě při odstranění obtíží, které jsou příčinou žádosti o umělý potrat.⁴⁴⁴

Poslední část projevu poukazuje na to, že nová úprava zlepšuje situaci, kdy je nesprávně chápáno společenské postavení ženy, a je zdůrazněno, že ženy se zásadním způsobem podílejí na budování socialismu. Pak se poslankyně negativně vymezuje vůči západnímu tisku, který kriticky hodnotil zavedení liberálních právních norem pro provádění interrupcí ve státech střední a východní Evropy. Západní periodika tuto legalizaci měly údajně zdůvodňovat hospodářskými důvody. Tyto vývody západoevropských medií jsou odmítnuty a je naopak poukazováno na vysokou nezaměstnanost v kapitalistických státech. (Zde je především důležitá informace, že západní tisk tuto věc reflektoval a v něčem jistě kritizoval. Další práce na tomto tématu, tedy jistá sonda do západních médií by byla jistě zajímavá, já se jí však, vzhledem k malé dostupnosti pramenů, musím vyhnout.) Celý projev pak Věra Šťastná zakončila oslavou lidově demokratického zřízení ve státě a nekritickým chválením vládní předlohy včetně evidentně nepravdivého tvrzení o tom, jak pozitivní populační vliv zákon bude mít: „*Naše lidově demokratické zřízení zakotvuje takové zákony, které plně odpovídají potřebám a právnímu cítění naší společnosti. Důsledné plnění úkolů, které vyplynou z nového znění zákona o umělém přerušení těhotenství, povede nejen k dokonalejší ochraně zdraví žen, ale bude mít i příznivý vliv na populační vývoj v našem státě a na výchovu lidí.*

⁴⁴²) Tamtéž.

⁴⁴³) Tamtéž.

⁴⁴⁴) Nutno říci, že tento úmysl zákonodárce komise víceméně nerealizovaly, především asi proto, že k tomu neměly prostředky. To vedlo později k dílčím úpravám směrnic pro práci komisí. Popis vývoje prováděcích předpisů je na konci předcházející části o právním stavu.

Práce komisí a často i jejich existence byly mnohokrát a dlouhodobě kritizovány.

Např. PROKOPEC Jiří: Zkušenosti interrupčních komisí a současná prováděcí praxe zákona o umělém přerušení těhotenství, in: *Demografie*, roč. 5 (1963), č. 3, s. 242 – 247.

Resp. VOJTA Miroslav: Náměty k zlepšení činnosti interrupčních komisí, in: *Zprávy státní populační komise*, roč. 8. (1968), 1 č. 1, s. 17 – 20.

*Proto doporučuji jménem zdravotního a ústavně – právního výboru zákon ke schválení.“
(Potlesk.)“⁴⁴⁵*

Jako druhá se do rozpravy k tomuto zákonu přihlásila poslankyně MUDr. Vlasta Trpíková, dětská lékařka a poslankyně KSČ z okresu Hlučín. Poslankyně Trpíková v začátku projevu zdůraznila, že se jedná o zákon, o který má velký zájem široká veřejnost. Připomněla diskuse v tisku, které mnohdy pokračovaly i neformálně na pracovištích apod. Dále poslankyně vyzdvihla, že zákon byl připraven řadou odborníků. Hned potom staví tři klíčové otázky: *„Jaký vliv bude mít zákon na otázku populace? Jak se projeví na zdravotním stavu ženy? A zda se nám podaří změnit poměr matky k nevídanému dítěti?“*⁴⁴⁶ Dále následuje obsáhlá část projevu, kde vypočítává, co všechno vykonalo Československo pro populační přírůstek. Dále se V. Trpíková zamýšlí nad populační otázkou a uvádí, že se nedomnívá, že by nový zákon měl zásadnější populační následky, přičemž to však úplně nevyklučuje a volá po zlepšení výchovy a osvěty.

Dále se poslankyně zamýšlela nad vlivem interrupcí na zdraví žen a nad vztahy žen a mužů v souvislosti s rodičovstvím. Na jedné straně poukazuje na to, že ročně dosud umíralo kolem padesáti žen na následky kriminálních potratů, na straně druhé však připomíná, že i odborně provedená interrupce představuje velké riziko, zvláště nebezpečí další neplodnosti pro ženy poprvé těhotné. Pak zaznívá tradiční výtka, že např. v diskusi v Literárních novinách se proti legálním interrupcím vyjadřovali hlavně muži. Dále však již poměrně realisticky konstatuje, že mnohdy je problémem nezájem otců o rodiny a jejich bezohlednost v chování vůči ženám. V této souvislosti nabádá k výchově mladých mužů v tomto směru. K třetí otázce, tedy vztahu matky k nevídanému dítěti, se vyjadřuje opět relativně rozumně. Odmítá návrhy některých poslanců, které zazněly v jiné souvislosti, aby byly rozšiřovány dětské domovy. Naopak spíše nabádá k podpoře rodin. V závěru své řeči pak návrh zákona chválí, ale vybízí k výchově dalších generací k spořádanému rodinnému životu: *„Shora uvedený zákon, jenž budeme schvalovat, je dobrým opatřením a je s očekáváním přijímán v naší široké veřejnosti. Bylo by chybou se však domnívat, že tím je celý tento ožehavý problém vyřešen. Ruku v ruce se správným prováděním zákona musí jít i výchova našich občanů. Musíme v plné šíři usilovat o to, aby všechna manželství, a zejména mladá manželství, vyústovala v socialistickou rodinu, založenou na vzájemné*

⁴⁴⁵) Dostupné na: <http://www.psp.cz/eknih/1954ns/stenprot/023schuz/s023004.htm>

⁴⁴⁶) Tamtéž.

úctě mezi manželi, na vzájemné rovnoprávnosti, na zdravé, nesobecké lásce k dětem, na zdravém vzájemném poměru ve vnitřním životě.

Tak je třeba chápat celý problém i smysl tohoto zákona. Výchova nového člověka je obtížná věc. Tak je třeba, aby spisovatelé, básníci příslušnou literaturou, pedagogové výchovou a lékaři zkušenou radou pomáhali vytvářet správný názor na pohlavní život, aby láska, tento velký a krásný cit přinášel radost a štěstí nám i našim budoucím generacím. (Potlesk.)“⁴⁴⁷

Jako třetí a poslední v rozpravě před hlasováním promluvil poslanec KSČ za karlovarský kraj Zdeněk Kalaš. Tento poslanec celou diskusi představil poněkud zjednodušujícím způsobem. Na začátku připomněl, že se jedná o závažnou otázku, na jejíž vyřešení čekají hlavně ženy, kterým prý po staletí bylo pod sankcemi upíráno právo rozhodovat o svém mateřství. Dále poslanec připomněl, že živá diskuse na toto téma trvá již více než sto let. V poslední části projevu se již snížil spíše k účelové propagandě, když tvrdil, že za zotročováním žen skrze mateřství stojí feudalismus a kapitalismus: „*V čele tohoto boje za beztrestnost potratu byla vždy dělnická třída, která v tomto řešení spatřovala zrovnoprávnění a zlepšení sociálního postavení žen v podmínkách kapitalistického vykořisťování. Nepřekvapuje proto ta okolnost, že i v Československu po prvé světové válce v čele boje za beztrestnost žen za umělé přerušování těhotenství stála Komunistická strana Československa, která odhalovala příčiny sociální bídy dělnických a venkovských žen.*

Odpor vůči tomuto řešení je překonán již tím, pohlédneme-li letmo do historie práva, jež nás přesvědčuje o tom, že odstranění lidského plodu nebylo v dějinném vývoji pokládáno za neslučitelné s existujícími morálními principy a že tedy trestání žen za potraty není výrazem nějakého přirozeného, věčně platného morálního zákona. Ovlivňujícím činitelem byly hospodářské podmínky, v nichž lidé žili, a setkáváme se s potraty i u kulturně vyspělých národů – jako byli Řekové a Římané – u nichž byly velmi rozšířeny.

Zvrat nastal až v době rozkladu otrokářského řádu, kdy na jeho troskách se začal rodit feudalismus. Moc a blahobyt feudálů závisely jedině na prudkém růstu počtu laciných

⁴⁴⁷) Tamtéž.

*pracovních sil. Protože tento požadavek byl v rozporu se životními zájmy i mravním a právním cítěním nevolníků, byly ustanoveny nejkrutější fyzické tresty za umělé přerušování těhotenství. Potupný názor na úlohu ženy jako pouhého rodičského aparátu pak trval i v kapitalismu. Prostě tak, jak to buržoasie potřebovala, byly hlášány sankce a teorie.*⁴⁴⁸

V poslední části proslovu pak poslanec Kalaš kladl důraz na význam práce interrupčních komisí a jejich zodpovědnost. Tento akcent na práci komisí a zvláště „zkušených žen“ v nich v parlamentu zazněl vícekrát. Prakticky, jak se později ukázalo, zůstalo u přání, neboť komise neměla žádné nástroje, jak ženám pomoci. Tento stav pak vedl k tomu, že komise velkou část žádostí o interrupce schvalovaly a v případě zamítnutí vyvolávalo jejich rozhodnutí negativní emoce. Proto byly práce komisí a mnohdy i institut komise jako takové po celou dobu platnosti zákona 68/1957 Sb. (1958 - 1986) kritizovány.

Po těchto třech projevech vyzval předsedající parlamentní schůze zpravodajku poslankyni Šťastnou k doslovu. Zpravodajka se této možnosti vzdala a předsedající, místopředseda Národního shromáždění Josef Valo vyzval k podání případných námitek a event. pozměňovacích návrhů, což nikdo z poslanců neučinil. Hned po tom následovalo hlasování, zákon byl schválen jednomyslně ve znění vládní předlohy.

Je velmi zajímavé, že ani poslanci ČSL, v podstatě konfesní strany, nijak neprotestovali, neodešli, nezdrželi se hlasování apod. V této reakci byl velký rozdíl při pojednávání podobného zákona v NDR v roce 1972. Tehdy se východoněmecká CDU (Ost) postavila proti a prameny uvádějí, že to bylo poprvé a naposledy, kdy poslanci CDU Ost v tzv. Volkskamer hlasovali proti předloze a proti vládnoucí SED. Na ospravedlnění československých poslanců ČSL a snad i dalších je nutno uvést, že toto bylo v 50. letech v naprosto odlišné společenské atmosféře a zhruba rok po potlačení Maďarského povstání. Jako druhý důvod bych uvedl, že si lidé, kteří s návrhem nesouhlasili, asi úplně neuvědomovali, jak veliké důsledky tato legalizace interrupcí přinese. Třetím z důvodů snad mohlo být i to, že jedním z předkladatelů byl předseda ČSL a ministr zdravotnictví Josef Plojhar.

⁴⁴⁸) Tamtéž.

3.8. Další aktéři

3.8.1. Postoj církve

Na základě dostupných pramenů se zdá, že katolická církev,⁴⁴⁹ a velmi pravděpodobně ani ostatní církve, se v roce 1957 k přípravě ani ke schválení interrupčního zákona oficiálně nevyjádřily.⁴⁵⁰ Tento stav má jistě více důvodů. Je zřejmé, že v době, kdy v podstatě všichni biskupové byli v internaci nebo ve vězení, byla církev výrazně ochromena. Hlavní slovo v domácí církvi mělo Mírové hnutí katolického duchovenstva (MHKD), v jehož čele stál hlavní představitel kolaborace s komunistickým režimem Josef Plojhar. Kapitulní vikáři a pět biskupů,⁴⁵¹ kteří směli řídit diecéze, byli nuceni jednat podle přání státu a MHKD, tedy často přímo podle J. Plojhara, který byl předsedou MHKD. Je logické, že předseda ČSL a dlouholetý ministr zdravotnictví J. Plojhar, který byl sám předkladatelem zákona, neměl jakýkoliv zájem o nějaké negativní reakce. Ve stejný den (19. 12. 1957), kdy Národní shromáždění tento zákon schválilo, se konala velká mírová schůze kněží z celé republiky pod vedením MHKD a samotného J. Plojhara. Je otázkou, zda tato shoda data byla náhodou, či něčím záměrem. Na schůzi se zúčastnila velká část katolických kněží, kteří působili ve veřejné duchovní správě. Přítomni byli i dva slovenští biskupové A. Lazík a R. Pobožný.⁴⁵² Schůze vydala prohlášení, kde se přihlásila k budování světového míru apod.⁴⁵³

Pokud jde o církve v exilu, ta žila v té době také poněkud jinými problémy. Z exilových časopisů je patrné, že se zaměřovaly především na informace, které se jim podařilo dostat z domova, a psaly o tom, koho komunisté zavřeli atd. Například časopis vydávaný jezuitou Nový život kromě těchto zpráv z domova otiskoval zprávy kněží

⁴⁴⁹) Reakce jsem hledal v domácím katolickém tisku (Katolické noviny, Lidová demokracie) i v některých exilových časopisech (Nový život, Vinculum – exilový časopis pro kněze, CM věstník vycházející v Londýně).

⁴⁵⁰) Je možné, že určitý komentář ke zprávě o legalizaci interrupcí snad mohl zaznít v českém vysílání Radia Vatican. Problém je s dostupností tohoto eventuálního pramene. Podle emailu, který jsem na základě svého dotazu dostal od P. Milana Glasera SJ, současného ředitele české sekce vatikánského rozhlasu jsou materiály s texty, které byly v minulosti odvysílány umístěny v krabicích v kancelářích české sekce Radia Vatican v Římě.

⁴⁵¹) V Čechách směl veřejně působit jen pomocný biskup v Praze Antonín Eltschkner, diecézi však řídil kapitulní vikář A. Stehlík. Na Slovensku byli v roce 1957 v úřadu 4 biskupové. Srov.:

BALÍK Stanislav, HANUŠ Jiří: Katolická církev v Československu 1945–1989, Brno, CDK, 2007, s. 109.

⁴⁵²) Katolické noviny, rok 1958, č. 1, 1. 1. 1958.

⁴⁵³) Lidová demokracie, rok 1957, č. 305, 20. 12. 1957.

z různých misijních zemí. Zajímavý článek o své práci v Japonsku kupříkladu publikoval v roce 1957 v tomto časopise P. Ludvík Armbruster.

Zdá se, že domácí ani exilová církev si plně neuvědomovala, jak fatální důsledky bude legalizace interrupcí mít. Katolická církev v DDR se mírně kriticky vyjádřila, když tam byly, byť omezeně, umožněny interrupce v roce 1965. Naopak v roce 1972, jak jsem o tom již psal, se církve v DDR poměrně hlasitě ozvaly proti úplnému uvolnění potratové legislativy. Podobný zákon jako v roce 1972 v DDR byl přijat koncem roku 1986 také v Československu a nutno přiznat, že legální církev v čele s Františkem kardinálem Tomáškem nijak veřejně neprotestovala oficiální formou (např. pastýřského listu). Musíme ale dodat, že kardinál F. Tomášek v této věci zaslal protestní dopis na předsednictvo vlády a dostalo se mu arogantní odpovědi. Tomáškův dopis byl publikován v tehdy nejrozšířenějším katolickém samizdatu Informace o církvi. V samizdatu také vyšel sborník,⁴⁵⁴ který obsahoval Tomáškův dopis, arogantní odpověď předsednictva vlády i příspěvky některých dalších autorů. Je také pravdou, že vesměs věřící občané proti této liberalizaci organizovali v roce 1986 petice,⁴⁵⁵ a StB měla o tuto akci velký zájem.

3.8.2. Josef Plojhar

O tomto muži, který byl hlavním představitelem a symbolem kolaborace malé části katolické církve s komunistickým režimem, existuje mnoho pověstí a nejrůznějších informací předávaných ústním podáním. Bohužel však o jeho osobě a činnosti neexistuje, pokud je mi známo, žádná historická studie či odborný článek.

Tento stav má myslím minimálně dva důvody. Jedním z nich bude, že je zajímavější a přitažlivější věnovat se hrdinům než zrádcům. Druhým důvodem bude asi problém, na který jsem narazil i já při přípravě této práce, totiž nedostatek pramenné základy. Kromě slovníkových hesel⁴⁵⁶ existují o Josefu Plojharovi dvě diplomové práce, obě však jsou právě také limitovány tímto problémem. První práci napsal Antonín Šotola

⁴⁵⁴) Právo na život, soubor ohlasů na liberalizaci zákona o umělém přerušení těhotenství v ČSSR, Praha, Duch a život, 1988, (samizdat).

⁴⁵⁵) Na Slovensku petici organizoval Ján Čarnogurský a v Praze Marie Kaplanová.

⁴⁵⁶) PEHR Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky, Praha, Akropolis, 2007, s. 198.

HANUŠ Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století, Brno, CDK, 2005, s. 120.

TOMEŠ Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, díl II., Praha, Litomyšl, Paseka 1999. s. 590.

na KTF UK v roce 2004 a zabývá se životem J. Plojgara do roku 1946.⁴⁵⁷ Druhou práci napsal Roman Elner na Pedagogické fakultě UK a jejím tématem je život a především politická činnost J. Plojgara po roce 1945.⁴⁵⁸ Roman Elner ve své práci čerpá z menší části fondů Ministerstva zdravotnictví, které jsou přístupné a pak z řady pramenů nejrůznější provenience (Archiv ministerstva vnitra, Archiv KDU-ČSL, knihy pamětí, Plojgarovy knihy a články nebo vzpomínky pamětníků). O otázce potratového zákona se Elner krátce zmiňuje ve své práci v několika odstavcích a uvádí základní informace o této problematice. Je otázka, nakolik je pravdivé ústní podání o tom, že Plojgar předlohu zákona nepodepsal a raději se vydával za nemocného, jak jsem to zmínil v části o schvalování potratového zákona. Vzhledem k tomu, že jeho jméno na předloze v parlamentním tisku skutečně chybí, není tato teorie úplně vyloučená. Přesto je však zjevným faktem, že zákon vyšly ve sbírce i několik prováděcích předpisů podepsal. Kromě řady negativních svědectví a informací ho někteří hodnotí přece jen poněkud příznivěji.⁴⁵⁹ Tedy také posouzení činnosti tohoto nejdéle sloužícího ministra v našich dějinách ještě čeká na své zpracování.

I přes řadu neznámých skutečností je však jasné, že zavedení zákona o interrupcích mělo velký negativní vliv na společnost v Československu. Jsou to zásadní důsledky populační, neboť od roku 1957 do dnešní doby bylo provedeno již více než 3 miliony umělých potratů. Dále je poměrně zřejmou skutečností, že legalizování zabíjení několika desítek tisíc dětí ročně muselo mít vliv na hodnoty, postoje a morální úroveň celé společnosti. Je to věc, o které se dosud příliš nemluvilo, byť někteří umělci na problém poukázali.⁴⁶⁰ Kromě toho je zde další problém, o kterém se dnes začíná zvolna mluvit, tzv. postabortivní syndrom, tedy především psychické zranění množství žen, které tento zákrok prodělaly.

⁴⁵⁷) ŠOTOLA Antonín: P. Josef Plojgar, život do roku 1946, diplomová práce obhájená na katedře KTF UK v roce 2004.

⁴⁵⁸) ELNER Roman: P. Josef Plojgar a jeho politické působení v letech 1945-1981, diplomová práce obhájená na katedře dějin didaktiky dějepisu Pedf. UK v roce 2007.

⁴⁵⁹) Paměti Gustava Čejky, příloha, in: NOVOTNÝ Vojtěch: Katolická teologická fakulta 1939 – 1990, op. cit., s. 456.

⁴⁶⁰) V této souvislosti mě napadá film „Džusový román“, který patří k prvním známějším snímkům dnes slavného režiséra Fera Feniče. Film byl natočen v roce 1984, do kin však směl až v roce 1989.

Dle: <http://www.csfd.cz/film/2619-dzusovy-roman/>

Dále je to píseň Heleny Vondráčkové „Vymeťte dům do všech koutů“, ve které podle některých interpretací nepřímou naráží na tyto otázky, které se snad dotýkaly i jí osobně.

4. Závěr

Na konci této diplomové práce, ve které jsem se pokusil popsat, jak bylo v naší zemi legalizováno zabíjení nenarozených dětí, bych rád shrnul její výsledky. Chci předeslat, že kvůli omezené pramenné základně jsem se více zaměřil na zasazení celé problematiky do širších kontextů. Je to jednak kontext mezinárodní, tedy především popis situace v dalších socialistických státech, především v Sovětském svazu. Další souvislost, které jsem věnoval hodně pozornosti, byly problémy populačního vývoje v poválečném Československu. Této záležitosti jsem se věnoval ze dvou důvodů. Předně to byly prameny, které jsem měl k dispozici, a jež o tomto problému hojně mluví. Druhým důvodem byla skutečnost, že právě souvislost s populační situací byla nejvíce skloňována v dlouhých a komplikovaných diskusích před přijetím zákona o „umělém přerušení těhotenství“.

Ve dvou exkurzech, které jsem zahrnul do širšího úvodu, jsem zaměřil svou pozornost tomu, jak se na otázku umělého potratu dívají katolická morální teologie a kanonické právo. V obou případech jsem se omezil na kladené důrazy a eventuelní posuny pohledů ve 20. století. Jak se dalo očekávat, došel jsem k závěru, že ani katolická morální teologie ani kanonické právo neprodělaly výraznější posun náhledů. Učitelství úřad katolické církve i v podstatě všichni morální teologové vnímají tento skutek jako velmi závažný hřích a ve své podstatě vraždu nenarozeného dítěte. Jisté drobné nuance je možno v teologické reflexi vidět v postoji ke krajním případům, především k umělému potratu v případě reálného ohrožení života matky pokračujícím těhotenstvím.

Kanonické právo vnímalo a nadále vnímá provedení umělého potratu jako těžký zločin, který řeší jako trestný čin. V otázce této skutkové podstaty nedošlo k významnější změně ani vydáním nového Kodexu kanonického práva v roce 1983, který nahradil předchozí CIC 1917. Podobně jako v morálně teologické reflexi, vyskytují se jisté drobné rozdíly jen mezi komentátory zákona, například v otázce, na jak velký okruh spolupracovníků při interrupci se vztahují sankce, které jsou k příslušným kánonům připojeny.

V první části své práce jsem na základě textu zákonů a odborné literatury, především učebnic právních dějin, popsal, jak byla otázka umělého potratu řešena v zákonech, které na území dnešní ČR platily během 20. století. Do roku 1957 tuto problematiku ošetřovalo trestní právo. Před rokem 1950 to byl rakouský trestní zákon, v letech 1950 – 1961 trestní kodex z roku 1950. Na konci roku 1957 byl přijat zákon č. 68/1957 Sb. o umělém přerušení těhotenství, který platil do konce roku 1986 a byl pouze jednou nepřímo novelizován dodnes platným trestním zákonem č. 140/1961 Sb., do kterého byl zahrnut zákaz interrupcí prováděných jinak než podle výše zmíněného zákona. Naopak velmi komplikovaný byl vývoj prováděcích předpisů, které byly celkem sedmkrát novelizovány. Od prvního ledna 1987 pak platil nový zákon (č. 66/1986 Sb. o umělém přerušení těhotenství), který znamenal zrušení tzv. interrupčních komisí a úplné uvolnění umělých potratů do konce 12. týdne těhotenství. Otázky spojené se vznikem, uplatňováním a novelizací tohoto zákona jsou již otázkami pro další badatele.

Jako třetí část jsem zařadil klíčovou historickou kapitolu. Nejprve jsem popsal tři pokusy o povolení interrupcí, které proběhly v Československu ve 20. letech. Byly to dva návrhy (1920 a 1922) anarchokomunistických a antiklerikálních poslanců, kteří byli členy socialistické strany. Třetí poslanecký návrh, od německých sociálních demokratů, podaný v roce 1925. Ani jeden z těchto návrhů, které jsem popsal na základě digitalizovaného archivu Poslanecké sněmovny, nebyl schválen. V další části jsem popsal vývoj otázky umělých potratů v sovětském Rusku a Sovětském svazu. Tuto část jsem vypracoval na základě zahraniční literatury, i když jsem si byl vědom jistých limitů tohoto pramene. Taktéž na základě především německé literatury jsem připravil kapitolu o interrupcích v dalších socialistických státech. Následuje část je již vypracovaná na základě archivního materiálu československé provenience. Vzhledem k nepřístupnosti klíčových pramenů (fondy ministerstev zdravotnictví a spravedlnosti) jsem musel svou pozornost zaměřit na práci Státní populační komise, která byla ustavena v létě 1956 k nalezení řešení nepříznivého populačního vývoje v Československu. Tato komise i politické elity byly v jistém dilematu, na jedné straně chtěly po vzoru SSSR povolit interrupce, na straně druhé si uvědomovaly, že to bude mít negativní důsledky pro populační vývoj v Československu. Na základě tohoto dilematu probíhaly poměrně rozsáhlé diskuse především o tom, jak široké má být uvolnění předpisů pro provádění umělých potratů. Část z těchto diskusí jsem zpracoval na základě materiálů zmíněné komise. Samotný průběh přípravy osnovy zákona

jsem popsal, nakolik to bylo možné, na základě mně dostupných materiálů. Je však nutno přiznat, že některé další materiály k těmto otázkám by se možná daly nalézt při hlubším studiu ve fondech předsednictva vlády, snad i ve fondech jiných ministerstev než dvou zmíněných a ve fondech KSČ. Krátce jsem se také zmínil o diskusích v dobovém tisku, resp. o dopisech, které došly do redakcí periodik, které se otázce legalizace interrupcí věnovaly. Zdá se, že politické elity v době, kdy neexistovaly výzkumy veřejného mínění, využívaly analýzy dopisových reakcí čtenářů periodik pro zjištění názorů veřejnosti na tyto, a dost možná i na jiné, otázky. Na konci této části jsem pak zdokumentoval průběh schválení zákona v Národním shromáždění 19. 12. 1957.

Nutno také připomenout argumentaci zastánců legálních interrupcí, kteří od první legalizace v roce 1920 v sovětském Rusku tvrdili, že nelegální potraty jsou nebezpečné pro zdraví a mnohdy i život žen. Naopak interrupce prováděné legálně ve zdravotnických zařízeních budou údajně bezpečné, či výrazně bezpečnější. Osobně se domnívám, že tento argument je platný jen v malé míře. Rizika negativních následků interrupce se podle mého mínění snížila především tím, že se po druhé světové válce začala používat antibiotika, která výrazně napomohla při léčení různých zánětů apod. Druhým technickým „vylepšením“ zákroku bylo zavedení tzv. „miniinterrupcí“, tedy potratů odsátím dítěte v raném stádiu těhotenství; tento způsob byl však u nás rozšířena až od 80. let, do té doby se prováděly rizikovější kyretáže. Argument, že zákrok provedený lékařem je bezpečnější, snad mohl platit v minulosti v některých venkovských oblastech, kde tyto zákroky pravděpodobně prováděly porodní asistentky a někdy snad i další osoby. Domnívám se však, že ve městech, kde velkou část kriminálních potratů prováděli gynekologové ve svých ordinacích po skončení řádné pracovní doby, se legalizací rizikovost zákroků v podstatě nijak nezměnila. V této diskusi by snad byl pádnější argument používaný komunisty a socialisty. Tito tvrdili, že chudší ženy, které nemají na zaplacení kriminálního potratu u lékaře, se uchylují k tzv. andělíčkářkám, kde asi rizika mohla být skutečně vyšší.

Na konci práce se krátce dotýkám eventuálních reakcí církve, které však, jak se zdá, v Československu víceméně žádné nebyly. V krátké poznámce se také zmiňuji o podílu ministra Josefa Plojgara, přičemž musím opět konstatovat, že vzhledem k nedostupnosti pramenů je bližší popis jeho úlohy velmi ztížen.

Na závěr je tedy možno říct, že v Československu, na rozdíl od některých jiných států východního bloku, probíhala poměrně dlouhá diskuse, nakolik uvolnit předpisy pro umělé potraty. Nakonec bylo rozhodnuto pro povolení s jistým omezením. Tímto omezujícím faktorem se měly stát tzv. interrupční komise, které byt většinou zákrok povolily, mohly být nástrojem k výraznějšímu omezení počtu umělých potratů. Další zajímavou skutečností, je, že i přes to, jak se od počátku diskusí o interrupcích doporučovalo předcházet jim širokým rozšířením antikoncepce, k tomuto rozšíření nikdy nedošlo. Důsledkem toho byl stav, kdy se ve většině socialistických států z interrupce stal jeden z nejčastějších nástrojů regulace porodnosti. Zůstává otázkou, zda malá rozšířenost antikoncepčních metod byla jen důsledkem nepořádků a neschopností socialistických států, anebo zda v tom byl nějaký záměr. Mohlo by se snad jednat o potřebu kontroly osobního života občanů a regulace porodnosti. Stát mohl kdykoliv výrazně zpřísnit předpisy pro interrupční komise a tak si zajistit více občanů, potencionálních vojáků apod. Toto je však již jen moje spekulace bez opory v pramenech.

Pokud jde o možnosti dalšího bádání, bylo by možno blíže prozkoumat výše zmíněné archivní fondy. V okamžiku, kdy dojde k zpřístupnění dalších fondů Ministerstva zdravotnictví, může se bádání o tomto tématu posunout výrazněji dopředu. Fondy Ministerstva spravedlnosti budou pravděpodobně vzhledem k naprosté nezpracovanosti a rozsahu fondu zpřístupněny výrazně později. Další bádání by také mohlo pokračovat v popisu vzniku potratového zákona z roku 1986 a aktivit katolického disentu proti této legalizaci. Zajímavý by také mohl být popis reflexe legalizace interrupcí ve východní Evropě západním tiskem. K postoji církve by podle mne snad mohly být některé materiály ve fondu Státního úřadu pro věci církevní, resp. sekretariátu pro církevní otázky. Je dost možné, že určité vyjádření katolického exilu by bylo možno, jak jsem již zmínil, nalézt v archivu české, resp. slovenské redakce Radia Vatikán a dost možná i Svobodné Evropy či Hlasu Ameriky.

5. Použité zkratky:

AAS – Acta apostolice sedis (Úřední věstník Vatikánu).

ACAP – Acta curieae archiepiscopalis pragensia (Úřední věstník pražské arcidiecéze).

CDK – Centrum pro studium demokracie a kultury

CDU Ost – Christliche demokratisier Unie – Východ (Křesťanští demokraté ve NDR)

CIC – Codex iuris canonici (Kodex kanonického práva).

CM – Cyrilometodějský

CSsR – Congregatio Sacro sancti Redemptor (Kongregace nejsvětějšího vykupitele)
redemptoristé

ČS – Česká strana socialistická

ČSL – Československá strana lidová

ČSR – Československá republika (do roku 1960)

ČSSR – Československá socialistická republika (po roce 1960)

DS – DÖNZINGER Heinrichus, SCHÖNMETZER Adolfus: Enchiridion symbolorum.
(Přehled závazných výroků učitelského úřadu katolické církve).

DSDAP (NSD) – Deutsche Sozialdemokratische Arbeiterpartei in der
Tschechoslowakischen Republik (Německá sociální demokracie v Československu).

ČTK – Československá tisková kancelář

ČSÚ – Československý statistický úřad

FF UK – Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

FGB – Familiengesetzbuch – Zákon o rodině v NDR

KDU – ČSL – Křesťanskodemokratická unie – Československá strana lidová

KKC – Katechismus katolické církve (vydaný 1995 a 1997)

KNV – Krajský národní výbor

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

KTF UK – Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy

LDR – Lidově demokratický (název některých států východního bloku)

MHKD – Mírové hnutí katolického duchovenstva

MZd – Ministerstvo zdravotnictví

NDR – Německá demokratická republika

(německy DDR – Deutsche Demokratisches Republik)

NA – Národní archiv (České republiky)
NEP – Novaja ekonomičnaja politika (Nová ekonomická politika) v komunistickém Rusku
1921 – 1927
OP – ordo predicatorum (řád kazatelů) dominikáni
OÚNZ – Okresní ústav národního zdraví
ONV – Okresní národní výbor
Pedf. UK – Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy
RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci (organizace pro hospodářskou spolupráci
socialistických států)
SED – Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (Sjednocená socialistická strana
Německa, vládnoucí strana v NDR)
SJ – Societas Jesu (společenství Ježíšovo) jezuité
SSM – Socialistický svaz mládeže
SS – Socialistické souručenství
SSSR – Svaz sovětských socialistických republik (pr roce 1922)
StB – Státní bezpečnosti (komunistická tajná policie)
StGB – Strafgesetzbuch (trestního zákona)
UdSSR – Union der Sowjet sozialistische Republik (Svaz sovětských socialistických
republik)
UPV – Úřad předsednictva vlády
ÚV KSČ – Ústřední výbor komunistické strany Československa
VB – Veřejná bezpečnost (uniformovaná policie)

6. Prameny a literatura:

6.1. Archivní fondy:

NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna 1952 – 1960.
NA fond 314, Ministerstvo zdravotnictví ČSR, zasedání kolegia ministra 1952 – 1968.
NA fond 1261/0/11 Politické byro ÚV KSČ 1954 – 1962.

6.2. Edice pramenů:

Český anarchismus (edice dokumentů), (Edd.): TOMEK Václav, Praha, 1996.

DÖNZINGER Heinrichus, SCHÖNMETZER Adolfus: Enchiridion symbolorum / editio XXXVI./, Barcinone, Friburgi Brisgoviae, Romae, Herder, MCLXXVI, art. 2134, pag. 461. (DS 36. vydání, Fireiburg, Herder 1976.)

Dekrety prezidenta republiky 1940 – 1945, (Edd.) JECH Karel, KAPLAN Karel, Brno, 2002.

6.3. Sbírký zákonů:

Ústřední list Československé republiky 1957.

Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1960.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1961.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1962.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1964.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1966.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1973.
Sbírka zákonů Československé socialistické republiky 1980.

6.4. Církevní dokumenty:

Codex iuris canonici (1917), BENEDIKTI papae XV. auctoritate promulgatus, Herder, Frieburg 1918.

Codex iuris canonici (1983) promulogován autoritou JANA PAVLA II. papeže, Zvon, Praha 1994.

Dokumenty 2. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2002.

Katechismus katolické církve, Praha, Zvon, 1995.

BENEDIKT XVI.: Encyklika *caritas in veritate*, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2009.

JAN XXIII.: Encyklika *Mater et Magistra*, in: Sociální encykliky, Praha, Zvon, 1996.

JAN XXIII.: Encyklika *Pacem in terris*, in: Sociální encykliky, Praha, Zvon, 1996

JAN PAVEL II.: Encyklika *Veritatis splendor*, Praha, Zvon, 1994.

JAN PAVEL II.: Encyklika *Evangelium vitae*, Praha, Zvon, 1995.

JAN PAVEL II.: Postsynodální apoštolská exhortace *Familiaris consortio*, Praha, Zvon, 1996.

PAPEŽSKÁ RADA PRO SPRAVEDLNOST A MÍR: Kompendium sociální nauky církve, Kostelní Vydří, Karmelitánské nakladatelství, 2008

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: Instrukce o některých otázkách ohledně působení a chování katolíků v politickém životě, Praha, Sekretariát ČBK, 2003.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: *Donum vitae*, Brno, Hippokrates, 2007.

KONGREGACE PRO NAUKU VÍRY: *Dignitatis personae*, dokument z roku 2008 který se zabývá aktuálními otázkami bioetiky.

PAVEL VI.: Encyklika *humanae vitae*, Praha, Scriptum, 1991.

PIUS XI.: Encyklika *Casti connubii* z roku 1930, Velehrad, Dobrá kniha, 1948.

6.5. Literatura a články ve sbornících:

Benešovy dekrety, (Edd.) PAVLÍČEK Václav, DEJMEK Jindřich, WEIGL Jiří, BAŽANTOVÁ Ilona, LOUŽEK Marek, Praha, 2002.

Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1962.

Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1966.

Čísla pro každého (malá statistická ročenka), Praha, SNTL 1972.

Münstericher Kommentar zu CODEX IURIS CANONICI, Hg. LÜDICKE K., Ludgerus Verlag, Münster seit 1984.

Wo stehen wir? Wohin gehen wir? Silvesterpredigt Weihbischof Aufderbeck im Erfurter Dom B. M.V., in: (Hg.) PILVOUSEK Josef: Kirchliches Leben im totalitären Staat, Leipzig, Benno Verlag, 1994

ARESIN Lykke: Schwangerschaftsabbruchs in der DDR: in: Unter anderen Umständen - Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene – Museum, Dresden, Argon Verlag Berlin 1993, s 92, (Interrupce v NDR.) /Kolektiv autorů katalog k výstavě/.

BALÍK Stanislav, HANUŠ Jiří, Katolická církev v Československu 1945 –1989, Brno, CDK, 2007.

BALOGH Ádám, LAMPÉ G. László: Hungary, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, 1994.

BENEŠ Albert, Morální teologie, Praha, Krystal, 1994.

CIGÁNEK Radim: Mons. Bohumil Stašek a školské otázky, in: KOTOUS Jan, PEHR Michal: Bohumil Stašek, život a doba 1886 – 1948, Karmelitánské nakladatelství Kostelní Vydří, 2009.

CROMM Jürgen: Familienbildung im Deutschland, Wiesbaden, Westdeutsche Verlag.

DACÍK Reginald M.: Mravouka, Olomouc, Krystal, 1946.

ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.): Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden, 1988.

FIGES Orlando: Lidská tragédie, ruská revoluce 1891 – 1924, Praha, Plzeň, 2000.

FIGES Orlando: Šeptem, soukromý život v Stalinově Rusku, Praha, Plzeň, 2009.

FURGER Franz: Etika seberealizace osobních vztahů a politiky, Praha, Academia, 2003.

GERLOCH Aleš: Teorie práva, Plzeň, Aleš Čeněk, 2009.

GŘIVNA Tomáš: Trestní právo hmotné, in: BOBEK Michal, MOLEK Pavel, ŠIMÍČEK Vojtěch (Ed.): Komunistické právo v Československu, Brno, 2009.

HANUŠ Jiří: Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století, Brno, CDK, 2005.

HARNA Josef: Český národní socialismus, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, Brno, 2005.

HAVELKOVÁ Barbara: Genderová rovnost v období socialismu, in: BOBEK Michal, MOLEK Pavel, ŠIMÍČEK Vojtěch (Ed.) Komunistické právo v Československu, Brno, 2009.

- KADLEC Karel: Racionalizace života, Praha, 1936.
- KAPLAN Karel: Kronika komunistického Československa, kořeny reformy 1956-1968, Brno, 2008.
- KÁRNÍK, Zdeněk., MĚCHÝŘ Jan: K novověkým sociálním dějinám českých zemí. IV, zvraty a převraty 1939–1992, Praha, Karolinum, 2001.
- KLEIN-SCHONNENFELD Sabine: Germany, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (Edited by) Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, 1994.
- KLIMEK Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XIII 1918 – 1929, Praha, Litomyšl, Paseka 2000.
- KUČERA Milan: Populace české republiky 1918 – 1991, Praha, 1994.
- KUDLÁČ Antonín K. K.: Příběh(y) Volné myšlenky, Praha, Lidové noviny, 2005.
- KÜHN Zdeněk: Ochrana lidského plodu v trestním právu (Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR), Praha, Institut pro další vzdělávání soudců a státních zástupců, 1998.
- MARHAD Christa: Schwangerschaftsabbruch in der DDR, Gesellschaftliche, ethische und demographische Aspekte, Frankfurt am Main, Bern, New York, Paris, 1987
- MAREK Pavel: Čeští anarchokomunisté, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (ed.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861 – 2004, díl I. 1861 – 1938, Praha 2005.
- MERELL Jan a kol.: Malý bohovědný slovník, Praha, Česká katolická charita, 1963.
- MOUŘINOVSKÝ Josef Maria: Satanovo pirátství: Žena, Žďár nad Sázavou, vl. nákladem, 1936.
- MOUŘINOVSKÝ Josef Maria: Manželů, České Budějovice, Petrinum, 1946.
- NIKŠOVÁ Gabriela: Nedovolené presušenie tehotenstva v československom trestnom práve, Bratislava, 1971.
- NOLDIN H., SCHMITT A.: Summa theologiae moralis, Oenipone, Frideicum Puseter, 1928, s. 331. (Summa morální teologie, Innsbruck, Fridrich Puset, 1928).
- NOVOTNÝ Vojtěch: Katolická teologická fakulta 1939 – 1990, Praha, Karolinum, 2007.
- PEHR Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky, Praha, Akropolis, 2007.

PERNES Jiří: Poslední Habsburkové, Brno, 1999.

PERNES Jiří: Krize komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století, Brno, 2008.

PESCHKE Karl Heinz: Křesťanská etika, Praha, Vyšehrad, 2004.

PIGHIN Bruno Fabio: Diritto penale canonico, Venezia, Marcinaum Press, 2008, (Trestní právo kanonické).

PILVOUSEK Josef: Die Vatikanische Ostpolitik – Die Politik von Staat und Kirche in DDR, in: (Hg.) HUMEL Karl Johannes: Vatikanische Ostpolitik unter Johannes XXIII. und Paul VI. 1958- 1978, Paderborn, München, Wein, Zürich, Schöningh, 1999.

PIPES Richard: Dějiny ruské revoluce, Praha, 1998.

PLAKWICZ Jolanta, ZIELIŃSKA Eleonora: Poland, in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, 1994.

POPOV Andrej Andrejevič.: The USSR in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, Westport, Connecticut, London, Greenwood Press, 1994.

POUTRUS Kirsten: „Ein Staat, der seine Kinder nicht ernähren kann, hat nicht das Recht, ihre Geburt zu fordern“ Abtreibung in der Nachkriegszeit 1945 bis 1950, in: Unter anderen Umständen - Zur Geschichte der Abtreibung, Deutsches Hygiene – Museum, Dresden, Argon Verlag Berlin 1993.

PRŮCHA Václav a kolektiv: Hospodářské dějiny Československa, 1. díl 1918 - 1945, Brno, 2004.

ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, 1994.

ŘEHÁK Karel Lev: Katolická mravouka k obecnému vzdělání, Praha, Dědictví sv. Jana Nepomuckého, 1898.

SCHITTENHELM Ulrike.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Stand, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.): Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden, 1988.

SKALICKÝ Karel: Radost a naděje, Řím, Křesťanská akademie, 1970.

SKOBLÍK Jiří: Přehled křesťanské etiky, Praha, Karolinum, 2004.

VON SODEN Kristine: § 218 - streichen nicht ändern! Abtreibung und Geburtenregelung in der Weimarer Republik, in: Unter anderen Umständen - Zur Geschichte der Abtreibung, Berlin 1993.

STEINER Jan, KROL Jiří: Kapitoly z hospodářských a sociálních dějin Československa, Karviná, 1997.

ŠAVGULIDZE Tomas: Einige Straf- und verwaltungsrechtliche Frage zur Regelung des Schwangerschaftsabbruchs in der UdSSR, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.): Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden, 1988.

ŠEBEK Jaroslav: Mezi křížem a národem, Brno, 2005.

ŠEBEK Jaroslav: Německá sociálně demokratická strana v československé republice, in: MALÍŘ Jiří, MAREK Pavel a kolektiv (edd.): Politické strany, vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004, díl I. 1861 – 1938.

TOMEK Václav, SLAČÁLEK Ondřej: Průvodce anarchismem, myšlenky, proudy, osobnosti, Praha, 2006.

TOMEK Václav, SLAČÁLEK Ondřej: Anarchismus, svoboda proti moci, Praha, 2006.

TOMEŠ Josef a kolektiv: Český biografický slovník, Praha – Litomyšl, 1999, díly I. – III.

UZEL Radim: Czech and Slovak republics, in: ROSOLN Bill, EGGERT Anna (Edited by.): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, Greenwood Press, Westport, Connecticut, 1994.

VASSILEV Dimiter: Bulgaria, in: ROSOLN Bill., EGGERT Anna (Edited by): Abortion in the new Europe A Comparative Handbook, London, 1994.

VLČEK Eduard: Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu, Brno, 2006.

VŘEŠŤÁL Antonín: Rukověť katolické mravouky, Praha, Kotrba, 1924.

VYKOUKAL Jiří, LITERA Bohuslav, TEJCHMAN Miroslav: Východ, vznik a rozpad sovětského bloku 1944-1989, Praha, 2000.

WEBER Helmut, Všeobecná morální teologie, Praha, Vyšehrad, 1998.

WEIGEND Ewa: Landesberieich Polen, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.): Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden, 1988.

6.6. Články v periodickém tisku:

Literární noviny č. 31, 32, 33, 34, 35, 36 a 38, roč. 6, (ze srpna a září 1957). Rudé právo, 16. 11. 1956, roč. 37, Zpráva ČTK „Ze schůze ústavně právního výboru NS“.

Vlasta č. 38, článek „A láska nenarodí se?“, 19. 9. 1957.

Dr. František Fejfar - 65 let života a 35 let práce pro statistiku, in: Statistický obzor 8 (1957).

RADVANOVÁ Senta, NEKUSIL Jiří, NOVOTNÝ Oto: Pro zdraví žen (rubrika o společenských vztazích), in: Literární noviny č. 27, 6. 7. 1957, roč. 6.

PROKOPEC Jiří: Zkušenosti interrupčních komisí a současná prováděcí praxe zákona o umělém přerušení těhotenství, in: Demografie, roč. 5 (1963), č. 3, s. 242-247.

VOJTA Miroslav: Náměty k zlepšení činnosti interrupčních komisí, in: Zprávy státní populační komise, roč. 8. (1968), l č. 1, s. 17-20.

6.7. Periodika

Katolické noviny

Lidová demokracie

Nový život

Rudé právo

Vinculum – exilový časopis pro kněze

CM věstník vycházející v Londýně

Právo na život, soubor ohlasů na liberalizaci zákona o umělém přerušení těhotenství v ČSSR, Praha, Duch a život, 1988, (samizdat).

6.8. Diplomové práce:

VAŇÁČ Martin: Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy 1891 – 1939, diplomová práce obhájená na FF UK v roce 1999.

ŠOTOLA Antonín: P. Josef Plojhar život do roku 1946, diplomová práce obhájená na katedře KTF UK v roce 2004.

ELNER Roman: P. Josef Plojhar a jeho politické působení v letech 1945-1981, diplomová práce obhájena na katedře dějin didaktiky dějepisu Pedf. UK v roce 2007.

6.9. Internetové zdroje:

Potrat v NJ <http://de.wikipedia.org/wiki/Abtreibung>

Technický popis interrupce <http://de.wikipedia.org/wiki/Abtreibung>,

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Interrupce>,

<http://www.gyn.cz/tree.php?up=113> , <http://www.haltonprolife.com/abortion-methods>

Dignitatis personae

http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/documents/rc_con_cfaith_doc_20081208_dignitas-personae_ge.html

Acta apostolice sedis 43 (1951)

[http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS%2043%20\[1951\]%20-%20ocr.pdf](http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS%2043%20[1951]%20-%20ocr.pdf)

Jeronym Noldin http://www.bautz.de/bbkl/n/noldin_h.shtml

Adolf Schmitt http://www.bautz.de/bbkl/s/s1/schmitt_a.shtml

Hormonální antikoncepce <http://www.prolife.cz/?a=8>

Automatizovaný systém právních informací, placené stránky <http://www.systemaspi.cz>

Stenografické záznamy z jednání parlamentu jsou dostupné na:

<http://www.psp.cz/eknih/.htm>

Údaje o vývoji obyvatelstva v českých zemích jsou dostupné v tabulkách na webových stránkách Českého statistického úřadu na adrese:

[http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfebca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/\\$FILE/oby01.xls](http://czso.cz/csu/redakce.nsf/c5cfebca9de6e905c125723a004180a6/70205e505233c01cc12570820040b7e7/$FILE/oby01.xls)

Sexuální revoluce v NJ http://de.wikipedia.org/wiki/Sexuelle_Revolution

Československé vlády <http://www.vlada.cz/cz/clenove-vlady/historie-minulych-vlad/prehled-vlad-cr/1918-1938-csr/default.htm>

Vlády v Maďarsku (Imre Nagy a András Hegedüs)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Imre_Nagy

v AJ http://en.wikipedia.org/wiki/Andr%C3%A1s_Heged%C3%BCs

Anotace k filmu „Džusový román“ <http://www.csfd.cz/film/2619-dzusovy-roman/>

7. Přílohy

Ediční poznámka:

U dobových textů jsem zachoval původní pravopis.

Příloha 1

7.1.1. Zákon ze dne 19. prosince 1957 o umělém přerušení těhotenství.

Národní shromáždění republiky Československé usneslo se na tomto zákoně:

§ 1

Úvodní ustanovení

V zájmu dalšího rozšíření péče o zdravý vývoj rodiny, ohrožované škodami způsobovanými při umělém přerušení těhotenství na zdraví a životech žen zákroky nesvědomitých osob a mimo zdravotnická zařízení, upravuje tento zákon umělé přerušení těhotenství.

Podmínky umělého přerušení těhotenství

§ 2

(1) Těhotenství lze uměle přerušit jen se souhlasem těhotné ženy a po předchozím povolení; je-li těhotná žena zcela zbavena svéprávnosti nebo pro duševní poruchu vůbec neschopna obstarávat své věci sama, lze její souhlas nahradit souhlasem jejího zákonného zástupce.

(2) Těhotenství lze uměle přerušit jen v lůžkovém zdravotnickém zařízení.

§ 3

(1) O povolení umělého přerušení těhotenství rozhoduje na žádost těhotné ženy (jejího zákonného zástupce) komise k tomu zřízená.

(2) Povolení k umělému přerušení těhotenství lze udělit jen ze zdravotních důvodů nebo z jiných důvodů zvláštního zřetele hodných.

Protiprávní přerušení těhotenství

§ 4

(1) Kdo těhotné ženě pomáhá nebo ji svede k tomu, aby

a) své těhotenství si sama uměle přerušila,

b) někoho požádala nebo někomu dovolila, aby jí těhotenství bylo uměle přerušeno jinak než způsobem přípustným podle tohoto zákona,

bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody až na dvě léta.

(2) Odnětím svobody na jeden rok až pět let bude pachatel potrestán, má-li čin uvedený v odstavci 1 za následek těžkou újmu na zdraví těhotné ženy nebo její smrt.

§ 5

(1) Kdo se souhlasem těhotné ženy uměle přeruší její těhotenství jinak než způsobem přípustným podle tohoto zákona, bude potrestán pro trestný čin odnětím svobody na jeden rok až pět let.

(2) Odnětím svobody na tři až deset let bude pachatel potrestán,

- a) dopustí-li se činu uvedeného v odstavci 1 výdělečně, nebo
- b) má-li takový čin za následek těžkou újmu na zdraví těhotné ženy nebo její smrt.

§ 6

Beztrestnost těhotné ženy

Těhotná žena, která si své těhotenství sama uměle přeruší nebo někoho o to požádá nebo mu to dovolí, není trestná.

Závěrečná ustanovení

§ 7

Ministerstvo zdravotnictví vydá v dohodě s ministerstvem spravedlnosti předpisy potřebné k provedení tohoto zákona, zejména o zdravotních a jiných důvodech zvláštního zřetele hodných (§ 3 odst. 2), o organizaci komisí a řízení prováděném těmito komisemi (§ 3 odst. 1).

§ 8

(1) Zrušuje se ustanovení § 218 trestního zákona č. 86/1950 Sb.

(2) Trest pravomocně uložený před účinností tohoto zákona za trestný čin usmrcení lidského plodu podle § 218 odst. 1 tr. zák. se nevykoná. Byl-li takový trest uložen jako trest úhrnný nebo dodatkový, užije se přiměřeně ustanovení § 392 trestního řádu.

(3) Na pachatelku odsouzenou před účinností tohoto zákona pro trestný čin usmrcení lidského plodu podle § 218 odst. 1 tr. zák. se dnem účinnosti tohoto zákona hledí, jako by nebyla odsouzena.

§ 9

Tento zákon nabývá účinnosti dnem vyhlášení; provedou jej ministři zdravotnictví a spravedlnosti v dohodě se zúčastněnými členy vlády.

Novotný v. r.

Fierlinger v. r.

Široký v. r.

Plojhar v. r.

Dr. Škoda v. r.

Příloha 2

7.1.2. Nařízení prezidia Nejvyššího sovětu z 23. 11. 1955

(Pracovní překlad z německého textu)

„Podpora mateřství a ochrana dětí, které se dostává od sovětského státu skrze provedená opatření, jakož i trvalé uvědomění a kulturní úroveň žen, které jsou aktivní ve všech oblastech lidového hospodářského života, na němž se podílí, dovoluje nyní upustit od zákonného zákazu interrupcí.

Zmenšení počtu interrupcí může být v budoucnu zajištěno rozšířením státních opatření k podpoře mateřství, jakož i výchovná a osvětová opatření, které budou zajištěna. Odvolání zákazu interrupcí umožňuje kromě toho zamezit výrazným škodám, které přinášelo vykonávání interrupcí mimo nemocnice a často nekvalifikovaným osobami.

Ohledně žen, kterým byla možnost rozhodovat sami o svém mateřství, stejně jako k zabránění škodám, které ženám při interrupcích mimo nemocnice mohly být způsobeny, schválilo Presidium Nejvyššího sovětu SSSR následující:

- 1. Čl. 1. Ukončení platnosti nařízení Lidového komisariátu a centrální výkonné komise z 27. června 1936, zakazující interrupce a jeho zrušení.*
- 2. Čl. 2. Provedení zákroku interrupce je dovoleno provádět jen v nemocnicích a jiných ošetrovatelských stanicích adekvátně podle instrukcí Ministerstva zdravotnictví SSSR.⁴⁶¹*

⁴⁶¹) SCHITTENHELM Ulrike.: Das Recht des Schwangerschaftsabbruch in der UdSSR geschichtliche Entwicklung und gegenwärtige Stand, in: ESER Albin, KOCH Hans Georg (Hg.) Schwangerschaftsabbruch im internationalen Vergleich, Teil 1 Europa, Baden-Baden Nomos Verlagsgesellschaft, 1988, S. 1581. (Interrupční právo v SSSR v historickém vývoji a současný stav, in: Interrupce v mezinárodním srovnání, část 1 Evropa).

Příloha 3

7.1.3. Materiál pracovní skupiny Subkomise pro zdravotnická opatření a péči o ženu a dítě

Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády⁴⁶²

ke kapitole III.

Z připravovaných opatření ministerstva zdravotnictví, která se mohou projevit populačními důsledky přicházejí v úvahu pro nejbližší dobu tato:

- 1) Směrnice pro sterilizaci žen.
- 2) Vládní nařízení o podmínkách umělého přerušeni těhotenství.
- 3) Rozšíření možnosti antikoncepce současnou zdravotnickou osvětou soustředěnou na prevenci potratů.⁴⁶³

Návrh zprávy pro nám. předsedy vlády:

Ad 1) Směrnice o sterilizaci žen a mužů.

Navrhuji, aby ve zprávě tato opatření nebyla rozváděna, jelikož návrh směrnic se omezuje pouze na indikace lékařsky zdůvodněné. V našem trestním zákoníku není norma pro tento, většinou operační, výkon a protože v praxi nedochází k jeho zneužití nejeví se ani potřeba zavádět takovou normu. Naproti tomu se ukázala potřeba vydati směrnici o podmínkách sterilizace a seznam nemocí a chronických stavů, při nichž je výkon přípustný, aby byla zavedena jednotná hlediska v léčebné péči o ženy. Děje se tak též proto, aby lékaři měli pro svůj postup vodítko a aby neupadali bezdůvodně do podezření z trestných činů.

Návrh směrnic omezuje se pouze na takové trvalé stavy, kde podle stávajících předpisů jsou dány podmínky k přerušeni těhotenství z lékařských indikací a kde opětovaná přerušeni těhotenství by mohla vést k vážnému ohrožení života a zdraví ženy. Z toho je patrné, že populační důsledky z tohoto opatření mohou být až sekundární.

Ad 2) Návrh vládního nařízení o podmínkách umělého přerušeni těhotenství.

Připravovaná novelisace trestního zákoníku pamatuje na změnu znění § 218 o trestnosti umělého přerušeni těhotenství a odkazuje úpravu podmínek, kdy je možno tento výkon provést beztrestně na vydání vládního nařízení.

Dosud proběhlá jednání o této otázce na MZd, na MSp, na fóru odborných společností, ve Výboru žen, prokázala, že je nutno přistoupit ke změně dosavadních ustanovení z nových hledisek. Současný populační vývoj u nás nutí zvážit všechny návrhy především z tohoto hlediska, zda přispějí k jeho zlepšení.

⁴⁶²) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

Analýza problému

Podíl potratů na populačních ztrátách je obtížné určit. Značná část kriminálních potratů zůstává utajena. Lze je přibližně odhadnout při porovnání počtu evidovaných potratů a možností, které dnes ženám zbývají při dosti intenzivním boji proti potratářům. V roce 1955 bylo evidována v ČSR 35.087 potratů, z toho bylo lékařsky indikováno 2133; z ostatních lze podle různých kritérií soudit, že bylo 25. 000 uměle indikovaných, tedy kriminálních. Odhad zločinných přerušení, která zůstala utajena, musí počítat s nejméně 15 – 20 tisíci dalších potratů. Celkový roční odhad všech potratů v ČSR kolísá tudíž mezi 50 – 60 tisíci.⁴⁶⁴

I když tato čísla jsou ve srovnání s odhady v jiných státech (Polsko, Francie) velmi příznivá, svědčí přesto o tom, že represivní opatření na podkladě § 219 v převážné většině selhávají. Potvrzují to zkušenosti zdravotnických i bezpečnostních pracovníků. Naproti tomu kriminálně prováděné potraty přinášejí také u nás podobně jako je to zdůvodňováno v usnesení Nejvyššího sovětu SSSR značné škody na zdraví našich žen. Ročně zmirá několik desítek žen na následky kriminálního potratu. Stovky žen vyžadují složitých lékařských výkonů, aby byly zachráněny jejich životy. Tisíce žen zůstává po potratu neplodných a často trvale zmrzačených. Přesné číslice škod na zdraví nelze předložit, protože ženy kriminální pokusy o odehnání plodu tají. Na vztah onemocnění ženských orgánů k potratům lze soudit retrospektivně obyčejně však až za delší dobu po potratu.

Proti předválečnému období došlo u nás k některým podstatným změnám ve věkovém složení v legitimitě i v pořadí těhotenství, kdy potraty jsou nejčastější. Největší potratovost vykazují skupiny žen od 25. – 35. let (28,2%, 25,9%). Podle rodinného stavu je nejvíce potratů u vdaných žen (89,5) a to opět ve věkové skupině od 25 do 35 let nejčastěji. Kdežto u svobodných převládají potraty prvních těhotenství, u vdaných jsou častější potraty těhotenství druhého a dalších.

Příčiny potratů jsou zřejmě v přímém vztahu k příčinám, které vedou k omezování plodnosti a projevují se v souhlase s vývojem natality v celém státě. Jsou zde krajové odchylky, podmíněné věkovým a zaměstnaneckým složením obyvatelstva. Počet potratů se zvyšuje zejména v oblastech, kde došlo k značnějším přesunům obyvatel a kde je větší fluktuace pracovníků. Zatím neexistuje podrobnější rozbor vlivu určitých hospodářských i subjektivních činitelů na potratovost. Je to především proto, že většina z nich zůstává utajena. Z ekonomických příčin nejhlavnější jsou: 1. Bytové poměry. 2. Snaha žen zůstat v zaměstnání. 3. Zvýšená náročnost na životní úroveň. Ze subjektivních příčin jsou to: 1. Mění se názor na rodičovství – plánované rodičovství. 2. Lehkovážnost v sexuálních vztazích jako projev nedostatečné výchovy ve škole a v období předmanželském. 3. Odloučenost manželů od sebe – brigády, vojenská služba, přemísťování a.j.

Dosavadní opatření trestního zákona setkávala se u nás právě tak, jako v jiných zemích s neúspěchem. Systematická spolupráce okresních gynekologů s orgány VB vedla po určitou dobu k poklesu počtu potratů. V roce 1956 dochází však podle všech známek k zvýšené potratovosti. Toto zvýšení je zřejmě vyšší v případech, které nejsou ošetřovány v ústavech a nejsou se tudíž statisticky evidovány. Zvýšení přichází na účet potratů vykonaných lékaři, porodními asistentkami, velmi často však také samotnými ženami. K zvýšení došlo také proto, že se řemeslní potratáři přesvědčují o malém riziku spojeném s vykořisťováním žen upadnuvších do tísně. Přichycení potratářů při činu bývá řídkým zjevem. Usvědčení se daří obtížně. Trestní sazby bývají nízké a neodstrašují, protože u odborných pracovníků nebývají spojeny s odebráním diplomu a zákazem práce v povolání. Ceny za potrat se pohybují od 1000 do 2000 Kčs u lékařů a 500 až 800 Kčs u

porodních asistentek.⁴⁶⁵ Využívání okamžité tísňe tímto způsobem je nutno hodnotit, jako vykořisťování.

Legální možnosti přerušeni těhotenství jsou dány v našem trestním zákoníku § 218 odst. 4 a to v těch případech, kde je úředním lékařem zjištěno, že by donošení plodu nebo porod vážně ohrozily život těhotné ženy nebo jí způsobily těžkou a trvalou poruchu zdraví, nebo že některý z rodičů trpí dědičnou nemocí. V případech je-li proveden usmrcení plodu lékařem ve zdravotnickém zařízení se souhlasem těhotné ženy, není trestné. Dobrodiní tohoto ustanovení bylo zatím málo využíváno, ačkoliv existuje směrnice MZd o přerušeni těhotenství se seznamem nemocí, které mohou být indikací k umělému ukončení těhotenství. Počet komplikací v těhotenství a při porodu, jakož i počet úmrtí žen na takové komplikace svědčí o tom, že lékaři postupují velmi přísně při stanovování indikací k přerušeni těhotenství. Svědčí o tom té nepatrné procento potratů lékařsky indikovaných.

Při stanovování lékařských indikací k potratu nebylo u nás dosud přihlíženo k podmínkám prostředí, v němž žena žije a které ovlivňují podstatně její zdravotní stav. V myslích lékařů přetrvává ještě dřívější hledisko a formulace § 144 trestního zákona předmnichovské republiky. Z obavy, že by mohli býti podezírání z nadržování trestnému činu nezřídka hodnotí vyslovené indikace negativně. Sociální indikace jak důvod k přerušeni těhotenství nejsou u nás uznávány. Jako lékaři se však setkáváme dosti často s podmínkami, které mají nepříznivý vliv na zdravotní stav ženy i dítěte, které má přijít na svět.

Usnesení Nejvyššího soudu z 23. 11. o zrušení zákazu umělých potratů způsobilo změnu postoje státních orgánů v otázce potratů také v řadě lidově demokratických zemí. Dne 27. 4. 1956 vyšel obdobný předpis v LDR Bulharsku. Dne 15. 6. 1956 v LDR Polsku nedlouho po té obdobný předpis v LDR Maďarské.

Ve všech těchto třech LDR byl zrušen zákaz potratů a dána ženě možno, aby rozhodovala otázku mateřství podle svého úsudku tak jako v SSSR.

Rozdíly ve znění zákonů těchto států nejsou zásadní. Za jsou podstatné rozdíly v uplatňování zákonných norem v praxi. V současné době podle zpráv odborníků, kteří navštívili některé z těchto států setkala se nová opatření s rozdílnými výsledky.

V SSSR po počátečním zvýšení počtu potratů ustálil se nyní již počet potratů na číslech, která byla před zrušením zákazu potratů. Naproti tomu podstatně se zmenšil počet komplikací po potratech. Soustředěním umělých potratů do ústavů dosáhlo se předpokládaných výsledků ve zlepšování zdravotního stavu žen. Příčinu toho, proč se již zmenšil počet kriminálních potratů, je nutno spatřovat v dokonalé koordinaci zdravotní péče a sociálně – právní pomoci potřebným ženám. Tato pomoc byla s uveřejněním výnosu Presidia Nejvyššího soudu SSSR zesílena a zaměřena na úkol pomáhat ženám při odstraňování příčin, které jsou pohnutkou k žádosti o povolení potratu. Sociálně právní kabinety při ženských odd. zdravotnických středisek vykonávají osvětovou práci a poskytují konkrétní pomoc při řešení sociálních problémů. U nás dosud takováto instituce neexistuje, sociální pracovnice, které jsou v některých větších ústavech sotva stačí na řešení závažných případů, nemohou poskytovat preventivní pomoc a nelze přepokládat, že by se mohly zapojit i do akce snižování počtu potratů.

V Polské LDR přesahoval dříve počet potratů o celou polovinu počet porodů; zrušení zákazu potratů vedlo k zvýšení jejich počtu. Při vysoké porodnosti polského lidu a těžkých životních podmínkách zvláště ve větších městech neuplatňují orgány státního

zdravotní správy dostatečně opatření na omezení potratovosti. Ženy se mohou obracet na kteréhokoliv lékaře, až najdou takového, který jim vydá potvrzení do ústavu. Zcela schází objasňování škodlivosti potratů a poskytování soc. pomoci ženám. Jsou obcházeny i některé velmi mírné podmínky omezující možnost umělého přerušeni těhotenství. Dokonce se vyskytují případy, že lékaři vydávají potvrzení neoprávněně za úplatky. Žádosti o přerušeni těhotenství ve městech je mnoho, takže nestačí lůžkový fond, jiné jsou poměry na venkově, kde ještě převažují náboženské zábrany. Vcelku lze označit nynější poměry v Polsku jako velký experiment, podmíněný hlavně nízkou životní úrovní, jehož zhoubné důsledky zatím odvrací neobyčejně vysoká natalita polského lidu.

V Maďarské LDR je situace do značné míry obdobná s podobnými rozdíly mezi poměry ve městech a na venkově. Trvá-li žena na svém rozhodnutí a chce provedeni potratu je jí tento vykonán. Také zde schází aparát, který by zdravotníkům pomáhal v omezování počtu potratů, jako je tomu v SSSR. I zde je však zatím vyšší natalita, takže se zvýšený počet potratů neprojevuje katastrofálněji v populačním vývoji.

Kromě států tábora míru existuje ještě neomezená možnost prováděni potratů v některých kapitalistických státech. Z nich je nutno jmenovat Japonsko, kde nejsou žádné trestní sankce za prováděni potratů. V ostatních kapitalistických státech však jsou zákonná opatření většinou zcela neúčinná a jsou jen projevem licoměrné morálky. Vidíme to na př. zvláště ve Francii. Zde podle vyjádření francouzských odborníků je ukončení těhotenství potratem zjevem normálním, kdežto o jeho ukončení porodem lze uvažovat jako o zjevu nenormálním. Přesto porodnost Francie po válce trvale stoupala.

Uvedené příklady působí na veřejné míněni žen v celém světě a tudíž také u nás. Naše veřejné míněni u nás se neztotožňuje již dávno s formulací, že potrat v raných měsících patří mezi zločiny; zabití staršího plodu je ovšem pro každého jasně zločinem. Tím spíše zprávy o změně hledisek na potrat v SSSR vzbudily u nás pozornost a ohlas. Reakce většinou je taková, že se i v laických kruzích uvažuje o širším uvolněni potratů prováděných ve zdravotnických zařízeních. Je však požadováno, aby indikace k přerušeni těhotenství byly určitým způsobem omezeny i když do sebe mají zahrnovat kromě hledisek zdravotnických také sociální. Lékaři poukazují na škodlivost potratů pro zdraví žen a to i tehdy, jsou-li provedeny odborně. Připouštějí však rozšíření zdravotnických indikací o nepříznivé podmínky životního prostředí.

Návrhy opatření

- 1) Ustanovení trestního zákoníku o usmrceni plodu v § 218 nevyhovuje současným podmínkám a vyžaduje změny umožňující přihlídnout také k vlivu životního prostředí na těhotnou ženu.
- 2) Rozšíření indikací k umělému přerušeni těhotenství o obtížné životní podmínky jeví se v současné době nutným opatřením k tomu, aby byly podchyceny potraty prováděné pokoutně. Na toto opatření je nutné se dívat jako na přechodné, sloužící k zabráněni nebo omezení těžkých škod na zdraví žen a zrát na životech žen.
- 3) Rozšíření indikací k umělému přerušeni těhotenství nemůže a nesmí řešit otázky sociálně-právní ochrany těhotné ženy. K tomu cíli je potřeba rozšířit ve zdravotnických zařízeních možnosti poskytovat kvalifikovanou pomoc též v tomto smyslu. U zdravotnických středisek v krajích a okresech je třeba zřizovat sociálně právní poradny vedené osobami právnícky vzdělanými.
- 4) Likvidovat problém potratů ve společnosti je možné jen dokonale organizovanou prevencí. To předpokládá výchovu mládeže a mladých manželů k rodičovství.

Cesta k plánování rodičovství pak znamená výchovu nového socialistického člověka. Na této cestě dnes jednou z překážek je alkoholismus mládeže a nesprávný poměr k sexuálním otázkám.

- 5) K prevenci potratů přispívá široká dostupnost antikoncepčních prostředků, zejména chránících ženu. Je třeba zajistit dostatečnou jejich výrobu.
- 6) Cílem všech opatření uvolňujících dnešní praxi legálního přerušování těhotenství je docílit všemi organizačními, výchovnými a osvětovými prostředky snížení počtu potratů.
- 7) Zajistit výchovu dětí v ústavech, nemůže-li se přechodně matka o ně starat z důvodů existenčních, bytových či jiných.
- 8) Zorganizovat praxi osvojování dětí bezdětnými rodinami a široce umožnit, aby se zapojili do výchovy nových pokolení ti, kteří dosud nezaviněně nemohu rodiny zakládat.

Návrh na způsob provedení

- 1) Příprava vládního nařízení doplňujícího nové znění § 218 tr. zák. Indikace přerušování těhotenství mohou být stanoveny ze závažných důvodů zdravotních. Seznam nemocí, které dávají podklad i indikaci přerušování těhotenství, vydaný MZd ve sbírce oběžníků pro KNV č. 52 roč. IV. 1952 obsahuje v zásadě všechny hlavní indikace pro umělé ukončení těhotenství. Tento seznam potřebuje doplnění v některých odstavcích popř. určitých změn, které přihlížejí nejen k zdravotnímu stavu ženy, ale také k prostředí, v němž žena žije.

Indikace k umělému ukončení těhotenství je možné stanovit též na podkladě nepříznivých životních podmínek, které ohrožují vážně ženu při plnění jejích mateřských povinností. Jsou to např.:

- a) pokročilý věk matky několika dětí, není-li dána záruka dostatečně dlouhé doby pro výchovu narozeného dítěte,
- b) ztráta manžela nebo rozvrat rodiny z manželovy viny při více dětech,
- c) převaha hospodářské zodpovědnosti ženy za výživu rodiny při pracovní neschopnosti či invaliditě manžela,
- d) znásilnění nebo zneužití ženy.

V směrnících o postupu při umělém ukončení těhotenství je potřeba provést zásadní změny, vzhledem k tomu, že ostatní indikace než zdravotní nemůže prověřovat lékař.

V zásadě je doporučen tento postup: těhotné ženy obrazejí se žádostí na ženského lékaře ženského odd. a to podle svého bydliště a rayonní příslušnosti. Lékař zásadně zjistí důvody, které vedou ženu k žádosti o povolení potratu. Pokud se týče indikací zdravotních zařídí příslušná vyšetření po př. i léčení. Jsou-li indikace přerušování těhotenství vážné, vydá o tom potvrzení příslušný odborník. Oprávněnost indikací posuzuje vedoucí gynekologického oddělení. V případě, že žena nesouhlasí se zamítnutím žádosti o přerušování těhotenství má právo se obrátit na komisi při KNV, která v nejkratší lhůtě musí žádost projednat.

Je-li důvodem pro přerušení těhotenství některá z nepříznivých životních podmínek, odkáže ženský lékař žadatelku na obvodní porodní asistentku a pracovníka pověřeného vyřizováním sociálně-právní ochrany žen a dětí. Ti si ověří závažnost udávaných údaj a především se zaměří k tomu, aby pomohli důvody odstranit. Teprve není-li realizovatelné brzké vyřešení vydá o tom své potvrzení, které je přiloženo k ústavnímu chorobopisu.

V zásadě je dovoleno přerušit těhotenství pouze v ústavě. Potvrzení o indikaci, pro kterou se přerušení těhotenství provedlo, musí být vždy přiloženo k chorobopisu.

Komisionální jednání, které nese v sobě vždy nebezpečí byrokratismu, má se omezit pouze na sporné případy.

- 2) Zrušit dosavadní komise pro schvalování žádostí o přerušení těhotenství.
- 3) Rozvinutí osvětové práce ukazující všemu obyvatelstvu, mužům i ženám, škodlivost potratů a vychovávající k zodpovědnému rodičovství. K tomu cíli je potřeba, aby do osvětové činnosti byly pojaty kromě lékařů a zdravotnických organizací především výchova na školách a výchova v kolektivech mládežnických zařízení.
- 4) Zajištění dostatečného množství antikoncepčních prostředků a současně informací žen i mužů o jejich použití.⁴⁶⁶

⁴⁶⁶) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Zpráva pro populační komisi předsednictva vlády, ke kapitole III., (Zdravotnická opatření a péče o ženu a dítě). Zpráva byla dokončena v listopadu 1956.

Příloha 4

7.1.4. Votum separatum F Fejfara

Sk 481/56-D-5006/56
1956.

Příloha k „Přehledu návrhů
a připomínek k opatřením
zajišťujícím příznivý vývoj populace.

Praha, 10. září

Důvěrné!

VOTUM SEPARATUM s. Dr. FEJFARA

ke kapitole III. Přehledu

Dlužno především zdůraznit, že nám není znám obsah opatření navrhovaných v této kapitole (sterilizace, zrušení zákazu potratů, antikoncepční prostředky). Považuji však tyto návrhy za velmi odvážné a jejich dosavadní odůvodňování za slabé.

Má-li dojít k beztrestnosti umělého potratu (patrně do 3 měsíce těhotenství) a má-li to být rozšíření už dosud platné beztrestnosti (ve smyslu § 218 tr.z.), je evidentní, že tato širší beztrestnost dosavadní (věcně: ohrožení života nebo zdraví, dědičná nemoc; formálně: operace ve zdravotním ústavu, dva lékaři). Místo indikací § 218 tr. z. nastupuje prosté časové určení těhotenství, řízení musí být rychlé a diskrétní (patrně ještě více než v § 218 tr. z.).

To znamená, že umělý potrat (do 3 měsíců) se provede na prostou žádost ženy, a nemusí být ani ženou ani lékaři nijak odůvodňován (s výjimky oněch 3 měsíců). Ačkoliv patrně nebude ženě přiznán právní nárok na provedení potratu, zamítání žádosti nebo oddalování potratu t. zv. pohovory, by znamenalo dnešní stav, tj. zabraňování potratu a obcházení nového právního předpisu stejným způsobem jako se obcházel § 144 starého tr. z. nebo § 218 platného tr. z.. Totéž platí o zavedení poplatku za umělý potrat, nehledě k tomu, že vyšší poplatek by znamenal preferování žen zámožnějších.

Nemá-li být nový právní předpis o usmrcení lidského plodu pouhou slovní hříčkou, znamená to, že o potratu rozhoduje o do určité doby těhotenství svobodná volba ženy. T. zv. pohovory mohou zachránit nascitura jen, běží - li o žádost přednesenou ve zřejmém afektu, jež lékař ženě „rozmluví.“

Zavádění svobodného potratu je v rozporu s tím, co se dosud hlásalo o možnostech rozmnožování obyvatelstva v nové sociálně-ekonomické soustavě, je v rozporu s vášnivou kritikou podobných opatření jinde nebo jindy navrhovaných (u nás např. emigrovaných sociologem Machotkou), je v rozporu s představou, že nová společnost a stát dovedou se postarat o těhotnou ženu i její budoucí dítě i v tom případě, není-li pro ženu žádoucí.

Je také v rozporu s usilovným snižováním kojenecké úmrtnosti, které někdy zachraňuje novorozence beznadějně odsouzené k blízké nebo předčasné smrti, zatím co se bude mařit narození virtuálně zdravého dítěte.

Dlužno uvážit, že se chce zavádět svobodný potrat v populační situaci jiné než je v Sovětském svazu, Maďarsku, Polsku a že toto uvolnění potratu by postihovalo u nás už třetí dítě a patrně i dost často dítě druhé. To platí povytce o obyvatelstvu české národnosti. Ani Slovensko v našem státě nebylo postiženo za světové krize takovým poklesem natality

jako české země, neboť nezažilo omezení natality za první světové války, které spolu se světovou krizí působilo na natalitu v letech před druhou světovou válkou (zvl. r. 1937). Úbytek porodů nyní je také následkem světové krise a sekundárním následkem první světové války. Na rozdíl od Maďarska a Slovenska měly by české kraje (zvl. obyvatelstvo české národnosti) právě relativně zvýšenou natalitou tuto mezeru odstranit přibližně v letech 1955 – 1965. Možnosti jsou: nedovedeme osídlit t. zv. pohraničí, neboť aktivní bilance vystěhování a vystěhování je v této oblasti celkem bezvýznamná.

Odůvodňovat chystané opatření heslem „osvobození ženy“ není patrně správné, neboť nelze zrovna jen v této věci hlásat absolutní individualismus a liberalismus.

Připojit k dosavadním indikacím § 218 tr. z. indikaci sociální je v rozporu s naší sociální politikou, připojit indikaci trestně právní (těhotenství vzešlo ze znásilnění) by způsobilo další komplikace, neboť podle platného trestního zákona se může i manžel dopustit znásilnění §238 tr. z. na vlastní ženě.

Argument svobodné volby početí by snad mohl platit o tom, chce-li či nechce-li žena početí. Tímto argumentem je snad možno odůvodňovat rozšiřování antikoncepčních prostředků, sotva však se dá dnes takto odůvodňovat usmrcování lidského plodu. Bylo by tedy nutno najít odůvodnění solidnější.

Není – zdá se mi – správné tvrzení, že zákaz umělých potratů je naprosto neúčinný. Naopak se dá tvrdit, že by zavedení svobodné volby působilo jako zdvižení stavidla, které zadržuje vodu, i když voda přes ně přetéká.

Na proti zase chystané opatření nezabránilo by kriminálním potratům v době po třech měsících těhotenství a kdyby bylo prováděno poněkud přísněji, nezabránilo by jim ani v počátcích těhotenství.

F. Fejfar⁴⁶⁷

⁴⁶⁷) NA fond 315/2 UPV – T Úřad předsednictva vlády, tajná spisovna, karton 1625. Vlastní poznámka Dr. F. Fejfara k otázce legalizace umělých potratů, zasláno vládě jako příloha souhrnu návrhů od populační komise. Materiál je označen jako důvěrný a je datován 10. 9. 1956.

8. Dodatky

8.1.1. Resumé

Diplomová práce *Legalizace umělých potratů v Československu v roce 1957* pojednává o vzniku zákona o „umělém přerušení těhotenství“ v Československu. Vznik tohoto zákona jsem zasadil do širších souvislostí. Po úvodní části, která obsahuje i dva exkurzy, do morální teologie a do kanonického práva, jsem v právní části popsal zákonnou úpravu umělého potratu v jejím vývoji, jak se měnila na území českých zemí ve 20. století.

V historické části jsem nejprve popsal pokusy o legalizaci interrupcí v Československu ve 20. letech 20. století. První dva návrhy předložili čeští anarchokomunističtí a antiklerikální poslanci. Třetí návrh v roce 1925 předložili poslanci Německé sociální demokracie. Ani jeden z návrhů nebyl přijat. Dále jsem popsal vývoj v sovětském Rusku, kde byly interrupce znovu povoleny v roce 1955, a v dalších zemích východního bloku. Více pozornosti jsem díky lepší pramenné základně zaměřil na bývalou DDR.

Následuje popis diskusí ve Státní populační komisi, která byla zřízena v létě 1956 a měla navrhnout řešení nedobrého populačního vývoje v Československu. V rámci této komise i na úrovni vedení komunistické strany a vlády probíhaly diskuse, nakolik předpisy pro interrupce uvolnit. Zákon (68/1957 Sb.) nakonec zavedl komise, které měly posoudit oprávněnost žádosti. Prakticky však komise vyhověly naprosté většině žádostí. Práce komise se v průběhu let měnila v závislosti na vícekrát upravovaných prováděcích předpisech. Počty potratů se během let pomalu zvyšovaly. K výraznému nárůstu počtu interrupcí došlo po tom, co byl koncem roku 1986 přijat nový zákon, který zrušil komise a úplně uvolnil přístup k potratům do konce 12. týdne těhotenství.

Popis přípravy zákona je omezen tím, že dosud nejsou zpracovány klíčové fondy úřadů, které text zákona připravovaly (Ministerstvo zdravotnictví a Ministerstvo spravedlnosti).

Negativní reakce církve se v Československu v roce 1957 v podstatě nevyskytovaly. Jistá reakce katolické církve byla až při další liberalizaci zákona o potratu v roce 1986. V tomto byla situace v DDR, zvláště při úplné liberalizaci v roce 1972, dosti odlišná, neboť katolíci i evangelíci tehdy protestovali a poslanci CDU – Ost dokonce odmítli hlasovat pro tento zákon. Tento rozdíl je kromě jiného jedním z malých důkazů vyšší míry útlaku církve v Československu.

8.1.2. Abstrakt

The thesis *The legalization of intentional abortion in Czechoslovakia in the year 1957* describes this topic in light of history- based on accessible historical documents- within the context of contemporary disputes and the creation of this law. In the preamble are given the discursions to theological ethics and church law, which should have sat this thesis in context of catholic theology.

The thesis reflects also the progress and attempmts at full legalization of abortions soon after the Czechoslovakia was brought into being. The abortion act was enacted in the end of the year 1957. This fact is compared within the international situation. In addition more carefully is described the progress of the abortion act in USSR and several states of the Eastern bloc. The thesis also etchs in the activities of so-called „Prolicidal boards“, which were settled down by the czechoslovakia government. These boards brought along that in the year of 1957 were abortions permitted only with partial restrictions. Intermediate abortion were at large allowed by the new abortion act as late as in the year of 1986.

5 klíčových slov

Potrat	Abortion
Československu 1957	Czechoslovakia 1957
Legalizace	Legalization
Populace	Population
Zákon	Law

Práce *Legalizace umělých potratů v Československu v roce 1957* se daným tématem zabývá z hlediska historie a na základě dostupných pramenů popisuje předcházející diskuse a vznik samotného zákona. V úvodní části jsou i exkurzy do morální teologie a kanonického práva, které by měly tuto historickou studii zasadit do kontextu katolické teologie.

Práce zachycuje předchozí vývoj a pokusy o legalizaci potratů, které proběhly již krátce po vzniku Československa. Vznik zákona, o interrupcích na konci roku 1957 je v této práci zasazen do širšího mezinárodního kontextu, přičemž podrobněji je popsán vývoj v Sovětském svazu a též v dalších státech východního bloku. Práce také popisuje činnost Populační komise ustavené československou vládou. Tato komise měla vliv na to, že v roce 1957 byly interrupce povoleny s jistými omezeními. K úplnému povolení interrupcí do konce 12. týdne těhotenství došlo až v roce 1986 novým zákonem o interrupcích.

8.1.3. Statistický přehled práce:

(včetně poznámkového aparátu, bez příloh)

Stránky	133
Znaky (bez mezer)	200 692
Znaky (včetně mezer)	235 710
Odstavce	663
Řádky	3434